

**KARAR VERME SÜRECİNDE RİSK ALGISINI ETKİLEYEN
FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: BİREYSEL YATIRIMCILAR
ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

MÜKREMİN ÖZKARA

**YÜKSEK LİSANS
SİGORTACILIK VE SOSYAL GÜVENLİK ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ÖZNUR BOZKURT**

DÜZCE, 2023

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KARAR VERME SÜRECİNDE RİSK ALGISINI ETKİLEYEN
FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: BİREYSEL YATIRIMCILAR
ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Mükremin ÖZKARA tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Öznur BOZKURT
Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Öznur BOZKURT
Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Cahit AYDEMİR
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Sağbetullah MERİÇ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 27/11/2023

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

27 Kasım 2023

Mükremin ÖZKARA

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans öğrenimimde ve bu tezin hazırlanmasında gösterdiği her türlü destek ve yardımdan dolayı çok değerli hocam Prof. Dr. Öznur BOZKURT'a en içten dileklerle teşekkür ederim.

Bu çalışma boyunca yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve özellikle eşim Zühal'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

27 Kasım 2023

Mükremin ÖZKARA

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xii
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	2
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
C. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI.....	3
D. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	3
1. KARAR VE KARAR VERME SÜRECİ.....	4
1.1. KARAR VE KARAR VERME.....	4
1.2. İYİ BİR KARARDA BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER.....	6
1.3. KARAR VERMENİN BOYUTLARI	8
1.4. KARAR VERME TEORİLERİ	9
1.4.1. Kuralsal Model.....	9
1.4.2. Rasyonel Karar Verme	9
1.4.3. Betimsel Modeller.....	10
1.5. KARAR VERME SÜRECİ.....	10
1.5.1. Problemi Tanımlamak	13
1.5.2. Amacı Belirlemek	14
1.5.3. Alternatif/Seçenekleri Oluşturmak	15
1.5.4. Alternatifleri/Seçenekleri Değerlendirmek.....	15
1.5.5. Karar Vermek	16
1.5.6. Kararı Uygulamak	16
1.5.7. Kararı Gözlemek ve Değerlendirmek	17
1.5.8. Karar Verme Sürecinin Temel Özellikleri	18
1.6. KARAR VERME SÜRECİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER	18
1.7. KARAR ORTAMLARI	20
1.8. KARAR VERME STİLLERİ	22
1.8.1. Rasyonel Karar Verme	23
1.8.2. Sezgisel Karar Verme	23
1.8.3. Bağımlı Karar Verme	24

1.8.4. Kaçınan Karar Verme	24
1.8.5. Kendiliğinden-Anlık Karar Verme	25
2. RİSK ALGISI	26
2.1. RİSK.....	26
2.2. RİSK TÜRLERİ.....	29
2.2.1. Sistematik Riskler	29
2.2.1.1. Piyasa Riski.....	29
2.2.1.2. Kur Riski	30
2.2.1.3. Politik Risk	30
2.2.1.4. Enflasyon Riski.....	31
2.2.1.5. Faiz Oranı Riski	31
2.2.2. Sistematik Olmayan Riskler	32
2.2.2.1. Finansal Risk.....	32
2.2.2.2. Endüstri Riski	32
2.2.2.3. Yönetim Riski.....	33
2.3. RİSK ALGISI.....	33
2.3.1. Risk Algısı Teorileri	37
2.3.1.1. Koruma Motivasyon Teorisi	38
2.3.1.2. Risk Tazminatı.....	39
2.3.1.3. Konumlandırılmış Rasyonel Teorisi	40
2.3.1.4. Alışmış Eylem Teorisi	40
2.3.1.5. Sosyal Eylem Teorisi.....	40
2.3.1.6. Sosyal Kontrol Teorisi	40
2.3.1.7. Sınırlı Rasyonel Teori	41
2.4. BİREYSEL YATIRIMCILARIN KARAR VERME SÜRECİNDE RİSK ALGISI.....	41
3. YATIRIM, YATIRIMCI KAVRAMI VE TÜRLERİ.....	45
3.1. YATIRIM VE YATIRIMCI	45
3.1.1. Kurumsal Yatırımcı.....	45
3.1.2. Bireysel Yatırımcı	46
3.1.2.1. Bireysel Yatırımcıların Demografik Yapısı.....	47
3.1.2.2. Bireysel Yatırımcıların Psikografileri	48
3.2. BİREYSEL YATIRIMCILARIN YATIRIM KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	50
3.2.1. Kişisel Faktörler	52
3.2.1.1. Bilgi Düzeyi ve Zamanı	52

3.2.1.2. Yaş	53
3.2.1.3. Eğitim	53
3.2.1.4. Medeni Durum	54
3.2.1.5. Cinsiyet	54
3.2.1.6. Gelir Düzeyi	55
3.2.2. Finansal Faktörler	55
3.2.2.1. Sermayeyi Korumak	55
3.2.2.2. Değer Artışı Sağlama	56
3.2.2.3. Sürekli Gelir Sağlama	56
3.2.3. Çevresel Faktörler	56
3.2.3.1. Sosyal ve Kültürel Durum	56
3.2.3.2. Sosyal Statü ve Referans Grup	57
3.2.3.3. Aile-Grup	57
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	59
4.1. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	60
4.2. VERİLERİN TOPLANMASI, ANALİZİ VE YORUMLANMASI.....	60
4.3. GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK.....	61
5. BULGULAR	62
6. SONUÇ	75
7. KAYNAKÇA	80
8.EKLER.....	102
ÖZGEÇMİŞ.....	104

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1.1. Karar Verme Süreci.....	22
Şekil 1.2. Yatırımcıların Kişilik Özellikleri.....	58

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa No

Çizelge 1.1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri	62
--	----

ÖZET

KARAR VERME SÜRECİNDE RİSK ALGISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: BİREYSEL YATIRIMCILAR ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Mükremin ÖZKARA

Düzce Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Öznur BOZKURT

Kasım 2023, 94 sayfa

Yatırımcılar pek çok faktörün etkisinde kalarak karar verirler bunlardan biri de riskli durumlardır. Riskli durumlarda bireyler gerek çevresinin ve gerekse kendi kişilik özellikleri ve deneyimlerinin yönlendirmesi ile karar almaktadırlar. Bazı bireyler karar sürecinde oldukça uzun zaman harcarken , bazıları ise daha hızlı karar verebilmektedirler. Ayrıca bireylerin algıladıkları riskler ve bu risklerin etkileri de farklı olabilmektedir. Bireysel yatırımcılar gelirlerinden tasarruf ederek yatırım yapmaya çalışan kişilerdir. Yatırım tercihlerinde; risk kavramına yükledikleri anlam, riskli durumlar karşısındaki davranışları, kişilik özellikleri, yatırım yapma öncelikleri, dini ve kültürel değerlere bağlılığı, aile yapısının etkileri ve ülke ekonomisine duydukları güvenin ne anlam ifade ettiği incelenmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada bireysel yatırımcıların yatırım kararı verme süreçlerinde risk algısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada karar süreçlerinde risk algısını değerlendirmek için nitel araştırma tekniklerinden mülakat kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de ikamet eden bireysel yatırım yapan vatandaşlar oluşturmaktadır. Konya ilinde ikamet eden bireysel yatırımcılar araştırmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda katılımcı görüşleri dikkate alındığında yatırımcıların karar verme sürecinde risk algısının önemli bir yeri bulunmaktadır. Yatırımcılar açısından yatırım kararı verirken, riskleri göz önünde bulundurduğu ve yatırım kararlarını etkileyen kişisel, çevresel ve finansal faktörlerin önemli olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcılar aile üyelerinin görüşlerinin, medeni durumlarının, yaptıkları mesleğin, gelir düzeyleri, dini ve kültürel değerlere bağlılığın yatırım kararı verirken önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Karar Verme, Karar Verme Süreci, Risk, Risk Algısı, Yatırım, Bireysel Yatırımcı.

ABSTRACT

DETERMINING THE FACTORS AFFECTING RISK PERCEPTION IN THE DECISION-MAKING PROCESS: AN APPLICATION ON INDIVIDUAL INVESTORS

Mükremin ÖZKARA

Düzce University

Graduate School, Department of Insurance and Social Security

Master's Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Öznur BOZKURT

November 2023, 94 pages

Investors make decisions under the influence of many factors, one of which is risky situations. In risky situations, individuals make decisions with the guidance of both their environment and their own personality traits and experiences. While some individuals spend a long time in the decision process, others can make decisions faster. In addition, the risks perceived by individuals and the effects of these risks may also differ. Individual investors are people who try to invest by saving their income. In investment preferences; it will be tried to examine the meaning they attach to the concept of risk, their behavior in risky situations, their personality traits, investment priorities, commitment to religious and cultural values, the effects of family structure and the meaning of their trust in the country's economy. This study aims to determine the factors affecting the risk perception of individual investors in their investment decision-making processes. In this study, interview, one of the qualitative research techniques, was used to evaluate risk perception in decision processes. The population of the research consists of citizens residing in Turkey and making individual investments. Individual investors residing in Konya were determined as the sample of the research. Considering the participant opinions as a result of the research, risk perception has an important place in the decision-making process of investors. It has been observed that investors consider risks when making investment decisions and that personal, environmental and financial factors affecting investment decisions are important. In addition, the participants stated that the opinions of their family members, their marital status, their profession, income level, and commitment to religious and cultural values have an important place when making investment decisions.

Keywords: Decision Making, Decision Making Process, Risk, Risk Perception, Investment, Individual Investor.

GİRİŞ

Bireyler günlük yaşamları içerisinde bir veya birden fazla konuda çeşitli kararlar vermektedir. Her bir karar içerik ve önem açısından birbirinden farklı olsa da ortak paydada karar vericilerin amacı, durum gözetmeksizin karara ilişkin alternatifleri belirleyerek sonuca ulaşmak için hangi alternatifin uygun olduğu belirlemesidir. Karar kavramı bir sonucu, karar verme kavramı ise bu sonuca ulaşmayı sağlayan bir süreçtir (Güngör ve Özcan, 2022:120). İnsan geçmişini hatırlama ve geleceğe yönelik beklentiler içerisinde olduğu sürece risk kavramı yaşamsal varlığını sürdürmeye devam edecektir. Bireyin en temeldeki arzusu beklediği durumların gerçekleşmesidir. Gerçekleşen durumlar sonucunda acı veya mutluluk duyma eğilimi içerisinde olabilmektedir. Bu noktada riskin beklenen ve gerçekleşen arasındaki farklılıkları ortaya çıkabilmektedir. Bireyler varlık olarak yaşamını idame ettirme ve geleceğe yönelik tasarruflarda bulunarak yatırım yapma yoluna gitmiştir. Bu durumda yatırım araçları ortaya çıkmış ve kişiler, karar verme davranışları ve risk algılama biçimleri bakımından farklı araçları tercih etme yoluna gitmiştir. Risk ve karar verme kavramları yatırım yaparken iç içe geçmiş iki kavramdır. Bireysel yatırımcılar yatırım kararlarını verirken yatırım aracına ilişkin riskleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Riski, karar verme davranışını etkileyen aile, eğitim düzeyi, kültürel ve dini inanç gibi unsurlar ne şekilde algılanacağını belirleyebilmektedir. Yapılan bu tez çalışması ile karar verme sürecinde risk algısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada bireysel yatırımcıların yatırım tercihlerini verirken rasyonel unsurlar yanında duygu ve düşüncelerinin, aile yapılarının, eğitim düzeyleri gibi unsurların karar verme sürecindeki risk algıları üzerinde ne tür etkileri bulunduğu araştırılarak ortaya koymaya çalışılmıştır. Günümüzde teknoloji ile birlikte bilgiye ulaşımın artması ve dijital gelişmelerle beraber yeni yatırım araçlarının ortaya çıkmasıyla bireysel yatırım davranışlarında farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca küreselleşme ile birlikte dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik olaylar ülkelerin her birinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Temelde yatırımcılar kar elde etme ve anaparayı koruyarak yaşama arzusu içerisinde bulunmaktadır. Bu durumda yatırım kararlarında farklılık ortaya çıkmakta ve her kararın içerisinde bulunan riskleri de değerlendirmektedir.

Gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı bireysel yatırımcıların karar verme sürecinde risk

algılama biçimleri ve bu doğrultuda verdikleri kararların ne yönde olduğunu araştırmaktır. Çalışma; karar ve karar verme süreci, risk algısı ile yatırım ve yatırımcı başlıklarını içeren literatür bölümü, metodoloji ve çalışmaya ilişkin bulgular bölümü olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde karar ve karar verme süreci ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca birinci bölümde karar verme teorileri, iyi bir kararda bulunması gereken özellikler, karar verme sürecinin işleyişi, karar verme sürecinde etkili olan faktörler ve karar verme stilleri ele alınan başlıklardır.

Çalışmanın ikinci bölümü, risk algısı kavramı ile ilgilidir. Bu bölümde risk ve risk algısı ayrıntılı olarak açıklanmıştır. İkinci bölüm içerisinde; risk ve risk türleri, risk algısı ve risk algılama teorileri ayrı ayrı ele alınmıştır. Son olarak ise bireysel yatırımcıların karar verme sürecinde risk algısı incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü yatırım ve yatırımcı kavramı ile ilgilidir. Bu bölümde yatırım nedir, yatırımcı kimdir, kurumsal ve bireysel yatırımcılar tanımlanmıştır. Üçüncü bölüm kapsamında bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen kişisel, finansal ve çevresel faktörlere değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise araştırmanın yöntemi, araştırmanın evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve analizi açıklanmaktadır. Çalışma kapsamında katılımcılardan elde edilen veriler ve bu verilerin yorumlarına beşinci bölümde yer verilmiştir. Son olarak ise çalışmada elde edilen bulgulara göre ulaşılan sonuçlara yer verilmiş ve konu ile ilgili gelecekte yapılabilecek çalışmalara yönelik öneriler ifade edilmiştir.

A. Araştırmanın Problemi

Bu çalışma, bireysel yatırımcıların karar verme sürecinde risk algısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi için yapılmıştır. Bu çalışmada bireysel yatırımcıların karar süreçleri ele alınmıştır. Karar verme sürecinde bireysel yatırımcıların etkilendikleri unsurlardan risk algısı incelenecektir. Bu araştırmada bireysel yatırımcıların hem riske karşı tutumları hem de karar verme süreçlerindeki davranışları ayrı ayrı ele alınmıştır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bireyler karar verirken iyi bir karar verebilmek için kontrol edebildikleri tüm unsurları gözden geçirerek doğru zamanda karar verme amacı gütmektedirler. Her birey bir karar

durumunda aynı zamanda bazen az da olsa bir riskle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu araştırma ile elde etmiş oldukları gelirlerden tasarruf ederek yatırıma yönelen bireysel yatırımcıların karar verme sürecinde risk algısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Birey toplum içerisinde birçok durumdan etkilendiği gibi yatırım kararlarında da çevresel, psikolojik ve kişisel faktörlerden etkilenebilmektedir. Bireylerin aile üyelerinin görüşleri, evli veya bekâr olması durumu, cinsiyeti, finansal okuryazarlık düzeyi, gelir düzeyi, dünya görüşü ve tasarruf etme biçimi yatırım aracı seçerken davranışları üzerinde etkili olup olmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu araştırmada yürütölmek istenen, bireysel yatırımcıların karar verirken karşılaştıkları riskleri nasıl algıladıkları ve bu durumda ne gibi davranışlar gösterdikleri incelenecektir. Bu araştırma ile bireysel yatırımcıların yatırım alanında karar verirken risk ve getiri açısından duygu ve davranışlarının değışimi ve farklılaşması durumları açıklanmaya çalışılacaktır. Alanyazında yürütölen çalışmalarda, bireysel yatırımcıların yatırım kararı verirken çevresel ve psikolojik faktörlerden etkilendikleri ortaya konulduğu görölmüştür. Araştırma sonucunda, bireyin tasarruf etme biçimi ve tasarrufunu yatırıma dönüştürürken risk karşı araştırmaya katılan bireysel yatırımcıların kaçınması, sevmesi ya da tarafsız kalması durumları da incelenecektir.

C. Araştırmanın Sayıltıları

Bu çalışmada bireysel yatırımcıların yatırım kararı verirken algıladıkları riski kişisel, çevresel, psikolojik ve finansal faktörlerin etkilediği varsayılmıştır. Araştırmaya katılan bireysel yatırımcıların düşüncelerini objektif bir biçimde yansıttıkları ve tercih edilen ölçüm aracında konuyu irdeleme açısından yeterli olduğu düşünölmüştür.

D. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın verileri katılımcıların paylaştıkları görüşleri ile sınırlıdır. Ayrıca bireysel yatırımcılar üzerine Konya ilinde uygulanan bu çalışmada veriler ulaşılabilen örneklem ile sınırlı olmakla birlikte genellemeye gidilmemiştir.

1. KARAR VE KARAR VERME SÜRECİ

Yaşamları boyunca bireyler, örgüt yöneticileri, siyasi idareciler sürekli bir karar verme döngüsü içerisinde yer almaktadır. Bu bölümde karar ve kavramı, iyi bir kararda bulunması gereken özellikler, karar vermenin boyutları, karar verme teorileri, karar verme süreci, karar ortamları, karar verme stilleri, yatırımcı kavramı ve bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen faktörler incelenecektir.

1.1. KARAR VE KARAR VERME

Karar insanların alışveriş yaparken, üniversite ve iş seçimi ve benzeri gibi amaçlarına ulaşmak için sürekli bir şekilde tercihte bulunma ihtiyacı olduğu bir seçim davranışıdır (Torunlar, 2018:33). Karar verme basit anlamıyla bir davranış biçimini seçmek demektir (Özer, 2016:184). Karar, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te "bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı" olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2020). Literatürdeki tanımlamalara bakıldığında Çavuş ve Biçer kararı, sonuca bağlanması gereken herhangi bir iş ya da durumun düşünülerek ve tartışılarak nihai kesin sonuca bağlanması olarak tanımlamışlardır (Çavuş ve Biçer, 2016:48). Simon'a göre karar "geçmiş bir davranış, mevcut bir eylemi ve gelecekteki sonuçları "" kapsayan bir niteliğe sahiptir (Özer, 2016:180). Karar, sonuçlarla ilgili bilgi edinmeyi amaçlayan ve eylemlere dayanan bir süreçtir (Shadlen ve Kian, 2013:791-792). Karar, bireyin belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik bilinçli bir biçimde zihinsel faaliyetleri sonucu seçimde bulunduğu tercihtir (Yücel, Gökdeniz vd., 2006:213). Krantz ve Kunreuther kararı, bireyin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde planlamalarla hangi hedeflerini gerçekleştireceği ve hedefe ulaşmak için izleyeceği yolu belirlediği bir davranıştır (Krantz ve Kunreuther, 2017:138).

Karar genellikle birbirinden farklı iki boyuttan oluşan karmaşık bir sürecin sonucudur. Bunlar geçmişini anlayabilmek için geriye ve geleceği tahmin edebilmek için ileriye bakmaktır. Geriye dönük düşünme, araştırma ve teşhise dayanan bir yargıya ulaşmayı içeren sezgisel bir boyuttur. Geriye dönük düşünme de olaylar arasında bağlantılar oluşturarak neden-sonuç ilişkisini araştırarak ileriye yönelik tahminleri oluşturabilecek teoriler bulmaya çalışır. İleriye yönelik düşünme ise karar vericinin bir dizi değişkeni derleyerek analiz etmesi ve elde ettiği verilere göre sonuçları tahmin edebilen bir matematiksel formülasyona dayanmaktadır. Karar verici bir dizi kural ve strateji etrafında

her faktörün doğru olduğunu değerlendirerek elde ettiği bütün bilgileri bütün hale getirerek tek bir tahminde bulunabilir (Aktaran: Özer, 2016:178). Bir karar vermek isteyen birey, strateji veya kural çerçevesinde her bir unsurun doğruluğunu değerlendirmeli ve tüm bilgileri bir araya getirerek tek bir tahmine ulaşabilir (Yılmaz ve Talas, 2010:201; Yarman ve Ünal, 2015). Bir kararın oluşabilmesi için temel şartları aşağıdaki gibi sıralamıştır.

- a) Ortaya çıkan bir durum veya problem olması.
- b) Karar verici olarak bir veya birkaç kişinin olması.
- c) Problemin veya durumun çözümüne ihtiyaç olması.
- d) Problemin çözümüne ilişkin seçeneklerin bulunması gerekmektedir (Yarman ve Ünal, 2015:12).

Karar verme belirlenen amaçlara ulaşabilmek için alternatifler arasından tercihte bulunmaktır (Lamba, 2014:9). Karar verme tatmin edici bir sonuç elde etmek için yapılacaklar ve yapılamayacaklar arasındaki bir seçimdir (Sundu ve Yaşar, 2020:102). Emhan(2007) tarafından karar verme eylemi takip edilmesi mümkün olan yolun rasyonel bir şekilde seçimi olarak tanımlanmıştır (Emhan, 2007:213). Karar verme insanın sahip olduğu aktif ve zihinsel süreçleri içeren temel bir özelliktir (Küçükay, 2018). Karar verme seçim ve sorumluluk almayı içeren bir beceridir. Sağlıklı karar verebilmek açısından sorumluluk almak, verilen kararın sonuçlarını ve etkilerini tanımlayabilmek açısından önemlidir (Akbaş, 2020). Geniş anlamda karar verme, bir kişinin veya örgütün karşılaştığı alternatif ya da seçenekler arasından belirli kısıtlara göre bir veya birden fazlasını, tercih etmesi ve uygulamaya koyma eylemi olarak tanımlanmaktadır (Doğan M., 1985:1). Yarman ve Ünal(2015) karar verme tanımlarının ortak özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamıştır.

1. Kararı verecek kişi ya da kişiler in olması.
2. Kararı verecek kişiler tarafından belirlenen amaç veya amaçların olması.
3. Karar vericiyi amaca ulaştırabilecek seçeneklerin olması.
4. Sistematik bir seçme işleminin yapılmış olmasıdır (Yarman ve Ünal, 2015:13).

Karar vermede iyi bir karar verildiğinin ölçülmesi hedeflere beklenen sürede ulaşılmasını sağlayacaktır. Dört farklı değişken kullanılarak ölçülen iyi bir kararın etkin olması, verimli olması, uygulanabilir olması ve doğru zamanda verilmiş olduğu ölçümlenmektedir. Bunları açıkça belirtildiğinde; kararın etkin olması, verilecek karar

Çözücü nitelikte olmalıdır. Verilen karar mevcut sorunu ortadan kaldırdığında etkinlik kazanacaktır. Etkin karar alabilmenin yolu ise sorunu tamamıyla tespit etmek ve alternatifleri ile özümüleri tahmin edilebilen sonuçlar geliştirmekle olacaktır. Verilecek kararın verimli olması karar aşamasında ve uygulanmasında ortaya çıkabilecek maliyetleri ölçümlemektir. Kararda başarılı olup olmadığının ölçülenmesinde gerçekleşen olasılıklarındaki sapmaların izlenmesidir. Kararın uygulanabilir olması verilecek karar açısından kararı değerli kılmaktadır. Bundan dolayı alınan kararın mevcut koşullara uygunluğu ve gerçekçiliğı kararın uygulanabilirliğine pozitif etki etmektedir. Uygulanması mümkün olmayan veya uygulanmayan kararların alınması kararların yok olmasına sebep vermektedir. Zamanında verilmeyen kararlar ise hiçbir anlam ifade etmemektedir. Kararın zamanında verilmesinden beklenen amaca ulaşmak ve istenilen yararın elde edilebilmesi için kararın zorunlu sebepler haricinde gereken sürede verilmesi gerekmektedir (Yazıcı, 2018:84). Verilen her karar doğru ve uygulanabilir olsaydı, bugün rekabet koşulları, ürün tanıtımları, pazarlama stratejileri çok farklı durumlarda olurdu. Bireylerin hayatı algılama düzeyi, korku ve beklentileri, karşılaştığı riskleri tanımlaması birlikte yaşadığı diğer bireylerden ayırmaktadır. Aynı şekilde iki birey arasında farklılık olarak gözüken farklı özellikler belirsizlik karşısında benzerlik gösterebilmektedir (Öztopçu, 2019:157).

Karar verme eylemi bir amacın varlığını, kullanılacak araçların seçimini, amaç ve araçlarının birbirine uyumunu sağlayan normları, sonuçların kıyaslanmasını ve uygulanmasını kapsayan istek ve irade halini içeren bir durumdur (Emhan, 2007:214). Yaşam döngüsü içerisinde karşılaşılan karar problemleri, karar verme sürecinde birden fazla etkenin dahil olması, karar anındaki belirsizlikler, karar sonuçlarının ilgilendirdiğı bireyler ve hayati önem derecesinin bulunması karar verme sürecini karmaşık bir yapı haline getirmektedir (Gürbüz, 2016:168).

1.2. İYİ BİR KARARDA BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Literatürde kararı niteleyen unsurlar incelendiğinde “başarılı, doğru ve iyi olarak üç kelime ile ifade edilmiştir. İmren(2003) karar verme konusunda iyi bir kararın nasıl verileceğı hakkında dört temel özelliğe yer vermiştir:

“ Karar etkili olmalıdır.”

“Karar verimli olmalıdır”

“Karar uygulanabilir olmalıdır”

“Karar zamanında verilmiş olmalıdır” (İmrek, 2003:4).

İyi karar verme, sadece bir dizi alternatif arasından doğru kararı vermek değil, aynı zamanda doğru zamanda yapmaktır (Skagerlund vd., 2020:19). Kararların belirli amaçlar doğrultusunda verildiğinde etkili olması beklenmektedir. Etkililikten kastedilen ise kararın isabetli ve yerinde olmasıdır. Verilen kararlar mevcut şartlar ve kaynaklar gözetilerek uygulanabilir nitelikte olmalıdır. Bir karar sürecinde ve sonuçlanmasında beklenen, kararın az maliyetli veya en az zararlı hedeflere ulaşmasıdır. Kararlar doğru bir zamanda verildiğinde beklenen sonuçlara götürmektedir. Bir kararın etkili, verimli, uygulanabilir olmasından beklenen başarılı sonuçlara götürebilmesidir. Kararların başarıya ulaşabilmesinin temelinde ise bireylerin amaçlara uygun tercihlerde bulunması gerekmektedir. Bazı durumlarda da karar vericiler kararların karmaşık yapılarını hesaba katmadıklarında başarısız sonuçlar ortaya çıkaran kararlar verebilmektedir (Yarman ve Ünal, 2015:26-27; Çavuş, 2015).

İyi ve nitelikli bir karar verebilmek için bilgi, birikim ve deneyimin bulunması gereklidir. Yeterli bilgi ve birikim elde edilmeden kararların verilmesi kararları amacından uzaklaştırabilmektedir (Çavuş, 2015:1279). Yanlış tanımlamalar, toplanılan yanlış bilgiler veya veriler ve yanlış hesaplanmış sonuçlar yanlış kararlara götürebilmektedir. Bir kararın başarısı, kararın kalite ve uygulanması toplamıdır. Başarılı bir karar vermek için Yarman ve Ünal(2015) aşağıdaki faktörlerin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

Sorumluluk ve Şeffaflık: Karar vericiler kararın sonuçlarını üstlenmeli ve uygulama sürecini de takip etmelidir. Karar verici başarıdan sorumlu olduğu kadar başarısız durumlarda da sorumluluğu üstlenmelidir.

Uzmanlık: Karar verici karar verdiği durum ya da sorunun çözümü hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Kararın başarılı olması, karar vericinin taşıdığı nitelikler ve uzmanlıklara da bağlıdır.

Koordinasyon: Bilgi fazlalığından kaçınarak ve en iyi sonuca ulaştırabilecek alternatifleri hakkında karar verici bulunulan ortamda bir veya birden fazla kişi ile kararı yürütmesi gerektiği durumlarda çevresindeki kişilerle koordineli bir biçimde hareket etmelidir.

Ekonomi: Verilen kararlar sonucu ekonomik anlamda olumsuz durumlarda ortaya çıkabilmektedir. Karar sürecinde karar vericiler süreç içerisinde oluşacak zararları telafi etmesi kararın başarılı olmasında etkili olabilmektedir.

Zaman: Karar vericiler açısından geniş bir zaman olması fırsatların oluşmasına yardımcı olurken, zamanın darlığı acele kararların ortaya çıkma riskini ortaya çıkarabilir.

Müzakere ve Görüşler: Problemlerin karmaşık yapısı arttıkça karar vericiler görüş alışverişinde bulunma gereği duyarlar. Müzakere veya görüş birliğine varılması karar vericiyi kararsızlıktan kurtarabilmektedir (Yarman ve Ünal, 2015:18-27).

1.3.KARAR VERMENİN BOYUTLARI

Karar verme bireyin yaşam döngüsü içerisinde sık sık karşılaştığı bir olgudur (Yılmaz ve Talas, 2010:198). Bundan dolayı kararlar öznel ve değişken bir niteliğe sahiptir (Taş ve Boztoprak, 2012:297). Karar vermenin boyutlarını Yazıcı(2018) üç başlık altında ele almıştır. Bunlar ulusal-uluslararası bireysel-toplumsal ve işletmeler açısından karar vermedir. **Ulusal-Uluslararası;** devletin üst merciilerindeki kişiler tarafından verilen kararlardır. Alınan kararlar bireyleri değil toplumu genel olarak ilgilendirmektedir (Yazıcı, 2018:76).Toplumlarda bazı kişilerin verdikleri kararlar tüm ülkenin ya da coğrafyanın kaderini belirleyebilmektedir. Devletin veya devletlerin geleceğini etkileyebilecek savaş veya barış gibi kararlar buna bir örnektir (Yarman ve Ünal, 2015:23). **Bireysel-Toplumsal;** bireylerin verdiği kararların iş yaptıkları örgüt veya topluma yansımadır. Verilen kararlar sonuçları itibariyle topluma veya örgüte yön vermektedir. Bireysel kararlar bazen mantıksal düzlemde yer almamakla birlikte toplumsal kararlar halkı birbiriyle ilişkisi olmasından dolayı daha düşünsel kararlardır (Yazıcı, 2018:76). Bireysel alınan kararlarda, bireyin bilgi düzeyine, hafıza durumuna, değer ve inançları gibi sahip olduğu yargıları belirleyici unsurlardır (Genç, 1994:381). **İşletmeler Açısından;** işletmeler açısından karar verme birçok gelişmeyi ve örgüt unsurunu içerisinde bulunduran bir süreçtir. Alınacak kararlarda pazar analizleri örgüt yapısı vizyonu ve belirlenen amaçlar örgüt açısından belirli tercihlere yönlendirmektedir. İşletmelerin faaliyet alanlarını iyi tanıması verilecek kararlar bakımından göz önünde bulundurulmalıdır. Organizasyonlarda kararlar belirli bir plan çerçevesinde yönetim kademelerinin işleyişine göre düzenlenmektedir (Yücel vd., 2006:214). İşletmelerin devamlılığını sağlayabilmesi ve rekabet ortamında mücadele edebilmesi için nitelikli karar vermeleri gerekmektedir. İyi bir yöneticinin vermiş olduğu kararlar işletme açısından güçlükler karşısında amaçlanan hedeflerden sapmamayı sağlamaktadır. İşletmelerde karar verilirken seçim aşamasında belirlenen hedeflerin göz önünde bulundurulması doğru değerlendirmelerin yapılmasını sağlayabilecektir. İşletmeler açısından karar verirken; eldeki bilgiyi doğru kullanma, alternatif ve olasılıkları doğru bir biçimde değerlendirme, verilecek kararın işletme yararı açısından gözetilmesi ve kararın

sonuçları hakkında tahminlerin değerlendirilmesi doğru karar verebilmenin yollarındandır (Yazıcı, 2018:76). Yöneticiler karar verme aşamasında geçmiş tecrübelerinden faydalanmaktadır. Yöneticiler bir karar verdikten sonra süreci yakından izlemekte, yaşanabilecek değişikliklere karşı tedbirler alabilmektedir (Aşkun,1973:8-12).

1.4.KARAR VERME TEORİLERİ

"Karar teorisi "karar verme" kuramını anlamaya çalışan disiplinler arası bir alandır. Literatürde yer alan kaynaklarda karar verme modelleri rasyonel ve betimsel veya kuralsal, rasyonel ve betimsel olmak üzere iki şekilde ayrım yer almaktadır. Temelde ayrımın nedeni kararların nasıl alındığı sorusunun cevaplanması ile ortaya çıkmaktadır. Karar verme teorisinin em temel amaçlarından biri olan belirsizlik kavramı üzerinden bu çalışma da karar verme modelleri üç kategoride incelenecektir (Hansson, 1994). Bunlar; Kuralsal Model, Rasyonel Karar Verme, Betimsel Modeller'dir (Howard, 2007; Sundu ve Yaşar, 2020; Taş ve Boztoprak, 2012).

1.4.1. Kuralsal Model

Temelleri Edward(2009) tarafından ortaya konan bu model psikoloji alanındaki karar verme çalışmalarıyla ortaya çıkan bir modeldir. Kuralsal modelde birey karar vermeden önce bilgi toplamakta analiz etmekte ve alternatifler arasından kendisi açısından doğru olan seçimi yapmaktadır (Sundu ve Yaşar, 2020:102). Kuralsal modelin temelinde karar vermenin doğadaki gezegenler ve atomlar gibi doğal olmadığı, iradi bir eylem gerektirdiğinden dolayı belirli kurallara ve şartlara bağlanmayı gerektirmiştir (Howard, 2007: Aktaran: Yaşar, 2015:2). Mantıksal karar süreçlerinin ele alındığı, verilen kararın hangi açıdan önemli olduğunun ele alındığı karar vericinin nasıl karar vermesi gerektiğini inceleyen kural koyucu unsurların bulunduğu yaklaşımdır (Yaşar, 2016:8). Kuralcı model karar vericilerin nasıl karar vermeleri gerektiği ve karar verme sürecinin adımları üzerine odaklanmaktadır (Doğan, 2014:106). Kuralsal karar modeli en iyi kararın tanımlanmasına odaklanır ve ideal bir karar vericiyi ortaya koyar. Normatif modelde davranış sergileyen karar vericilerden beklenen bilişsel sınırlar içerisinde makul bir tercihte bulunmasıdır (Becker vd., 2017:24).

1.4.2. Rasyonel Karar Verme

Kuralcı modellerle açıklanamayan, karar vermenin kurallara, normlara ve standartlara

bağlı olduğu iradi eylemleri açıklayan modeldir. Bu modelde karar vericinin belirsizlikleri ve kararın çıktılarını bildiği varsayılmaktadır. Rasyonel Karar verme teorisine göre karar verici kararını vermeden önce bilgiyi toplar, seçenekler oluşturur ve her seçeneğin avantajlarını ve dezavantajlarını değerlendirerek en iyi seçimi yapmaya çalışır (Sundu ve Yaşar, 2020:102-103). Rasyonel karar verme modeline göre karar verici mutlak bir iradeyle hareket etmektedir. Rasyonel karar modelinde kararı belirleyen etken karar sonucu oluşabilecek faydanın en üst seviyede olmasıdır (Taş ve Boztoprak, 2012:300). Rasyonel karar verme yaklaşımına göre karar verici detaylı bilgi sahibi olarak, duygu ve düşüncelerinden soyutlanarak en doğru olan kararı verecektir. Rasyonel karar verme yaklaşımında karar vericinin duygu ve düşüncelerinin kenara itmesine Simon (1957) yılında sınırlı rasyonelite kavramı ile eleştirmiştir. Simonun yaklaşımına göre karar verici uygulamaya koyacağı kararın sebepleri hakkında sınırlı bir bilgiye sahiptir ve alternatif sonuçları ile birlikte düşünmemektedir. Simon'a göre karar verecek bireyler "en iyi kararı değil, en tatmin edici" kararı vermeye çalışacaklardır (Göçöğlu vd., 2019:44).

1.4.3. Betimsel Modeller

Kararın kendisi ile nasıl verildiğinin incelendiği ve insanların nasıl düşündüğünü anlamaya çalışıldığı karar yaklaşımıdır (Yaşar, 2016:8). Betimsel model yaklaşımında bireylerin neden ve nasıl karar verdikleri konusu incelenmektedir. Bu yaklaşıma göre karar verici karar sürecini rasyonel işletemediği için sınırlılıklar bulunmaktadır (Sundu ve Yaşar, 2020:102-103). Simon, sınırlı rasyonellik kavramı insanın bir durumu bütünsel olarak algılamasının yanı sıra en fazla getiri ya da en az kaybın olacağı tatmin edici seçim yapma işlemidir. Sınırlı rasyonelite de bireyler seçtikleri çözüm yolunda maksimum fayda öngörüsü yerine tatmin ön plana çıkmaktadır (Yaşar, 2015:2).

1.5.KARAR VERME SÜRECİ

Karar verme bireylerin belirli bir yaklaşım çerçevesinde seçenekleri değerlendirdiği ve seçim yaptığı evrelerden oluşan bir süreçtir (Çavuş ve Biçer, 2016:49). Doğan, karar vermeyi eldeki tüm bilgilerle mevcut durumun kavranması, ortaya çıkabilecek sonuçlar ile alternatifler arasından koşullar çerçevesinde durumun gözden geçirilmesi ve uygun olanın seçilerek uygulanması olarak tanımlamıştır (Doğan, 2014:102). Karar verme sürecinin farklı seçenekler arasından tercih etme, seçim yapma ve nihai sonucu elde

etmek için karar verme olmak üzere üç temel unsuru bulunduğu söylenebilir (Yaylacı ve Beldağ, 2015:166-167). Karar verme süreci bir sorunun çözümüne ilişkin olasılıklar arasından en uygun olanın seçilmesidir (Semerci, 2000:192). Karar verme eylemi günlük yaşantının bir bütünleyicisidir. Psikologlara göre karar verme ekolojik, ekonomik, biyolojik ve kültürel unsurların birbirinden etkilendiği birçok unsuru barındıran ilgi çekici bir davranıştır (Böyükaslan vd., 2016:69). Karar verme, sadece seçeneklerden birini tercihte bulunma eylemi değildir. Karar verme amaca ulaşmak için seçeneklerin araştırılması ve toplanmasıyla, doğru ve uygun olanın seçildiği bir sürece dayanmaktadır (Kıral, 2015:75). Karar verme sürecinde bir kararın verilebilmesi için çözüm yollarının tanımlanması ve değerlendirilmesi gereklidir (Sürsal, 1976:112).

Karar verme bir sorunun bütün olası çözümlerinin bilindiği bir sorun çözme yöntemidir. Bireyin karar verme aşamasındaki amacı yeni çözümler üretmekten ziyade daha önceden çözüm yolları belirlenmiş olan seçenekler arasından tercihte bulunma eylemidir (Doğan, 2014:102). Karar verme, zaman bakımından, problemlerin ortaya çıktığı, verilerin veya bilgilerin toplandığı ve bir karar ihtiyacının ortaya çıktığı geçmiş zamanı, seçeneklerin belirlenerek bu seçenekler arasından birinin tercih edildiği şimdiki zamanı, kararların faaliyete döküldüğü ve sonuçlarının değerlendirildiği üç aşamadan oluşmaktadır (Özer, 2016:176).

Karar verme, karar verilecek sorun veya durumun farkına varılması ile başlayan ve bireylerin durum veya sorunlar karşısında ne zaman ve nasıl tercihte bulunacağını belirlemesi ile sona eren bir etkinliktir. Bireyler karar vermesi gereken bir durumla karşılaşması halinde nasıl davranacağını belirleyeceği karar verme stratejisi olarak adlandırılmaktadır. Kullanılabilecek stratejiler birlikte uygulanabileceği gibi tek olarak da tercihte bulunulabilir. Karar verme stratejileri etkililik düzeyleri ve harcanılan çaba neticesinde farklılık arz edebilmektedir. Karar verme aşamasında olan bireyler temel olarak dört strateji kullanmaktadır. Bunlar; bireyin kendi istekleri doğrultusunda karar verdiği bağımsız karar verme stratejisi, bireyin bütün olasılıklar hakkında bilgi toplayarak alternatiflerin avantaj ve dezavantajlarını değerlendirerek kendisine en uygun seçeneği tercihte bulunduğu mantıklı karar verme stratejisi, bireyin ani olarak düşünmeden ve aceleci olarak sorunu anlık ortadan kaldırmaya çalıştığı içtepisel karar verme stratejisi, bireyin tereddüt ettiği karar veremediği durumu içeren kararsızlıktır (Alver, 2004:188-189).

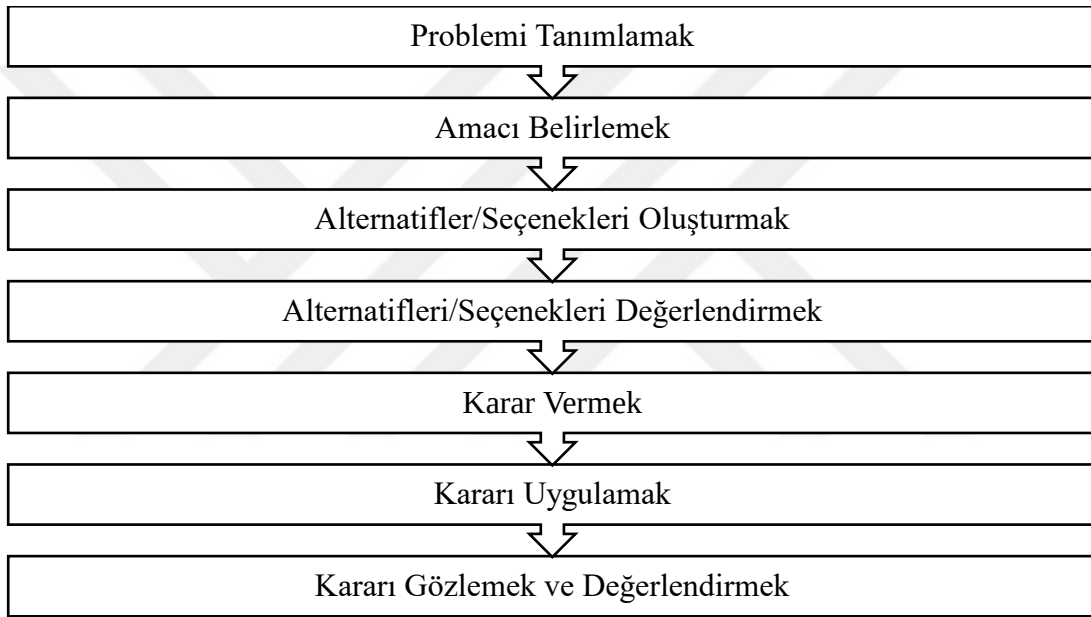
Bireyin karar verme sürecinde algılama ve sınırlı rasyonellik olmak üzere iki değişken ortaya çıkmaktadır. Algılama sürecinde karar vericiler birden fazla sorun ya da durumla

karşı karşıya kalabilmektedir. her ne kadar karar vericilerden beklenen doğru olan kararı vermek olsa da birden çok durumun ortaya çıktığı durumlarda mümkün olamamaktadır. Bundan dolayı karar verme sürecinde akılcı yöntemlerin kullanılması rasyonel karar verme yöntemini ortaya çıkarmıştır. Rasyonel karar verme sürecinde karar vericiler süreci rasyonel bir şekilde ele almaya çalışırlar. Rasyonel karar verme modeline göre insan karar sürecinde rasyonel bir varlık olarak kabul edilmektedir. Rasyonel modelde karar vericiden beklenen bütün olası çözümleri değerlendirmesi ve akılcı bir karar yolunu seçmesidir. Rasyonel karar verme sürecinde karar vermenin aşamaları olan sorunu ya da durumu tanımla, seçenekleri belirle, seçenekleri değerlendirme, tercihte bulunma, kararı uygulama ve değerlendirme ile nihai amaca ulaşmaktır. Rasyonel karar vermeye göre karar vericinin temel varsayımları; karar verici bütün alternatifleri bilir ve göz önünde bulundurması, alternatifler arasından kesin tercihleri ve sıralaması, her koşulda ve zamanda aynı seçimde bulunması, kendini karar verebilecek kapasitede görmesidir. Bireylerin karar verme sürecinde duyguları, çevresi, karar süreci ve uygulamada karşılaştığı durumlar rasyonel karar almasını olumsuz etkilemiştir ve Herbert Simon tarafından sınırlı rasyonel model ortaya konmuştur. Simon'a göre karar verme süreci karar vericilerden ve kararı uygulayanlar etkilemektedir. İnsan durağan bir varlık olmadığı için sosyal ve psikolojik açıdan bulunduğu ortamdan etkilenebilmektedir. Bu yüzden verilecek kararlarda bireysel etkiler işin içerisine dahil olacaktır. Sınırlı rasyonel karar vermede karar vericilerin özellikleri; insanın sınırlı bir zihin ve kapasiteye sahip olması, en ideal seçeneğin gerçekleşmeden tam olarak bilinemeyeceği, toplumun moral ve ahlak kuralları çerçevesinde karar vericiyi sınırlandırması, insan davranışlarının belirsizliğe yol açabilir olması gibidir (Kıral, 2015; Çelikten vd., 2019:584).

Bireyin karar verme davranışını, fiziksel şartlar ve demografik özellikler kadar, inanç biçimi, ilgi alanları, alışkanlıkları ve deneyimleri, algı seviyesi gibi psikolojik ve sosyolojik unsurlarda etkilemektedir. Aynı sorun veya durumlar yaşam içerisinde bireyin karşısına çıksa bile aynı kararları duygu ve düşüncelerinin değişmesinden dolayı aynı kararları alamamaktadırlar. Karar vericinin duygu ve düşüncesini etkileyen sebepler belirsizlik ve risk ortamında üç tip davranışla karşılaşmaktadır. Bunlar; riski olabildiğince en az seviyeye indirmek ya da kaçınmak adına alınan riskten kaçınma davranışı, daha çok kazancın gözetilerek riskin göz ardı edildiği risk tarafsızlığı ve getirinin yüksel olacağı varsayımından yola çıkarak riskin tercih edildiği risk düşkünlüğü davranışdır (Öztopçu, 2019:159).

Karar verme işlemi sorunlara yeni bir çözüm üretme değil önceden belirlenmiş

alternatifler arasından seçim yapma işlemidir. Karar verme bireyin elindeki birçok seçenek arasından; alternatifler hakkında bilgileri topladığı, elde edilen bilgilerin sınıflandırdığı, öncelik ve önem durumuna göre listelediği ve her seçeneğin sorunun çözümüne ilişkin yeterliliklerini gözden geçirdiği bilişsel bir süreçtir (Bozkurt ve Ercan, 2019:884). Karar verme süreci literatürde genel olarak sorunun tanımlanması, alternatiflerin belirlenmesi ve seçilmesi, karar ve değerlendirme olarak dört adımda incelenmektedir (Borgonovo vd., 2018:281). İlk olarak karar verme sürecinin aşamaları John Dewey tarafından bilimsel yöntem aşamalarından oluşturulmuştur (Semerci, 2000:192). Kıral karar verme sürecinde rasyonel olarak karar vermek için dikkate alınması gereken süreçler aşağıdaki şekildeki gibi ele almıştır.

Şekil 1.1. Karar Verme Süreci (Kıral, 2015:75)

1.5.1. Problemi Tanımlamak

Karar verme olgusu, bireyin seçim yapmasını gerektiren bir durumun olduğunu algılaması ile başlayan bir süreçtir (Böyükaslan vd., 2016:65). Karar verme bir problem çözme sürecidir. Karar verilecek konuya dair farklı çözüm yollarını gösteren alternatifler arasından kıyaslama yaptıktan sonra seçim yapmak karar verme sorununu oluşturmaktadır. Amaca giden yol üzerinde bulunan her engel birer sorundur. Engelleri yok etmek ve olumsuz olan şartları olumlu hale getirmek veya olumlu yönlerini bulmak sorunun çözüm yolunu açacaktır (Emhan, 2007:213). Herhangi bir problemin tanımlanması için sorulabilecek tüm soruların oluşturulması gerekmektedir. Sorun tanımlamanın asıl amaca fayda sağlamayacak sorunların bertaraf edilmesidir (Karalar,

1975:16). Bir problemin doğru bir biçimde belirlenmesinde üç faktör engel olmaktadır. Bunlar; problemin çok geniş veya ok dar olarak belirlenmesi, problemin sebepleri yerine sonuçları üzerinde yoğunlaşılması, problemin ortaya çıktığı ortamda çevrenin kendi ilgi alanına göre ele almasıdır (Timur, 1990:25). Bir problemi çözümlemeyen önce problemin tam olarak ne olduğunun bilinmesi ve açık bir şekilde anlaşılması diğer tüm bileşenlerin ele alınması bakımından dikkatli olunmalıdır (Yılmaz ve Talas, 2010:200). Rençber(2012), karar probleminin yapısındaki unsurları aşağıdaki gibi sıralamıştır.

Karar verici: Karar almak durumunda olan ve kararların sorumluluğunu taşıyan kişidir.

Kontrol altına alınabilen değişkenler: Karar verme sürecinde iki veya daha fazla seçenek bulunmaktadır. Karar verici amaçlanan hedefe ulaşabilmek için en iyi alternatifi seçmeye çalışır.

Kontrol altına alınabilen değişkenler: Amaca ulaşma sürecini etkileyen ve karar vericinin kontrolü dışında gelişen durumlardır. Örneğin ekonomik, siyasi, sosyal faktörler gibidir. Sonuç: Herhangi bir alternatifin karar verici tarafından seçilmesi ve kararın gerçekleşmesinden elde edilen sonuçlardır (Rençber, 2012:98).

Tanımlama aşamasında problemin ne olduğunun açıkça belirlenmesi için probleme ilişkin hususların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Belirsizliğin devam etmesi problemin de devam etmesine yol açacaktır. Problemin tanımlanmadığı sürece de bir karar verme süreci başlamak doğru kabul edilmemektedir. Herhangi bir değerlendirme de bulunmak ve rasyonel olarak karar verebilmek için problemin tanımlanması önem arz etmektedir (Emhan, 2007:216). Her problemde genel olarak bulunan en az beş durumu Karalar(2007) aşağıdaki gibi açıklamıştır.

- a. Karar vericinin ulaşmak istediği amaç,
- b. Amaca ulaşmayı sağlayacak iki veya daha fazla alternatif,
- c. Karar vericinin gelecekte karşılaşılabileceği belirsizlikler,
- d. Alternatiflerden herhangi birinin tercih edilmesini zorlu hale getirecek sebepler,
- e. Karar vericinin kararı uygulamada karşılabileceği baskılar ve kısıtlamalardır (Karalar, 1975:17).

1.5.2. Amacı Belirlemek

Problemlerin çözümleri kısa dönemli amaçlara dayanmaktadır. Bu açıdan problemler çeşitli bölümlere ayrılarak ele almak gerçekçi ve kolay çözüm yollarını ortaya çıkarmaktadır. Amaçların belirlenmesi aşamasında ikinci önemli husus ise kesin ve belirli sonuçlar elde edebilmek için kullanılan kavramların somut olarak tanımlanması

gerektiğidir. Amaç belirlenmesi zaman ve çabaya dayalı olduğundan bireyler açısından sabırsızlığa yol açabilmektedir (Karalar, 1975:18-19). Amaç belirleme kanyankların etkin ve verimli kullanılmasıyla elde edilmek istenen veya ulaşılması arzu edilen hedefler doğrultusunda ihtiyaç analizi yapılmasıdır (Mühendisliği, 2016). Elde edilen bilgilerin amaçlar doğrultusunda kullanılması alternatiflerin oluşturulmaısında ekili olabilmektedir (Semerci, 2000:193).

1.5.3. Alternatif/Seçenekleri Oluşturmak

Bu aşamada alternatifler saptanmaktadır. Her bir alternatifin neleri kapsadığı ve sonuçlarının ne gibi durumlara yol açacağıının analizi yapılmalıdır (Karalar, 1975:17). Bir karara ait seçeneklerin değerlendirebilmesi için bilgi toplanması gerekmektedir (Yılmaz ve Talas, 2010:200). Sorun tanımlandıktan sonra karar verecek birey alternatif çözüm yolları bulmalıdır. Uygun çözüm yolları geçmiş deneyimler göz önüne alınarak çoğu zaman tanımlanabilir. Ortaya koyulan alternatiflerin birden fazla olması aralarından birinin seçimini gerektirmektedir (Emhan, 2007:217). İnsan hayatının vazgeçilmez unsuru olan karar verme kapsamında alternatiflerin değerlendirilmesi konusunda seçeneklerin artmasıyla bireyler açısından önemli hale gelmiştir (Kozak ve Coşar, 2014:342-343).

1.5.4. Alternatifleri/Seçenekleri Değerlendirmek

Karar verirken alternatiflerin tamamı uygulanabilir olmadığı için alternatifler arasından seçim yapmak üzere değerlendirilmeye alınmaktadır (Naktiyok ve İşcan, 2004:289). Karar verici alternatifler arasından seçimde bulunulurken rasyonel davranışlar içerisinde bulunmalıdır (Karalar, 1975:21). Değerlendirme, toplanan her bir bilginin üzerinde ayrı ayrı olasılıklarının düşünüldüğü adımdır. Değerlendirme yapılmasını temel amacı problem üzerinde nerelerde daha çok durulduğuna ele almaktır (Yılmaz ve Talas, 2010:200). Karar verme, alternatifler içerisinde uygun olanı tercih ederken belirsizlikleri istenilen düzeye indirme sürecidir (Kelecek vd., 2013:22). En iyi alternatifin seçiminde dört ölçek kullanılmaktadır. Bunlar; " risk derecesi, ekonomik olması, zamanlama ve kullanılacak kaynakların sınırlandırılmasıdır. " Risk derecesi; karar vericiler beklenen faydaya göre kayıpları da hesaplamak durumundadır. Bu durumda seçilecek alternatifin risk değerlendirilmesi gözden geçirilmelidir. Ekonomik olması; seçilen alternatifin en az emek ve çaba gösterilerek yerine getirilmeye çalışılmasıdır. Zamanlama; karar verme durumunda kalınan sorunun çözümüne istinaden aciliyet durumu varsa zamanı kısa,

sorunun aciliyet durumu bulunmuyor ve zaman kısıtlaması yok ise seçim aşamasında yavaş hareket edilebilir. Kaynakların sınırlandırılması; Bir organizasyonda veya bireysel kararlarda en az insanla karar verme eylemi yerine getirilmelidir (Emhan, 2007:217).

1.5.5. Karar Vermek

Karar vericinin üstlendiği sorumluluklardan biri de sorunu çözebilecek en iyi alternatifin hangisi olduğuna karar vermesidir (Naktiyok ve İşcan, 2004:289). Karar verme, alternatif ve değerlendirmeler ardından “en iyi” seçeneği belirlerken en uygun ve tatmin edici çözümü gerektirir. Belirtilen en iyi ifadesinden maksat problemin çözümüne ilişkin en uygun ve tatmin edici olması beklenmektedir (Lu vd., 2019:286). Belirsizliğin en yüksek olduğu aşama seçim aşamasıdır. İnsanların seçimlerinin derin nedenlerini açıklayamazlar. İnsanın duygu ve sezgileri seçim davranışını dolayısıyla karar verme sürecini etkilemektedir (Nicolas, 2004:25). Sağlıklı karar alabilme açısından birey tercih edilecek seçenekleri bilişsel olarak düşünüp değerlendirmelidir. Bireyin sorunu çözmek için hangi adımları izleyeceğini karar vermek zorundadır (Demir vd.,2018:177). Bu süreçte eğer problemi daha önceden seçilmiş bulunan çözüm ortadan kaldıramıyorsa alternatifler arasından tekrar değerlendirme yapılabilir (Yılmaz ve Talas, 2010:200). Karar verme sürecinde bireyler karar verirken bazen karmaşık ya da risk seviyesi yüksek kararlar verebilirler. Bu durumda karar vericilerin çeşitli alternatifler arasından tercihte bulunmak zorunda kalabilir. Verilecek kararların önem seviyelerinin yüksek ve karmaşık bir yapıda olması karar vericilerin üzerindeki baskıyı artırabildiği gibi onları önemli de kılabilir. Bir karar verme sürecinin başlaması için bir sorun veya durumun varlığı bulunmalı ve karar verici çözüm arayışına başlamalıdır (Çelikten vd., 2019:583). Karar verme sürecini doğrusal veya rasyonel olarak yönetemesek bile “tanımla-geliştir-seç” yaklaşımı ile karar verici en iyi tercihte bulunabilir (Nicolas, 2004).

1.5.6. Kararı Uygulamak

Hazırlanan çözüm planının karar verici tarafından uygulamaya konduğu aşamadır (Yılmaz ve Talas, 2010:200). Problemin çözümüne yönelik seçimin uygulamaya konmasında amacın gerçekleştirilmesine ne tür katkılar sunabileceği temel alınmalıdır (Uluğ, 1996:16). Bir kararın uygulanmaya başlaması için aşağıdaki dört aşamanın gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunlar;

- Bu kararı kimler bilmelidir?
- Oluşabilecek olumsuz sonuçlar için ne gibi önlemler alınmalıdır?

- Kararı kim uygulayacak?
- Uygulamak için karar verici ne şekilde harekete geçmelidir?

Kararı uygulamak, karar vericinin kapasitesine uygun olmalıdır. Çünkü karar vericilerin davranışları alışkanlıkları ve tutumları karar uygulama sürecinde etkili olabilmektedir (Muharemovic, 2020).

1.5.7. Kararı Gözlemek ve Değerlendirmek

Bir kararın gözden geçirilmesinin ve izlenmesinin sebebi kararın doğru zamanda ve sorunu çözücü nitelikte olduğunu izlemektir. eğer verilen karar problemi çözmemiş ise zaman kaybı olmadan farklı alternatiflere başvurulabilir (Yılmaz ve Talas, 2010:200). Karar verme sürecinde önemli bir unsur da karar sonucu elde edilecek çıktılarının tanımlanmasıdır. Kararın ulaşması istenilen hedefler nelerdir? Kararın karşılanması gereken şartlar nelerdir? Bir karar sonucunda yanlış çıktılar elde edilmişse kararın başlangıcında sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Drucker, 2020).

Bireylerin karşılaştıklarını sorunun tek bir çözümü bulunuyorsa herhangi bir karar verme sürecinden söz edilmesi mümkün değildir. Karar verme ile problem çözme arasındaki bir diğer fark ise problem çözümünden maksat doğru çözümü ortaya çıkarmaktır. Karar vermenin amacı ise problemin çözümüne ilişkin ortaya konulan alternatifler arasından problem çözümüne en uygun olanı seçmektir (Timur, 1990:18). Verilen kararların takip edilmesi, sonuçlarının değerlendirilerek gelecekteki yeni kararlarda iyileştirmeler açısından faydalı olacağı düşünülmektedir (Tozlu, 2016:30). Karar vermenin amacı problemin çözülmesi için belirlenen alternatifler arasından en uygun olanın seçilmesidir. Sorun çözmenin amacı sorunun doğru çözümüne ulaşmaktır. Karar verme sürecini oluşturan aşamaların bir bütün olarak adımların izlenmesi gerekmebilir. Zaman kısıtlamaları, sorunun niteliği ve karar ortamından kaynaklı belirlenen aşmalarda geçişler ortaya çıkabilmektedir. Bunlar haricinde sorunun algılanmaması ya da çözüme ulaştıracak bir biçimde algılanılmamasından kaynaklı karar verme sürecinin aşamaları izlenememektedir. Başlangıçta "sorun nedir?" sorusu ele alınmadan ve irdelenmeden çözüme yönelmek sorunu çözmekten ziyade zaman kayıplarına yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra sorunun da çözüme kavuşturulmamış olması hem bireysel durumlarda hem de örgütsel ortamlarda dezavantaj oluşturmaktadır (Uluğ, 1996:13-14).

1.5.8. Karar Verme Sürecinin Temel Özellikleri

Karar verme süreci, genel bir ifadeyle etkinliğe ve rasyoneliğin temeline dayanması, iletişim ve bilgiye değer verilmesi, gelecekteki belirsizliği ortadan kaldırmaya yönelik olması ve belirsizliklere karşın sonuçlar öngörmeye çalışması, belli bir zaman ve plana dayanan alternatif çözümler oluşturma amacı taşıyan genel özellikleri içermektedir (Tozlu, 2016:30). Akyıldız(2007) ve Torunlar(2018) karar vermenin temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamıştır.

Karar verme pahalıdır. Amaçlanan hedeflere ulaşmak için bilgi veya veri toplamak, analiz etmek, zaman içersinde tamamlamak ve gerektiğinde dışarıdan destek almak açısından pahalıdır.

Karar verme geleceğe yöneliktir. Karar verme eylemi geleceği görmeye yönelik bir eylemdir. Plan ve karar birbirinin aynı sayılabilir. Aralarındaki fark ise planın daha ayrıntılı ve bilimsel bir niteliği taşıması gerektiğidir. Bu bakımdan incelendiğinde her bir plan aynı zamanda karar niteliğine sahipken her bir karar ise plan özelliği taşımamaktadır.

Karar verme süreci sorun çözme sürecidir. Karar vermenin temelinde amaca ulaşmak için sorunların yaratabileceği güçlüklerin ortadan kaldırılması ve çözümlerin belirlenmesidir.

Karar verme psikolojik güçlükler taşımaktadır. Kişi karar verirken birçok alternatif arasından radi olarak çaba göstererek tercihte bulunmak durumundadır.

Karar verme sürecinde bireyin davranış özgürlüğü bulunmalıdır. Kişinin karar vermesini kısıtlayabilecek tutsaklık gibi hususlar sınırlandırmamalıdır.

Karar verme süreci etkinlik ve rasyoneliteye dayanmaktadır. İnsan yaşamının kısıtlı olmasından kaynaklı amaçlara uygun kısa sürede karar verme süreci gereklidir (Akyıldız, 2007; Torunlar, 2018).

1.6.KARAR VERME SÜRECİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

İnsan duyguları, sezgileri, yargı ve önyargıları bulunan insan karar vermenin merkezinde yer almaktadır. Karar verme bireyin yaşamın her anında ve kesitinde karşı karşıya kaldığı bir süreçtir. Başarılı bir karar verebilmek için kararı etkileyen unsurların ve yargıların araştırılması ve bilgi edinilmesi kararı etkileyecek olumsuz etkileri en aza indirerek en iyi çözüm yolun seçilmesinde faydalı olacaktır. (Tekin, 2016:82). İnsan gösterdiği davranışlarla bilinçli veya bilinçsiz olarak seçimler yapmaktadır. Her bir birey seçtiği ya da vazgeçtiği belirli bir yönelim içerisindedir. İnsan, genel nitelik taşıyan bir

problem çözme yeteneğine sahiptir. İnsan belirli alışkanlıkları kazanmanın yanında, belirli bir problem ile karşılaştığında önce problemin ne olduğunu öğrenme ve çözme çabası içerisine girmektedir. Dolayısıyla bu durum insana çözüm yeteneğini ortaya çıkarmaktadır. fakat sorun çözmenin temelini oluşturan karar verme hususunda herkes eşit derecede aynı yeteneğe sahip değildir. Bireyin bu yeteneğini geliştirmesinin temelinde ise eğitim yatmaktadır (Uluğ, 1996:1-9). Bireyin karar vermesinde bilgi düzeyi, motivasyonu ve duyguları kararı etkileyebilmektedir (Çelikten vd., 2019:583). Kişilerin sahip olduğu farklı değerler, yaşama biçimler ve sosyal kimlikleri kültürü oluşturmaktadır. Değerler, bireyin belirli bir davranış biçimine veya duruşa kişisel veya sosyal anlamda yakın veya zıt bir davranış biçimine veya belirli bir duruşu tercih etmesine yönlendiren temel inançlardır. Bireyden bireye değişen algılama bireyin özellikleri haricindeki fiziksel sosyal ve kültürel faktörlerden de etkilenmektedir (Böyükaslan vd., 2016:65-67). Sosyal faktörler bireylerin karar verme davranışını etkileyebilmektedir. Bireyler yakın çevresi olan aile ve arkadaşlarına karşı sorumluluk duygusu taşımaktadırlar (Taşdelen, 2001:52).

Karar vermede etkili olan faktörleri M. Doğan (1985) beş madde de aşağıdaki gibi açıklamıştır.

- a.** Tüm kararlar çeşitli alternatif ve seçenekler arasından bir tercihte bulunma eylemidir. Çünkü belirlenen amaca ulaşmak üzere birden fazla seçenek bulunmaktadır.
- b.** Verilen her bir karar belirlenen amacı gerçekleştirmeye yöneliktir.
- c.** Karar verme süreci bir zaman sürecidir. Zaman bakımından karar verme süreci;
 2. Karar verilecek problemle karşılaşıldığı, bilgilerin toplandığı ve karar verme durumunun yer aldığı geçmiş zamanı,
 3. Alternatifler arasından seçimde bulunulduğu şimdiki zamanı,
 4. Alınan kararın uygulandığı ve sonuçlarının değerlendirildiği gelecek zamanı kapsamaktadır.
- d.** Kararlar geleceği tahminleyerek ve öngörümde bulunarak verilirler. Bu yüzden verilen kararın amaç doğrultusunda başarıya ulaşabilmesi için gelecek koşullarda kararı etkileyebilecek olayların doğru tahmin edilmesi karar sonucu başarı oranını artıracaktır.
- e.** Karar verici gelecekteki belirsizliklerden dolayı amacın gerçekleşmeme durumunu da göz önünde bulundurarak riski üstlenmelidir (M. Doğan , 1985:2-3).

İnsanların yaş ve kişilikleri gibi bireysel farklılıkları karar verme sürecini etkilemektedir (Geisler ve Allwood, 2018:415). Bireyleri yaşları ilerledikçe duygu ve deneyimlerine daha fazla akıllarına daha az güvenme eğilimi başlamaktadır. Bireyin ileriki yaşlarında daha rasyonel karar vermesini bilişsel yetenekleri ve hafıza durumunun zayıflaması ile azalmaktadır. Sezgisel olarak karar almasını destekleyen duygu ve düşünceleri yaşlanma durumunda bireyde sabit kalabilir veya artabilmektedir. Yaşlanma sürecinde bireylerin kararlarını durumdan etkilenmektedir (Delaney vd., 2015:3). Karar vericilerin kişilik özellikleri karar verme sürecini etkileyebilmektedir. Bireylerin deneyimleri yaşadıkları ortam kişiliklerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Her kişilik bulunduğu ortamın özelliklerini taşır ve karar sürecine olumlu veya olumsuz etkisi olabilir (Çelikten vd., 2019:589). Karar verme süreci, bireyler açısından seçenekler arasından en uygun olanın seçilmesinin gerekliliği, belirsiz durumların bulunması ve alınan kararların hatalı olma olasılığından dolayı dikkatli bir biçimde yürütülmesi gerekli olan bir süreçtir. Bilgiyi hafıza da tutma ve işleme insanları makinelerden ayırmaktadır. Bireylerde karar verme davranışı üzerinde önyargı, sezgi, duygu ve yargılama gibi özellikleri etkili olabilmektedir (Tekin, 2016:85-86).

1.7.KARAR ORTAMLARI

Karar verme sürecinin ilk aşamasına başlandıktan sonra, problemin belirlenmesi ve gerekli verilerin toplanmasıyla birlikte karar verilecek ortamın belirlilik durumuna, risk düzeyine veya belirsizlik durumuna göre değişiklik gösterebilmektedir (Savaşkan, 2020). Karar verme davranışında bulunulan ortam ve şartlara göre farklılıklar söz konusudur. Karar verirken şartların ve karar ortamının uygun olması, problemle ilgili bilgilerin mevcut olması karar verme sürecine temkinli yaklaşmayı gerektirmezken, tersi durumların yaşanması halinde ise dikkatli olunmasını gerektirmektedir (Çavuş, 2015:1280). Karar vericiler üç tür ortamda karar almaktadır. Bunlar; belirlilik ortamında karar, belirsizlik ortamında karar ve risk ortamında karar olmak üzere sınıflandırılmıştır (Karalar, 1975; Çavuş, 2015).

Belirlilik ortamından gelecekle ilgili net ve kesin bilgilerin alındığı karar ortamıdır. Karar verme sürecinde tüm sorunların açık ve anlaşılır bir biçimde blindiği ve karşılaşılabilecek tüm risklerin ve maliyetlerin hesaplanabildiği karar ortamı belirlilik ortamını ifade etmektedir (Savaşkan, 2020:64). Belirlilik ortamında karar, herhangi bir karar alma davranışından önce sonuçların önceden kesin olarak bilindiği karar ortamıdır (Emhan,

2007:218). Karar vericinin tek bir koşul altında karar verdiği, alternatiflerin kesin sonuçlarının bilindiği ve belirlilik durumunda koşullardan birinin kesin gerçekleşeceğinin bilindiği varsayımdır. Karar vericilerin hangi koşulları göz önünde bulundurarak karar vereceği belli olsa bile koşulların gerçekleşme durumları hakkında kesin bilgileri bulunmamaktadır (Bozok, 1973:109; M. Doğan , 1985:9). Belirlilik altında karar verme ortamında sonuçları belirlenen alternatiflerden amaca en uygun olanın seçilmesi sorunun ortadan kaldırılması açısından önem arz etmektedir (Karalar, 1975:12). Belirlilik ortamında karar vermede bilgi, şimdiki zamanda olup bitenlerin tam olarak bilinmesi ve gelecekte karşılaşılabilecek durumlarında kesin olarak bilinebiliyor olması ender durumlar dışında pek olası görünmemektedir (Gürsakal ve Aykaç, 2015:11).

Belirsizlik ortamında karar verme ise karar vericinin karar sonucu gerçekleşebilecek olasılıklar hakkında objektif bir bilgiye sahip olmadığı ortamdır. Sonuçları tahmin edilebilen durumlar eşit derecede gerçekleşecek ise belirsizlik altında karar alma söz konusudur (Aşkun, 1973:9; Rençber, 2012:101). Belirsizlik öznel bir durum olup nicel sonuçlar elde edilemeyebilir. Belirsizlik ortamında karar vericiler yeterli bilgiye sahip olmadıklarından dolayı kısıtlı olarak seçim yapmak durumundadırlar (Karalar, 1975:13-14). Ortaya çıkan olası durumların olasılıklarının karar vericiler tarafından bilinmediği fakat hareket şekilleri ile sonuçlarının tahmin edilebildiği konuyla alakalı kısmi bilginin mevcut olduğu karar ortamıdır (Emhan, 2007:219). Belirsizlik ortamından karar verme de karar vericiyi belirsizlik ortamının içerisine yönelten genellikle çevresel etmenlerdir (Timur, 1990:22). Karar verme sürecinde, risk ortamı içerisinde belirli hedefler ve bu konuda bilgiler mevcut olmasına rağmen bilgilerin tam ve/veya eksik olması bilginin kalitesini dolayısıyla da risk düzeyini belirlemektedir. Bilgi kalitesinin düşük olması başarısız sonuçların yüksek olduğu kararların verilmesine sebep olabilmektedir. Karar verme sürecinin bir parçası olan problemlere ilişkin verinin toplanması sürecinde belirsizlikler giderilmemişse alternatifler arasından seçim yapılması durumunda da belirsizlik ortamı devam etmektedir (Savaşkan, 2020:64). Belirsizlik ortamında, daha önceden yaşanmış bir tecrübe olmamakla beraber, şuanda yaşanan veya uygulamaya konulan bir olay ve geleceğe dair bir çıkarımda bulunulamamaktadır. Belirsizlik ortamında karar vermek birey açısından oldukça zor olup kaygı ve stres yaratabilmektedir (Gürsakal ve Aykaç, 2015:11).

Risk ortamında karar verme ise karar vericinin karar sonucunun olasılık dağılımları hakkında objektif bilgisinin olduğu ortamdır. Risk ortamında karar verme sürecinde olasılıkların saptanması gerekmektedir. Saptanamayan olasılıklar varsa belirsizlik

ortamında karar verme gerçekleşmiş olur. Bir kararın risk ortamında verildiğini söyleyebilmemiz için olasılıkların kesin ve tam olarak bilinmesi gerekmektedir (Bozok, 1973:109). Karar verme sürecinde problem hakkında eksik ya da doğrulanamayan bilgilerin elde edildiği karar ortamı risk ortamıdır. Bu durumda karar vermesi gereken birey mevcut bilgilerle risk alarak karar vermektedir (Savaşkan, 2020:64). Karar ortamında, kararın sonuçlarının gerçekleşmesinin kesin olmayıp olasılıklara bağlı olduğu durumlara risk ortamında karar vermeden söz edilebilmektedir (Gürsakal ve Aykaç, 2015:11). Risk ortamında karar verici sorunun yatarabileceği sonuçlara ilişkin olasılıklar üzerinden hareket etmektedir (Karalar, 1975:12). Risk ortamında verilen kararlarda karar vericinin üzerinde durması gereken nokta her alternatife dair olasılıkların hesaplanarak olası sonuçların tahmin edilmesi sonucunda karar vermesidir (Timur, 1990:22). Risk ortamında belirli bir karara dair değişik sayıda koşullar mevcuttur. Alternatiflerin ne gibi sonuçlar doğuracağına bilinmediği risk ortamında karar verici belirsizlikleri ihtimaller dahilinde değerlendirilmektedir (Emhan, 2007:219). Risk ortamından karar verici geçmiş tecrübelerine sıklıkla başvurmaktadır. Risk ortamından ortaya çıkabilecek zararlara karşın risk planlamasının yapılması riski önlemede karar vericiye yardımcı olmaktadır (Karalar, 1975:13).

1.8.KARAR VERME STİLLERİ

Günümüzde bireyler ekonomik, teknolojik, sosyal ve siyasi gelişmelerden ötürü karar süreçleri karmaşık bir yapı haline gelmeye başlamıştır. Karar verirken bireyler daha fazla düşünme yoluna giderken karar verme stilleri ortaya çıkmıştır (Kıyat ve Ayyıldız, 2019:546). Karar verme stili bir bireyin bir karar durumu ile karşı karşıya geldiğinde sergilenen, alışılmış ve öğrenilmiş tepkilerdir. Karar verme stili olarak beş stil ön plana çıkmaktadır. Bunlar kapsamlı bir bilgi toplama ve sistematik seçimin olduğu rasyonel, ayrıntılara dikkat ve önsezi ve duygulara güvenin olduğu sezgisel, dürtülere göre karar verme olan kendiliğinden, karar vermekten kaçınma biçimi ve başkalarından destek ve tavsiye almak olan bağımlı karar verme stildir (Geisler ve Allwood, 2018:416; Kıyat ve Ayyıldız, 2019). Karar verme probleminde hangi karar verme ölçütünün etkili olacağına dair üç temel faktör bulunmaktadır. Bunlar karar probleminin özelliği, bireyin kendi özellikleri ve bireyin bulunduğu sosyal şartların özellikleridir (Taşdelen, 2001:42).

1.8.1. Rasyonel Karar Verme

Rasyonellik bireylerin hedeflerine ulaşmak amacıyla akıllarını kullanarak en uygun alternatifi seçmesi olarak tanımlanmaktadır. Rasyonel karar verme ise kararın sonuçlarına ilişkin belirsizlik ve karazr vericinin sahip olduğu karekteristik özellikler arasında denge kurarak karar vermedir (Tekin, 2016:83). Rasyonel karar verme stilinde bireyler mantıklı ve değerlendirilmiş seçimler yapmaya çalışmaktadır (Spicer ve Smith, 2005:137). Tozlu(2016) rasyonel karar vermede karar vericilerin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır;

- a. Rasyonel birey karar sürecinin başlamadan önce bütün alternatif ve sonuçlar hakkında bilgisi bulunmaktadır.
- b. Rasyonel bireyin tespit ettiği alternatifler fayda düzeyine göre sıralanmıştır.
- c. Rasyonel birey karar verirken en iyi alternatifi rasyonel bir biçimde seçer.
- d. Aynı durum veya sorunların tekrarlanması halinde rasyonel birey her zaman aynı tercihte bulunmaktadır (Tozlu, 2016:37).

Rasyonel karar vermede bireyler karar vermeden önce durum hakkında bilgi toplayarak buna göre karar verme sürecine hazırlanırlar. Birey rasyonel karar verme sürecinde bilgiyi toplar ve sistematik olarak işler. Rasyonel karar vericiler durumları duygusuz, nesnel, analitik ve kapsamlı olarak incelemektedirler. Rasyonel karar vericiler planlama yapmayı tercih eder ve duruma odaklanarak çözümler bulmaya çalışmaktadır (Verma ve Rangnekar, 2015:88). Rasyonel karar vermeye çalışan birey Herbert Simon'a göre sahip olduğu fizyolojik özellikleri, içerisinde bulunduğu topluluğun normları, bilgi edinme süre ve imkanlarının kısıtlı olması karar sürecini etkileyebilmektedir. Tüm bu süreçleri göz önünde bulundurarak birey karar verirken "mümkün olan en üst seviye rasyonellikle karar vermelidir" görüşüne yer vermiştir (Tozlu, 2016:38).

1.8.2. Sezgisel Karar Verme

Sezgisel karar verme stilinde bireyler duygularına ve önsezilerine güvenerek hareket etmektedir (Spicer ve Smith, 2005:137). Sezgisel karar verme bireylerin içgüdülerine dayanmaktadır. Sezgisel karar verirken bireyler önceki kararların olumlu veya olumsuz sonuçlarından etkilenecek karar vermektedirler. Sezgisel karar verme duygusal unsurları da barındırmasından dolayı rasyonel karar vermeye göre bireysel daha hızlı karar verebilmektedir (Verma ve Rangnekar, 2015:88). Sezgisel kararlar önceki kararların sonuçlarına dayanılarak verilemektedir. Alınan kararda karar verici duygularını ve kişisel özelliklerini kullanarak vermiştir. Sezgisel karar verme stilinde karar vericiler

bulundukları ortamda üç tür sezgi kaynağı kullanmaktadır. İlk olarak karar vericinin biliçaltında bir hareketlenmeye yol açan ve temel tepkisini içeren içgüsüdür. İkincisi, bireyin yaşamı esnasında kazanmış olduğu kişisel deneyimlerdir. Son olarak ise bireyin durumları farketme ve öğrenme alışkanlığıdır (A ve Hu, 2015:38).

Sezgi yüksek belirsizliğin olduğu durumlarda ortaya çıkabilmektedir. Belirsizliğin ve bilgi eksikliğinin olduğu durumlarda karar verici sorunu artılarını ve eksilerinin değerlendirerek ve geçmiş deneyimlerini kullanarak karar vermesine sezgisel karar verme stili olarak adlandırılmaktadır. Çok sayıda kararın alınması gerektiği durumlarda eldeki bilgilerde tam çözümler çıkarılmadan sezgilerle kararlar alınabilmektedir. Sezgilerle karar verme bulunduğu ortama göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin ormanda yolunu kaybetmiş birey karar verirken iç güdüleri ve sezgileri ile hareket etmektedir. (Neto & Iida, 2018).

1.8.3. Bağımlı Karar Verme

Bağımlı karar verme stilinde bireyler başkalarından destek görmeyi ve yönlendirilmek istemektedir (Spicer ve Smith, 2005:138). Bağımlı karar vericiler ise önemli kararlar verirken çevresindeki insanların yardımlarına ihtiyaç duymaktadır. Başkalarının desteğini almak bağımlı karar vericiler için kolay karar verme anlamı taşımaktadır. Bağımlı karar vericiler karar verme sürecinde seçim sorumluluğunu diğer insanları aktarmasından kaynaklı pasif bir duruma gelirler ve başkalarının beklentilerinden etkilenirler (Verma ve Rangnekar, 2015:89). Bağımlı karar verme tipinde bağımlı karar vericiler önemli karar vermeden önce her zaman tavsiye ve rehberlik arayışına girmektedirler. Genellikle kararı devretme eğilimi gösterirler. Bağımlı karar vermede karar verici belirli bir nokta da olsa devrettiği veya tavsiye ettiği kişilere güvenme eğilimi içerisindedir. Bağımlı karar vermenin temelinde birey sorumluluktan ve hesap verebilirlikten kaçınmaktadır. Bu yüzden bağımlı karar vericiler bulundukları çevre tarafından karar verme yeteneğinin eksik olduğu düşünülmektedir (A ve Hu, 2015:38). Karar verme sürecinde birey karşılaştığı belirsiz durumlardan kaçınmak ve kararın sonuçlarını üzerine almamak için bağımlı karar verme stilini seçebilmektedir (Geisler ve Allwood, 2018:417).

1.8.4. Kaçınan Karar Verme

Kaçınma, karar vericilerin kararlarını ertelemesini ifade etmektedir. Kaçınma karar verme stilinde karar verici karardan kaçınır veya son dakikaya kadar erteleyebilmektedir.

Haklı bir neden bulunmaksızın bireyler yaşadıkları baskı karşısında kaçınan bir karar verici olabilmektedir (Verma ve Rangnekar, 2015:89). Karar vermekten kaçınma eğilimidir. Kaçınan karar vermede birey dört farklı şekilde davranış sergilemektedir. Karar vermek için hızlı ve kolay çözümler aramak, kararların gerçekliğinden kaçınma ve kararın beğenilmeyen sonuçlarının göz ardı edildiği rasyonalizasyon, kararların sorumluluklarından kaçınarak başkalarına devretmeye çalışarak karardan kaçınarak başkalarını suçlama eğilimi, karar üzerinde uzun süre düşünerek ya da başka şeylerle meşgul olarak karar verme eylemini erteleme davranışlarıdır (Govind ve Amalor, 2016:86). Kararla ilgili kaygılı durumların ortaya çıkması halinde bireyler kaçınan davranışlar sergileyebilmektedir (Geisler ve Allwood, 2018:416-417).

1.8.5. Kendiliğinden-Anlık Karar Verme

Kendiliğinden anlık karar verme de bireyler dürtüsel ya da anlık karar verme eğilimi göstermektedir (Spicer ve Smith, 2005:138). Kendiliğinden karar vericiler o anki teşviklerin etkisi ile karar vermektedir. Karar verici anlık karar verme davranışından durumdan kurtulmak veya çabucak sonuca ulaşmak istemektedir (Verma ve Rangnekar, 2015:89). Kendiliğinden karar verme stilinde anlık karar alma eğilimi göstererek karar verme sürecine çabucak geçmek isterler. Bireyin burda amacı mevcut şartlara göre hızlı karar vermek istemesidir. Kendiliğinden karar verme davranışını sergileyen bireyler karar hızının kararın kalitesini düşürmediğini yavaş alınan kararların da karar kalitesini artırmadığını düşünmektedirler (A ve Hu, 2015: 37).

2. RİSK ALGISI

2.1.RİSK

Risk yaşamın her alanında var olması ve insanın bulunduğu her yerde olmasından dolayı birden fazla tanım ve açıklama bulunmaktadır. Etimolojik bakımdan risk sözcüğü antik çağda “Homerosun’un Odyssera” destanında yer almaktadır. Niklas Luhmann’a göre risk kelimesi 17. Yüzyılda İngilizce’ye bir denizcilik kelimesi terimi olarak girerken 18. Yüzyılda Almanca’da kullanılmaya başlanmıştır. Risk, Latince’de “kısa kesmek” anlamında kullanılmaktadır. Almanca’da “risiko”, İngilizce’de “risk”, Farnsızca’da “risque”, İtalyanca’da “risico” İspanyolca’da “riesgo” olarak yer almıştır. Risk günümüzde birçok anlam içermekle birlikte genellikle “riziko, tehlike, zarar olasılığı, tehlikeyi göze almak, tehlikeye atmak” gibi kavramlara karşılık gelmektedir. Risk kelimesi geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinden günümüze kadar kullanılagelmiştir. Korku ve kaygı içeren savaş, ölüm, hastalık, sel, deprem gibi unsurların yaşandığı dönemlerde risk kelimesi ilahi unsurlara bağlanmıştır. Aydınlanma döneminden sonra ise modern anlamda İngilizce de kullanılan “şansına fazla güvenmek” deyişi için risk kelimesi kullanılmıştır. Günümüzde ise risk kelimesi özellikle 1970’li yıllardan beri kullanılmaya başlanmıştır. Risk kelimesi günümüzde akademik anlamda sosyal psikoloji, çalışma ekonomisi, sağlık, finans, iş yaşamı gibi alanlarda ölçümlemek ve tahmin yürütebilmek açısından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Soydemir, 2011:170-171). Risk kelimesi, Türkçe’ye Fransızcadan geçmiştir. TDK Büyük Türkçe Sözlük’te risk, “zarara uğrama tehlikesi, riziko” olarak tanımlanmıştır. (TDK, 2021)

Risk sözcüğü Homeraso’nun Odyssey destanında yer alan sarp kayalıklar anlamından başlayan yolculuğu, belirli sorunları sınıflandırmaya yarayan bir kavram haline gelmiştir. Literatürde risk kavramı sıklıkla “beklenen bir değer, bir olasılığın dağılımı, belirsizlik” olarak kullanılmaktadır. Risk olumlu ve olumsuz olmak üzere iki açıdan kullanılmaktadır. Olumsuzluk bakımından belirsizlikler risk içerirken olumlu anlamda ise belirsizliklerin birer fırsat içermesidir . Risk ve belirsizlik kavramları ilk defa Adam Smith tarafından birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Akademik yazında risk sözcüğünü ilk defa 1921 yılında Knight tarafından kullanılmıştır. Knight’a göre risk, bilinen veya tahmin edilebilir bir olasılığın mümkün olmadığı durumlardır (Akkaya, 2021:26). Özellikle 20. Yüzyılda Frank Knight tarafından risk ve belirsizlik kavramlarına yeni bir

açılımla ortaya konmuştur. Frank Knight risk ve belirsizliği “riskin ölçülebilir ve kontrol edilebilir dışsal bir değişken olmasına karşılık, belirsizliğin ölçülmesi neredeyse imkansız olan dışsal bir faktör” olarak ayırmıştır. Bir olay ya da durumun istatistiki olarak karşılığı söz konusu ise risk içermekte iken istatistiki olarak herhangi bir karşılığının bulunmaması belirsizliği işaret etmektedir (Gürkan, 2020:8-18). İlk çağlardan beri birey beklediği durumun gerçekleşmesini arzu etmektedir. Gerçekleşen durumun beklediği durumu karşılayıp karşılamamasına göre acı veya haz duyma eğilimindedir. Gerçekleşen durum ile beklenen durum arasındaki riski yaşaması birey için kaçınılmazdır. Bireyin riske karşı bakış açısı zaman içerisinde değişerek modern ve geleneksel toplumlar açısından kesin bir biçimde ayrılmıştır. Rönesansla birlikte başlayan bilim ve teknolojik gelişmelerle beraber inanç sistemlerinin değişmesiyle bireylerin riske karşı olan tutumlarında değişimler oluşagelmıştır. Bu değişimler tıp, hava durumu, finansal alanlardaki gelişmeler bireyin hayatında doğrudan veya dolaylı olarak değişikliklere yol açmıştır (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011:32).

Davranışsal iktisatçılara göre karar vericiler risk altında karar verirken kültürel, sosyal ve psikolojik faktörlerden etkilenecek “akılcı” davranamazlar ve karar vermelerinde etkili olabilmektedir. Bu yüzden davranışsal iktisatçılara göre birey karar verirken bulunduğu ortamı, durumu, sosyal çevreyi, kültürü ve psikolojik etkenleri göz önünde bulundurmalıdır (Gürkan, 2020:31). Risk yönetimi, bireylerin risk karşısında bir taraftan fırsatların ya da ortaya çıkabilecek kayıp ve zararların en aza indirgenmesine yönelik çeşitli yollar geliştirilmelidir (Gürkan, 2020:35). Bireysel yatırımcıların yatırım tercihlerinin belirlemesindeki temel faktörlerin başında risk gelmektedir. Risk kelimesi temelde Portekizce bir sözcüktür. Risk bir tehlikenin gerçekleşme olasılığı ile ilgilidir (Çelik vd., 2017:155-156). Anbar ve Eker riski, gelecekte beklenmeyen durumların ortaya çıkma olasılığı olarak tanımlamışlardır (Anbar ve Eker, 2009). Saraç ve Kahyaoğlu ise riski, genel olarak bir olayın beklenen sonucundan farklı olarak gerçekleşme olasılığı olarak tanımlamışlardır (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011). Kavram bakımından risk, genel manada finans literatürü içerisinde kurumlar ve yatırımcılar açısından olumsuz anlam ifade etmektedir (Çiftçi ve Reis, 2020:392).

Risk ve belirsizlik arasında iki temel ayrım söz konusudur. Gelecekte olabilecek durumlara ilişkin tahminler subjektif bir biçimde yapılıyorsa belirsizlik söz konusu iken objektif bir biçimde ele alınarak yapılıyorsa risk olduğu ortaya konmaktadır (Demireli, 2007:123). Belirsizlik, iktisadi anlamda yatırımcıların karar verme süreçlerinde risk değerlendirmesi açısından önem arz etmektedir. Adam Smith 1779 yılında kaleme aldığı

" Ulusların Zenginliği" adlı çalışmasında ilk defa belirsizlik kavramına yer vermiştir (Gürgün, 2020:25). Ölçülebilir belirsizlikler risk anlamı taşımaktadır. Belirsizlik ve riskin keşilebilmesi için gelecekteki belirsizliklerin hesaplanabilir olması gerekmektedir. Anlam bakımından risk olumsuz bir çağrışmada bulunurken, belirsizlik olumlu ya da olumsuz bir anlam ifade etmemektedir. Karar verme bağlamında risk, karar vermeye çalışan bireyin bir olay karşısında sonuçlarını belirleyemediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Geleceğe yönelik kararlar verilirken karşılaşılabilecek durumlar önceden bilinmemektedir. Risk ve belirsizlik ayrımlarından biri de olasılık dağılımıdır. Olasılık dağılımı bilinebiliyorsa riskten söz edilebilirken bilinemediği durumlar belirsizlik olarak ifade edilmektedir (Gürsaka1 ve Aykaç, 2015:49-50). Belirsizliğin temel nedeni bilgi eksikliğidir. Risk içeren unsurlar hesaplanabilir özellikte olup sonuçlarına ilişkin belirli tahminler yürütülebilmektedir (Karamustafa ve Erbaş, 2011:108-109).

Risk deneysel ve istatistiksel yöntemler kontrol altına alınabilirken belirsizlik bilgi eksiklikleri ve doğacak unsurlardan kaynaklı tamamen ortadan kaldırılamamaktadır. Beklenen değer teorisi yatırımcıların rasyonel tercihlerde bulunmaları gerekçesiyle ortaya atılmıştır. Beklenti teorisi ise bireylerin yatırım kararlarında bireylerin rasyonel özellikleri yanında sezgisel ve duygusal yönlerinin etkili olacağını belirtmişlerdir. Ortaya atılan bu teori ise iktisat bilminde karar alma süreçlerinde insan beyninde incelenmesi gerektiği nöroiktisat ile ortaya çıkmıştır. Keynes'in ekonomi teorisine göre belirsizliğin olduğu durumlarda para bir değişim aracı olarak değil tasarruf ve spekülasyon aracı olarak paranın varlığını sürdürmesidir. Bu değişimin sebebi ise gelecekte yaşanılacak belirsizliklere karşı bireylerin tasarrufa yöntemleridir (Aksoy ve Şahin, 2015:2-3). Mevcut durumların sonuçlarının bilinmediği haller, risk ve belirsizlik olarak iki alanda irdelenmektedir. Risk, bir olay hakkındaki olasılıkların önceden bilindiği durumları içermektedir. Karar vericinin verdiği kararın hangi şartlar çerçevesinde ne gibi sonuçlar doğurabileceği ve bu durumların gerçekleşme ihtimalleri önceden saptanabiliyorsa riskin varlığından söz edilebilmektedir. Hangi şartlarda ne tür sonuçların elde edilebileceği bilinmekle birlikte, şartların gerçekleşme olasılıklarının bilinmediği durumlarsa belirsizlik söz konusudur. Bir riskin varlığından söz edebilmek için sonuçlarla ilgili belirsizliğin, beklentilerin ve gerçekleşme potansiyelinin bulunması gerekmektedir (Kesbiç ve Yiğit, 2016:80).

2.2.RİSK TÜRLERİ

Gelecekte beklenmeyen bir durumun ortaya çıkma ve zarara uğrama olasılığı genel anlamda risk olarak tanımlanmaktadır (Ural, 2018:320). Risk, sistematik(çeşitlendirilemeyen) ve sistematik olmayan(çeşitlendirilebilen) riskler olmak üzere iki boyutta incelenmektedir (Yücel, Mandacı, & Kurt, 2007:107). Riski kontrol altına alabilme veya sınırlandırabilme açısından iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar sistematik ve sistematik olmayan risklerdir. Sistematik riskler kurulu olan bir sistemden kaynaklanan risklerdir. Sistematik risk bir yönüyle de giderilemeyen risktir (Demirtaş ve Güngör, 2004:104). Sistematik riskler daha çok piyasadan kaynaklanabilen ekonomik, politik ve yasal oluşumdan kaynaklanan riskleri içerisinde barındırmaktadır (Aksoy, 2018:875). Piyasayı ve bütün ekonomiyi ilgilendiren ve yatırımcının herhangi bir şekilde müdahil olamadığı risklerden oluşmaktadır (Akkaya, 2021:37; Usta & Demireli, 2010:26).

2.2.1. Sistematik Riskler

Ulusal veya uluslararası olaylardan kaynaklanan sosyal, ekonomik ve politik çevredeki değişimler sistematik risk olarak değerlendirilmektedir. Yatırımcılar her ne kadar portföy çeşitlendirmesine gitse dahi azaltılamayan riskler sistematik risklerdir (Ural, 2018:321). Piyasada yaşanan her türlü değişimin tüm piyasa hareketlerine yansıması sonucu oluşan risklerdir (Yıldırım, 2015:455). Belirli bir ekonomi içerisinde yer alan tüm işletmeleri etkileyen ekonomik, politik ve diğer çevresel şartlardan dolayı ortaya çıkan riskleridir. İşletmeler faaliyetlerinde düzenlemelere gitseler bile risklere engel olamamaktadır. Ancak işletmeler ekonomide veya politikada yaşanan hareketlenmelerden daha az etkilenmek için tedbir alma yoluna gidebilirler (Tanrıöven ve Aksoy, 2021:120).

2.2.1.1.Piyasa Riski

Piyasa riski, yatırımcı kararlarını etkileyen tüm ekonomik ve finansal değişkenlerin belirsiz olma durumudur. Piyasa riski, finansal bir varlığın fiyatında öngörülemeyen bir şekilde yaşanan değişimi veya faiz oranı karşısındaki hareketlenmelerdir. Piyasada meydana gelen dalgalanmalar sonucu, fiyat ve getirilerde yaşanan olumsuz değişimler yatırımcı açısından risk oluşturmaktadır (Akkaya, 2021:38-63). Varlık ve yükümlülüklerin değişimi yani ticari amaçlarla kullanılması esnasında döviz kurunda, faiz hadlerinde ve varlık fiyatlarında meydana gelen değişme nedeniyle ortaya çıkan riski ifade etmektedir

(Ertürk, 2016:66). Piyasa riski, piyasada yaşanan ani değişimlerdir. Bu durum şirketlerin kontrolü dışında gelişebilmektedir. Beklenmedik bir savaşın ortaya çıkması, seçim yılı olması ya da piyasada spekülasyon artışlarının yaşanması gibi olaylar piyasa üzerinde etkisi olan olaylar arasında gösterebilmektedir. Bu tür durumların yaşanması piyasa içerisinde yatırımcıda soru işaretleri bırakırken ilerleyen süreçte piyasadan çekilmelere yol açabilir (Yıldırım, 2015:449).

2.2.1.2. Kur Riski

Yabancı ülkelerin paraları veya para yerine kullandıkları her türlü ödeme araçları döviz olarak adlandırılmaktadır (Berber, 2016:249). Döviz kurları bir ulusal para biriminin diğer ulusal paralar ile değiştirilmesi için belirlenen orandır. Döviz kuru yabancı paraların ulusal para türünden fiyatını göstermektedir. Döviz kurunda yaşanan düşüş ulusal paranın değerinin artmasına, döviz kurunda yaşanan yükselmeler sonucu ulusal para da yaşanan değer kaybıdır (Öztürk, 2016:302-303). Döviz fiyatlarında beklenmeyen değişimlerin oluşturduğu risk türüdür (İslamoğlu, 2015:390). Kur riski, yabancı para cinsinden yapılan yatırımlarda, para değerinin değişmesi durumunda ortaya çıkabilecek olan risktir. Kurda yaşanan pozitif yönlü değişimler yerel para biriminin değerinin azalmasına yol açmaktadır (Yıldırım, 2015:457). Kur riski, yabancı para birimlerinde yaşanan değişimlerden kaynaklanan risklerdir. Kur riski, döviz cinsinde alım yapılan emtia gibi ülkenin ulusal para birimine dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkabilecek muhtemel zararlarıdır (Akkaya, 2021:38). Dış piyasalarda yaşanan faiz oranlarındaki artışların ülkedeki sermayenin gitmesinden dolayı döviz kurları yükselmekte ve ülkede kullanılan ulusal para birimi değer kaybetmektedir. Aksi durumda ise dış piyasadaki faiz oranlarının azalması halinde, ülkeye sermaye girişi gerçekleşmesinden dolayı döviz kurları düşmekte ve ulusal para birimi değer kazanmaya başlamaktadır (Ural, 2018:322).

2.2.1.3. Politik Risk

Politik risk, ulusal veya uluslararası siyasi gelişmelerde yaşanan değişimlerin bir yansımasıdır (Yıldırım, 2015:457). Politik risk, yatırımcının bulunduğu ülkede yaşanan veya yaşanabilecek politik olaylarla bağlantılı olarak nakit akış düzeninde yaşanabilecek ani değişikliklerdir (Emir ve Kurtaran, 2005:4). Bir ülkede yer alan yatırımcıların kararlarını olumsuz etkileyebilecek hüküme değişikliklerinde yaşanan durum ve iktidar süreleri, ülkenin sosyoekonomik durumu, iç ve dış savaş gibi unsurlarla karşı karşıya olunması askeri politikaların ülke yönetimine müdahalesi, bürokratik birimlere

müdahelerin olması politik risk olarak değerlendirilmektedir (Yapraklı ve Güngör, 2007:201). Politik risk, genel anlamda makro politik risk ve mikro politik risk olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Makro politik risk, ülkenin kendisine özgü olan ve ülkede yatırımı bulunan tüm yabancı şirketlerin etkilenebileceği risktir. Mikro politik risk ise, ülkede yer alan yabancı şirketlerin kamusallaştırılmaya tabi tutulması, vergi hukukunda yabancı şirketlere ilişkin değişiklikler yapılması, sürekli fiyat kontrolleri ve yabancı şirketleri içeren sınırlandırılmaları içeren düzenlemelerin yapılmasına içeren risktir (Korkmaz, 2018:272; Kaya vd., 2014:75).

2.2.1.4.Enflasyon Riski

Enflasyon, belirli bir dönemde fiyatlar genel seviyesinde yaşanan sürekli ve yüksek oranlı artışlardır. Diğer bir ifade ile ülke içersinde kullanılan ulusal paranın sürekli değer kaybetmesi ve tüketicilerin satın alma gücünün zayıflamasıdır (Berber, 2016:249). Fiyatlar genel seviyesindeki kısa süreli olan artışlar veya bazı ürün gruplarında yaşanan artışlar enflasyon olarak ifade edilememektedir. Enflasyon, bir süreç olup piyasada yaşanan dengesizliğin bir göstergesidir. Enflasyon, toplumsal ve ekonomik maliyetlerin artmasına neden olurken aynı zamanda uzun süre enflasyonun yüksek rakamlarda kalması toplumsal refah seviyesinde azalmalara neden olabilmektedir (Öztürk, 2016:252). Enflasyon fiyatlar arttığında ortaya çıkan ve yatırımcılar açısından ekonomik ve mali sorunları etkilemektedir. Enflasyon yatırımcının karar vermesi karşısında belirsizlik oluşturarak olumsuz etki yaratmaktadır (Akkaya, 2021:38). Enflasyon riski daha çok enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Enflasyon oranındaki değişiklikler belirsizlik içermekte olup yatırımları olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bundan dolayı enflasyon oranı yatırım kararlarında risk oluşturabilmektedir. Yatırım sonucu elde edilen getiri enflasyon üzerinde ise ree kazançtan söz edilebilir (Usta ve Demireli, 2010:27-28).

2.2.1.5.Faiz Oranı Riski

Faiz oranlarında yaşanan değişimin sonucu karlılık ya da varlık değeri üzerindeki kayıp olasılığıdır. Faiz oranı riski, başta işletmeler olmak üzere yatırımcı ve borçluları da etkileyebilmektedir. Bununla birlikte piyasada meydana gelen faiz oranlarındaki değişiklikler faiz oranı riskine neden olabilmektedir (Akkaya, 2021:38; Yıldırım, 2015:456). Faiz oranlarından yaşanan hareketlilikler, belirsiz bir ortam yaratarak gelecekle ilgili plan yapılmasını zorlaştırır. Faiz oranlarındaki ininş ve çıkışlar bireylerin

büyük ölçüde kar etmesine sebep olabileceği gibi zarar etmesine de yol açabilir (Öztürk, 2016:275). Faiz oranlarında yaşanan yüksek dalgalanma ve belirsizlikler hem kurumsal hemde bireysel yatırımcılar açısından yatırım kararının uzamasına veya ertelenmesine neden olabilmektedir. Bu durum sonucunda ise ülke ekonomisinde daralmalar yaşanabilmektedir (Usta ve Demireli, 2010:28).

2.2.2. Sistematik Olmayan Riskler

Sistematik olmayan riskler ise bir sektör veya işletmeye özgü ortaya çıkan risktir (Kaya vd., 2014:75). Sistematik olmayan riskler kontrol altına alınabilen ve sınırlandırılabilen risklerdir (Akkaya, 2021:37-38). Sektöre özgü olan bu riskler yatırımda çeşitlendirme yoluyla riskleri azaltma yoluna gidilebilir (Yıldırım, 2015:457).

2.2.2.1.Finansal Risk

Maddi kayıplarla ilgili ortaya çıkabilecek olası riskler finansal risk olarak adlandırılmaktadır (Kayalıdereden ve Şen, 2021:1337). Finansal risk, ekonomik anlamda alınan kararların sonucunda ortaya çıkan getiriye olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecek durumların gerçekleşme olasılığıdır. Bir durum içerisinde riskin bulunması birden fazla sonucun olduğunu ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2015:448-449). Finansal risk bireyin yatırım kararı sonucu zarar etme olasılığını ifade etmektedir. Bir diğer açıdan finansal risk, finansal bir işlem sonucunda zararın ortaya çıkması ya da ekonomik anlamda elde edilecek getirinin azalmasıdır (Akgüneş, 2021:14-18). Finansal risk bir bakıma işletmelerin borç sermaye yapısının nasıl oluştuğu ve etkinliğini ifade etmektedir (Usta ve Demireli, 2010:28).

2.2.2.2.Endüstri Riski

Bir veya birkaç sektörü etkileyen ekonominin tümüne etkisi olmayan risktir (Yıldırım, 2015:457). Endüstri riski, işletmenin faaliyette bulunduğu endüstri içerisindeki konumundan kaynaklanan risklerdir. Endüstri içerisinde işletmenin tekel olması veya tam bir rekabet halinde olması yatırımcı kararlarını olumlu etkileyebilmektedir. Ayrıca işletmenin bulunduğu endüstri her ne kadar iyi durumda da olsa endüstride yaşanan daralmalar öncelikle işletmeyi sonrasında da yatırımcılara etki edebilmektedir (Usta ve Demireli, 2010:29). Sektör içerisinde rekabet koşulları, üretim yapısı, talep durumu, üretim ve pazarlama açısından dışa bağımlılık, yasal düzenlemeler ile ulusal ve uluslararası ekonomik gelişmeler hem sektörün hemde işletmenin riskini belirlemektedir (Ural, 2018:324).

2.2.2.3.Yönetim Riski

İşletmenin faaliyetlerine yönelik çeşitli stratejik kararlar verirken işletme yöneticilerinin piyasada dalgalanmalara yol açabilecek hatalı kararlar verme durumu yönetim riski olarak adlandırılmaktadır (Ural, 2018:24). Yöneticilerin yaptığı her türlü hata işletmeyi doğrudan etkileyebileceğinden yatırımcılar yönetim riskine bakarken işletme verimliliğini göz önünde bulundurabilmektedir. Öte yandan işletme yönetimin alacağı her türlü karar; yönetim anlayışı, verilen kararların uygulamaya konulması ve işletmede yaşanan gelişim ve değişim işletme açısından olumsuz veya olumsuz etkiler bırakacaktır (Usta ve Demireli, 2010:29).

2.3.RİSK ALGISI

Geleneksel toplumlarda bireylerin varolabilme kaygısı daha çok tarım ve gündelik ihtiyaçlarını karşılayacak şeyleri elde etmeye yönelik çaba göstermelerinden dolayı doğal afetler, kıtlık ve savaş gibi unsurlar risk oluşturmaktaydı. Bununla birlikte bireyler inançları gereği belirli bir çaba göstermekteydi ve neticeinde ortaya çıkan durumun olumlu veya olumsuz tarafına bakmaksızın “Tanrının bizim için bahşettiği bu” inancıyla yetinme içerisine girmişlerdir. Modern toplumlarda ise bilgi ve teknolojinin artmasıyla bireyin risk algılama biçimi riski ölçme ve öngürlebilir sonuçlarla kontrol altına alma eğilimi başgöstermiştir. Küreselleşme ile birlikte modern toplumlarda dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan finans veya sağlıkgibi alanlardaki gelişim veya değişim diğer ülkeleri de etkiler hale gelmiştir. Bununla beraber bireyin risk algılama biçimi devletlerin risk algılama biçimlerinden etkilenir hale gelmiştir (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011). Bireylerin risk hakkındaki bilgisi ve riski gerçekleşme durumu, onu nasıl algılayacaklarını belirlemektedir (Paek ve Hove, 2017). Disiplin açısından bakıldığında risk algısı araştırmaları davranışsal karar biliminde özellikle de karar verme alanında kendine yer bulmaktadır. Risk algısı araştırmaları Daniel Kahneman, Baruch Fishhoff, Paul Slovic gibi bilim adamları tarafından 1960’lı yıllardan itibaren ortaya konulmuştur (Wilson vd., 2019:778). Risk algısı, yatırımcının yatırım yapacağı yatırım aracının risk özelliklerine ilişkin inanç, tutum, yargı ve duygularıdır(Nguyen vd., 2019:749). Risk iki farklı şekilde algılanmaktadır. İlki duygu olarak risktir. Bireyin tehlikelere karşı içgüdü ve sezgileriyle tepki vermesidir. İkincisi ise analiz olarak risktir. Bireyin riski değerlendirirken ve karar verme sürecinde mantık, nedensellik ve bilimsel görüşler içermektedir. Bireylerin gün içerisinde karşılaştıkları durumlar karşısında risk algılarken deneyimsel düşünme biçimi

olarak adlandırılan bildiği duygularla hızlı ve otomatik olarak algılamaya çalışmaktadır. Bireyler karşılaştıkları riskler karşısında belirsiz, karma karışık ve tehlikeli görünen durumlardan kurtulmak için duygularını kullanarak sezgisel karar verme yoluna gitmektedir. Bireyin karar verme yolunu seçmesinin temel sebepleri daha kolay, hızlı ve etkili karar verdiğini düşünmesidir (Slovic ve Peters, 2006:322-323). Risk algısı kişilerin ciddiyeti ve özellikleri hakkında subjektif yargısıdır (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011:137). Akgüneş risk algısını; kaybetme olasılıklarının eşit olduğu durumlarda herbir yatırımcının kayıptan kaynaklı riski benzer biçimde algılamayacağını düşünerek, olası bir kayıp yaşanması halindeki beklentisi olarak tanımlamıştır (Akgüneş, 2021:13-14). Demirci ve Köse risk algısını, bireyin belirsizliklere karşı hangi ölçüde risk taşıdığını ve riski ne kadar kontrol edebildiğine yönelik değerlendirme yapabilmesi ve kendisine olan güveni ortaya koyması şeklinde tanımlamışlardır (Demirci ve Köse, 2021:335). Risk, karar verme ekseninde ele alınan bir kavramdır. Yatırımcıların karar verme aşamasında riske karşı tutumları onları belirli yatırımcı tipleri içerisinde sınıflandırılmasını sağlamaktadır. Karar vericinin riskin olduğu durumlarda; "riski seven, riske karşı duyarsız, riskten kaçan" olmak üzere üç tip yatırımcı tipi bulunmaktadır (Altunöz ve Altunöz, 2022:84; Kesbiç ve Yiğit, 2016:80-81). Risk bir yatırım işlemine dair parasal olarak kaybın veya zarar durumunun ortaya çıkmasıyla sonuçlanabilecek ekonomik azalmadır. Yatırımcıların yatırımlarında risk unsurlarına karşı risk ve getirinin doğru orantılı olması ile daha fazla gelir elde edebileceklerini düşünmektedirler. Yatırımcılara göre bir yatırım ne kadar risk içeriyorsa o kadar getirisi bulunmaktadır şeklinde düşünülmektedir (Demireli, 2007:123). Riske karşı kayıtsız kalan yatırımcılar karar verirken risk yerine daha çok beklenen getiriden etkilenmektedir (Güler, 2016:6). Finansal olarak risk, yatırılan paranın kaybedilme durumudur (Demireli, 2007:123). Finansal risk algısını temelde etkileyen faktörler; olasılıklar, sonuçlar ve finansal piyasalardaki değişimlerdir (Nguyen vd., 2019:749). "Finansal risk planlanan veya tahmin edilen olayların fiili olarak gerçekleşen sonuçları arasında oluşan olumlu veya olumsuz sapmalardır." Yatırımcıların yatırımlarından bekledikleri getiriyi elde edebilmek için göze almış oldukları riskler finansal risk toleransı olarak adlandırılmaktadır. Yatırımcıların risk tolerans seviyeleri ve riske karşı sergilemiş oldukları tutumları cinsiyet, gelir seviyesi, sosyal çevre gibi birçok faktörden etkilenebilmektedir (Kaya, 2021:262). Bireylerin kendi tercihlerini oluşturması aşamasında ortaya çıkan eğilimleri psikologlar " beklenti teorisi ve belirsizlikten kaçınma teorisi ile açıklamaktadır. Davranışsal finans alanında geliştirilen bu teoriler; Kahneman ve Tversky tarafından

beklenti teorisi, bireyin rasyonel seçimler yaptığı varsayımına dayanan beklenen fayda teorisine alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Beklenti teorisine göre bireyler alternatifler arasından seçimde bulunurken ağırlıklı olarak gerçekleşme ihtimali daha yüksek olan seçimlere yönelebilmektedir. Bu duruma " kesinlik etkisi" adı verilmiştir. Beklenti teorisini beklenen fayda teorisinden ayıran bir diğer varsayımı için tercihte bulunması gereken bireylerin seçimleri arasında ortak özelliklere sahip olanlara değil ayrıştırıcı özelliği olanı tercih etme eğiliminde bulunmalarıdır. Bu yaklaşım ise ayırma etkisi olarak ifade edilmektedir. Beklenti teorisinin üçüncü yaklaşımı ise yansıma etkisidir. Yansıma etkisine göre alternatifler arasından bireyler tercihte bulunurken kazancı ve kaybı dikkate almaktadır. Bu durumda bireyin yapacağı tercihe ilişkin risk yaklaşımı değişebilmektedir. Beklenti teorisinde ele alınan kavramlardan biri de referans noktasıdır. Beklenti teorisine göre referans noktası karar vericilerin kazanç ve kayıp durumları için kendilerine belirli bir referans noktası belirlemesi ve tercihlerini buna göre değerlendirmesidir. Bireyin yaptığı tercihin sonucuna bağlı olarak referans noktasının altında kalanlar kayıp olarak adlandırılırken referans noktasının üstünde kalan durumlar kazanç olarak değerlendirilmektedir. Beklenti teorisine göre referans noktasının altında kalan yatırımları tercih eden yatırımcı tipi "risk sever" olarak adlandırılırken referans noktasının üzerinde kalan alternatifler arasından tercihte bulunan yatırımcılar "riskten kaçan" bir davranış sergilemektedir. Beklenti teorisini ortaya koyan Kahneman ve Tvesky, yatırım tercihinde bulunacak bireylerin riske karşı davranışını belirleyen en önemli faktörlerin başında karşılırlarına çıkan durumları ne şekilde konumlandıklarıdır (Süer, 2007:98-99). Riski arayan yatırımcılar(risk alabilen) belirli bir yatırımı daha az riskli görmektedirler. Risk toleransından dolayı risk algısı bireylerin yatırım araçlarını nasıl algıladığına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Nguyen vd., 2019:766). Finansal piyasalarda beklenen getiri ie gerçekleşen getiri arasında fark oluştuğu zaman risk ortaya çıkmaktadır. Risk, finansal yatırımların temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Yatırım yapma kararı alan her yatırımcının riske karşı olan tutumu farklılık gösterebilmektedir. Bireysel yatırımcıların riske karşı olan tutumları "riskten kaçan yatırımcılar, riske karşı kayıtsız yatırımcılar, riski seven(arayan) yatırımcılar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Riski sevmeyen yatırımcılar, yatırım araçlarından getirisi belirli olan iki yatırım arasından daha az risk barındıranı seçerler. Riske karşı kayıtsız olan yatırımcılar yalnızca getiriyi dikkate alarak yatırım tercihlerinde bulunurlar. Riski seven yatırımcılar yatırım tercihlerinde getirisi daha yüksek riskli yatırımları tercih edebilmektedir. Riski seven yatırımcılar beklenen getiri algısının daha yüksek olduğu ülkelere yönelebilmektedir

(Anbar ve Eker, 2009:131-132; Çakar ve Özkan, 2019:25-26; Demirci ve Köse, 2021:334). Riski seven yatırımcılar riske karşı yeni deneyimler elde edebilme açısından esnek davranabilmektedir (Awais, vd., 2016:76).

Genel bir ifade ile risk algısı öznel, belirli bir yargı ve varsayıma dayalı olarak kabul edilmektedir. Duygusal ve bilişsel unsurlar risk algısı açısından önemli boyutlardır. Duygusal unsurlar risk algısı açısından yatırımcıda yatırıma karşı bulunan iyi veya kötü hissidir. Bu durumda yatırımcının yatırım karşısında risk algısını azaltma ya da artırma eğiliminde etkileyebilmektedir. Risk algılamalarında duyguların daha ön plana çıkmasındaki etkenler ise karar vermenin zor ve karmaşık olduğu durumlardır. Bu durumun asıl kaynağı ise yatırım aracı karşısında yatırımcının tam bilgilendirilmemesi ya da güven duygusunun oluşmamış olmasıdır. Bilişsel özellikler genellikle soyut düşünceden bağımsız somut düşünce ile hareket edebilen kimselerde görülmektedir. Ancak beklenti teorisine göre hiçbir uzman duygularından yoksun bir şekilde yatırım kararlarına yaklaşabilmiş değildir (Aren, 2018).

Risk algısı, yatırımcıların riski ve belirsizlik derecesine değerlendirirken kullanacağı öznel karar verme sürecidir. Risk algısı, bireylerin finansal hizmetler e yatırımcı ürünleri hakkında nasıl karar verdiğine etki eden çeşitli objektif ve öznel faktörleri içermektedir. Risk algısı, bireylerin gerçek dünyada nasıl yargılar ve kararlar verdiğini açıklayan açıklayıcı modele dayanmaktadır (Baker & Ricciardi, 2014:27-328). Bireyler yatırım kararları verirken rasyonel davranışlar bile gelecek ve belirsizlik durumundan kaynaklı risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Yatırımcılar riskli durumlarda karar verirken rasyonel davranış sergileme haricinde pişmanlık ve sevinçlerini dengeleyerek belirsizlik durumunda karar verebilmektedir. Bireyler herhangi bir ürün veya hizmet satın alırken karşı karşıya kaldıkları belirsizlik durumuna bağlı olarak risk algılamaktadır. Bireysel yatırımcılar ise yatırım kararları verirken yatırım araçlarından beklentisi ve karşılaştıkları tahmin edilemeyen belirsizlikler karşısında risk algılayabilmektedir. Bireysel yatırımcılar risk algısını dağıtabilmek adına eldeki tasarruflarını risk karşısında optimal seviyede tutabilecek portföy oluşturma eğilimindedir. Bireysel yatırımcıların risk algılamasını kişilik özellikleri, psikolojik etkenler, demografik faktörler ve sosyo-ekonomik özellikler olmak üzere temel faktörlerden etkilenmektedir (Dizdarlar ve Şener, 2016:803). Ekonomilerde yer alan belirsizliklerden dolayı yatırımcılar, bulunan mevcut bilgiler ya da kişisel sezgilerine dayanarak bir karar vermektedir.

Nguyen ve arkadaşları yaptıkları “Finansal risk algısı ve risk toleransının bireysel yatırım kararları üzerindeki ortak etkisi” isimli çalışma sonucunda riskten kaçınan insanlar, olumsuz sonuçlar olabildiğinden daha fazla tahmin etme eğilimi gösterirken, daha fazla risk algıladıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca yapılan çalışmada daha az risk içeren yatırım araçlarının risk algılamasına olumlu etki ettiği görülmüştür (Nguyen vd., 2019:753).

Belirsizliğin ölçülebilmesi, hem ekonomik hem de finansal kararların verilmesi aşamasında önemli rol oynayabilmektedir. Ancak, belirsizliğin gözlem yoluyla tam ölçülebilir değildir (Gürgün, 2020:33). Risk algılaması bakımından bireysel yatırımcıların taşıdıkları özellikler;

- Bireysel yatırımcı açısından risk mevcut parasını kaybetmek veya rahatsız edici bir şey yapmaktır.
- Bireysel yatırımcılar bilmedikleri ürünler hakkında korkma özelliği taşımaktadırlar. Ortaya çıkan olumsuz haberleri abartmaktadırlar.
- Bireysel yatırımcılar daha önce yatırım yaptığı ve zarar ettiği araçlara yatırım yapmaktan korkarlar.
- Bireysel yatırımcılar daha çok popüleritesi yüksek araçlara yatırım yaparak riski azaltabileceklerini düşünmektedirler.
- Bireysel yatırımcılar geçmişte meydana gelmiş riskler gelecekte oluşabilecek riskleri birbirine karıştırma eğilimindedir (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011:139).

2.3.1. Risk Algısı Teorileri

Riske maruz kalmak istem dışıdır. Risk gözlemlenebilir olmamakla birlikte kişisel olarak bireyleri ve toplumları etkileyebilmektedir. Risk algısı teorileri, risk algılarının nasıl oluşturulduğu ve değiştiriliği konusunu ele almaktadır (Paek ve Hove, 2017). Singh ve Bhattacharjee risk algısı teorilerini yedi başlıkta incelemişler. Bunlar; koruma motivasyon teorisi(protection motivation theory), risk tazminatı(risk compensation/risk homeostasis theory),konumlandırılmış rasyonel teorisi(situated rationality theory), alışmış eylem teorisi(habituated action theory), sosyal eylem teorisi(social action theory), sosyal kontrol teorisi(social control theory), sınırlı rasyonel teoriden(bounded rational theory) oluşmaktadır (Singh ve Bhattacharjee, 2019:3-5).

2.3.1.1.Koruma Motivasyon Teorisi

Koruma motivasyon teorisine göre bireyler, bir durum hakkında olumsuz sonuç beklediklerinde, mevcut risklerden kaçınma isteklerine sahip olduklarında ve önlemek için harekete geçebildiklerinde kendilerini koruma altına alma güdüsüyle olasılıkları değerlendirmektedirler. Bu teorinin temel bileşeni bilgidir. Bireyler bilgi sayesinde oluşabilecek tehditleri veya fırsatları görebilmektedir. Kişi elde ettiği bilgidan dolayı önüne gelen yatırımın kendisi için fırsat veya tehdit olduğunu belirleyerek yatırım tercihinde bulunabilmektedir (Sheeran vd., 2014; Singh ve Bhattacharjee, 2019:3). Koruma motivasyon teorisi Rogers arafından riski önlemeye yönelik davranışları açıklamak üzere ortaya konmuştur. Bireyin karşılaşılabileceği tehditler karşısında algıladığı zararların olumsuz etkilerinden ötürü riskten kaçınan ya da koruyucu davranış gösterebilirler. Koruma motivasyon teorisinde etkili olan en temel faktör öz yeterliliklerdir. Öz yeterlilik kişinin kendisinin davranışlarını ortaya koyma kapasitesidir. Koruma motivasyon teorisine göre birey risk karşısında müdahale etkinliği ve başa çıkma değerlendirmesi olmak üzere iki şekilde davranış göstermektedir. Müdahale etkinliği bireyin risk karşısında önleyici davranışları algılamasını ifade etmektedir. Başa çıkma değerlendirmesi ise bireyin risk karşısında, riske rağmen hareket etmesi halinde daha yüksek sonuçlar elde edebileceği algısıdır (Janmaimool, 2017:4).

Koruma motivasyon teorisi herhangi bir tehde karşı bireyin göstermiş olduğu davranışları bilişsel süreçler aracılığıyla açıklamaya çalışmaktadır. Koruma motivasyon teorisine göre birey karşılaştığı tehdidi iki şekilde değerlendirmeye almaktadır. Tehdit karşısında sırasıyla tehdit değerlendirmesi ve başa çıkma değerlendirmesi yapmaktadır. Tehditleri değerlendirirken bireyler tehdidin sonuçlarının olumsuzluklarına ve tehdidin gerçekleşmesi halinde kendisini nasıl etkileyeceği üzerinde durmaktadırlar. Birey bu tehdit karşısında inkar veya kaçınma gibi yolları izleyebilir. Başa çıkma değerlendirmesinde bireyler, kendilerine önerilen eylemin tehdidi ortadan kaldırıp kaldıramayacağını düşünerek karar verirler (Bavel, vd., 2019:30). Koruma motivasyon teorisine göre öz yeterliliğe sahip bireyler karşılaştığı riskler karşısında bir eylem planı oluşturarak ve uygulayarak başarı elde edebilirler. Koruma motivasyon teorisinin dört temel bilişsel varsayımı bulunmaktadır. Bunlar; algılanan tehditler ciddiye taşır, kişiler kendilerini tehditlere karşı savunmasız hissederler, birey tehdit karşısında başa çıkma tepkisi göstermelidir, birey tehditle karşılaştığında başa çıkma kabiliyetine sahip olması gerekmektedir. Bu bilişsel varsayımlara göre koruma motivasyon teorisinin bilişsel

yordayıcıları ciddiyet, kırılganlık, yanıt verme etkinliği ve öz yeterliliktir. Bunların bir araya gelmesi, bireyin algıladığı riske karşı belirli bir davranış sergilemesini sağlayacaktır (Plotnikoff & Trinh, 2010:92).

Koruma motivasyon teorisi ilk olarak Rogers tarafından 1975 yılında sağlıkla ilgili algılanan riskleri ele alarak davranış değişikliklerini izlemek için ortaya konulmuştur. Koruma motivasyon teorisinin ana fikri, bireylerin algılanan risk zaafiyeti ve ciddiyeti aracılığıyla herhangi bir riskle karşılaştıklarında riske karşı riski analiz ederek hareket etmeleri ve öz yeterliliklerini göz önünde bulundurarak yönetmeleridir. Koruma motivasyon teorisi bireylerin farklı risk ve faydaları göz önünde bulundurarak seçim yaptığını varsaymaktadır. Teori bireylerin riskten korunma davranışına girip girmediklerini incelemektedir (Bockarjova ve Steg, 2014:277-278). Koruma motivasyon teorisine göre kişi zaman içerisinde ortaya çıkabilecek potansiyel tehditler ve koruyucu tedbirlerle alakalı elde ettiği bilgiyle belirlemiş olduğu tehdide karşı belirli bir koruyucu önlem içerisinde yer alıp almamaya karar verebilmek için bilgiyi değerlendirmek durumundadır. Birey karşı karşıya kaldığı potansiyel tehditlerin kendisi için zararlı veya ne tür riskler içerdiğini tehditleri değerlendirirken ele almalıdır (Karahoca & Aygün, 2019:500).

2.3.1.2.Risk Tazminatı

Risk tazminatı, 1975 yılında Sam Peltzman tarafından “The Effect of Automobile Safety Regulation” (Otomobil Güvenlik Düzenlemesinin Etkileri) başlıklı çalışması ile ortaya çıkmıştır. GJS Wilde 1982 yılında yaptığı çalışmalar sonucu riskin bireyin psikolojik yapısının doğal bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. Wilde göre birey riskten kaçınabileceği gibi riske ihtiyaç da duayabilmektedir. Wilde bireydeki risk algısını, bireyin kendine belirlemiş olduğu risk seviyesini ölçmek için kullandığını belirtmektedir. Wilde göre bireyin algıladığı risk hedef seviyesini aşarsa onu aşağı indirmek için harekete geçerken, risk hedef seviyesinin altında ise risk alarak hedef seviyesine ulaşmaya çalışmaktadır (Hedlund, 2000).

Risk tazminatı teorisine göre bireyler kendilerini yüksek oranda güvende hissettikleri durum ve ortamlarda daha yüksek risk alma eğilimi içerisinde. Teorinin temel vurgusu birey ne kadar güven duyarsa o kadar risk alabilmektedir. Bu durumda algıladığı riski güvenle eşit tutmasını sağlayabilmektedir (Singh ve Bhattacharjee, 2019:3). Risk tazminatı teorisi bireylerin kendilerini daha fazla güvende hissettikleri durumlarda daha fazla risk alma eğilimi içerisinde olduklarını açıklamaktadır (İnstitute, 2017).

2.3.1.3.Konumlandırılmış Rasyonelite Teorisi

Rasyonelite kavramı Latince’de “ratio” kökünden gelmektedir. Rasyonelite, sonuca ulaşabilmek için en etkili yolların tercih edilmesidir. Rasyonel bir tercihten bahsedebilmek için bireyin tercihte bulunurken dışsal faktörleride dikkate alarak elde edeceği faydayı ya da getiriyi en üst seviyeye çıkarabilecek olana yönelmesi gerekmektedir (Özcan, 2011:300-301).

Konumlandırılmış rasyonelite teorisine göre bireyler yatırımlar karşısında daha yüksek risk alma eğilimindedir. Bireylerin daha çok risk alma eğilimini taşımasının temel nedeni ise riskli yatırım araçlarının daha çok getiri sağlayacağını düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bireye göre bir yatırım aracının algılanan faydasının yüksek olması algılanan riskin düşük olmasını sağlamaktadır. Bu teoride bireyler daha çok getiri için risk almanın daha mantıklı olduğunu düşünürler(Singh ve Bhattacharjee, 2019:3).

2.3.1.4.Alışmış Eylem Teorisi

Alışılmışlık, bireylerde önceden düşünmeyi gerektirmeyen ve yaptığı eylemin sonucunu bildiğini düşündüğü eylemlerdir. Buna karşın alışılmış eylemler geçmiş eylemlerin kopyaları olabileceği gibi dar sınırlar çerçevesinden esneklik de gösterebilmektedir (Bermúdez ve Felletti, 2021:587-588). Alışmış eylem teorisine göre bireyler risk alma davranışını alışkanlık haline getirdikleri zaman algılanan risklerinin azaldığını vurgulamaktadır. Olumsuz bir sonuçla karşılaşmadığı sürece birey algılanan riske karşı duyarsızlaşarak daha çok risk alma eğilimi içerisindedir((Renn vd., 1992; Singh ve Bhattacharjee, 2019:3).

2.3.1.5.Sosyal Eylem Teorisi

Risk karşısında bireyin “başka herkes yapıyorsa veya toplum bunu yapıyorsa bende yapabilirim” algısının bulunduğu davranışlar içerisinde bulunması sosyal eylem teorisi olarak adlandırılmaktadır. Sosyal eylem teorisine göre birey, aile, iş arkadaşları gibi kişilerin beklentilerinden dolayı risk alma veya almama eğilimi gösterebilmektedir (İnstitute, 2017:7).

2.3.1.6.Sosyal Kontrol Teorisi

Sosyal kontrol teorisi ilk olarak Hinschi tarafından 1969 yılında ortaya atılmıştır. Hinschi bireyin aldığı eğitim ve çalıştığı işyeri gibi unsurların risk algısına olumlu veya olumsuz yönde etkileri bulunduğunu ifade etmektedir (İnstitute, 2017:7). Sosyal eylem teorisine göre bireyler riskli bir durum ya da olay karşısında içerisinde bulunduğu topluluk ile

hareket etmektedir. Teoriye göre bireyler birbirleri ile davranış uyumu içerisindedir. Bu duruma bağlı olarak topluluğun geneli birbirlerine bağlı olduklarından dolayı daha çok düşük riskli davranış sergilemektedirler. Bireylerin bir yapıya veya organizasyone bağlı olması yüksek risk içeren davranışlardan kaçınmasını sağlayabilmektedir(Singh ve Bhattacharjee, 2019:4).

2.3.1.7.Sınırlı Rasyonel Teori

Herbert Simon tarafından 1950 yılında ortaya atılmıştır. Sınırlı rasyonel teoriye göre bireyler karar verirken sahip oldukları bilgiler, zihinlerinde bulunana risk sınırlamaları ve karar verme zamanlarının süresinin sınırlı olmasıdır(Singh ve Bhattacharjee, 2019:4-5).

Keskin, 2020 yılında Kırşehir ilinde çalışma sonucu bireyler enflasyon ve yaşadığı toplum içerisinde elinde bulundurduğu parayı TL cinsinde tutarak değil de yabancı paralara veya başka yatırım araçlarına yönlendirerek olası riskler karşısında zararını en aza indirmeye çalışmaktadır. Finansal okuryazarlığın düşük olması yatırımcılar açısından yatırım tercihlerinde çoğunluğun bulunduğu yatırım araçlarına yönelme eğilimi bulunduğuna ilişkin verilere ulaşmıştır (Keskin, 2020). Bireyin risk algısı, tutumu, karakteri, birey olana kadar yetiştirilme biçimi, çevresi, gibi hem içsel hemde dışsal unsurların bir araya gelmesiyle ortaya çıkabilmektedir. Buna bağlı olarak tüm risk algısı teorileri bireyin risk algısında ortak bir biçimde etki gösterebilmektedir(Singh ve Bhattacharjee, 2019:5).

2.4.BİREYSEL YATIRIMCILARIN KARAR VERME SÜRECİNDE RİSK ALGISI

Risk, belirli bir tehlikenin gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak sonucun şiddetidir. Yatırımcılar yatırım kararı vermeden önce yatırım aracının taşıdığı riski bilmelidir. Yatırım hakkında riski bilen yatırımcılar bilmeyenlere oranla daha başarılı olabilmektedir (Cihangir vd., 2016:130-133). Risk algılama çok boyutlu olup algılan risk kişiye, yere ve zamana göre değişiklikler gösterebilmektedir. Gerçekte ortada olan riskler değişmezsen riski algılama biçiminde değişiklikler olabilmektedir.“Risk algılama oldukça karmaşık bir konudur. Kişiler genellikle ihmal edilebilir bazı riskleri aşırı derecede algılarken bazı yüksek riskleri olduğundan daha az derecede algılayabilirler.Risk algılama araştırmalarının amacı bireylerin riskleri nasıl

değerlendirdiğini, risk alma ve riskten kaçınma davranışlarına nasıl karar verdiklerini, kendi özgül risk anlayışlarıyla gerçek risk düzeyleri arasındaki uyumu nasıl sağladıklarını anlamaktır (Güler vd., 2011:20-22).” Bir kişinin vermiş olduğu kararlar yalnızca kendi yaşamları üzerinde değil başkalarının yaşamları üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Her bir karar beraberinde her türlü belirsizliği de doğurmaktadır. Risk, bireyin herhangi bir karar verme durumunda alternatifini kabul veya reddetmesini etkileyen değişkenlerdendir (Shahid vd., 2017:20). Risk alma, belirsizlik içeren ve tüm sonuçların olasılıklarının önceden bilindiği durumlarda karar verme sürecinin bir bileşenidir (Juan-Ripoll vd., 2021). Verilen bir kararın muhtemel sonuçlarının gerçekleşebilme durumu tanımlanabilmekte ise riskten bir kararın birden fazla çok sonucunun gerçekleşebilme olasılığına karşılık olası durumların ortaya çıkma ihtimallerinin hiç bilinmemesi durumunda belirsizlik söz konusudur. Bu yüzden risk ve belirsizlik kavramları aynı anlamı taşımadığından birbirinin yerine kullanılmaması uygun olacaktır. Özetle risk ve belirsizlik arasındaki ana ayrım, olayların ortaya çıkma ihtimallerinin “hesaplanabilmesi ve hesaplanamamasıdır.” Karar alma süreçleri geleceğin tam olarak bilinmemesinden dolayı risk içermektedir. Bireyler karar süreçlerinde ne kadar riskin kabul edileceğini ya da tolere edilebileceğini karar verirken dikkate alması gerekmektedir. Bireyin risk eğilimi karar vermesi üzerinde etkili olabilmektedir (Gürkan, 2020:19-21). Yatırım tercihleri bakımından davranışsal finansçılar bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında riskin objektif değil subjektif bir özellik taşıdığını, bununla birlikte risk algısının beklenen risklere göre ön planda olduğunu belirtmektedirler (Keskin, 2020:379). Bireyin önyargıları, inançları, sezgieleri, zevkleri vb. çeşitli ve duygusal değişkenleri rasyonellikten uzaklaşmasında etkili olabilmektedir (Kelemci vd., 2021:921).

Singh ve Bhowal, 2010 yılında yapmış oldukları “Imparting Investment Education To Employees By The Employer: An Expectation-Experience Gap Study” (İşveren Tarafından Çalışanlara Yatırım Eğitiminin Uygulanması: Beklenti-Deneyim Boşluğu Çalışması) adlı çalışma sonucunda yatırımcıların yatırım kararı verirken risk algısından etkilendiğini bulmuşlardır. Çalışmaya göre bireysel yatırımcılar fon tercihlerinde bulunurken yatırımın içerdiği riski dikkate aldıklarını gözlemlemişlerdir (Singh ve Bhowal, 2010).

Keskin, 2020 yılında yapmış olduğu çalışmada yatırımcıların risk algısı bakımından taşıdığı özellikleri şu şekilde sıramıştır:

- a. Bireysel yatırımcı açısından risk para kaybetmektir.

- b. Bireysel yatırımcıların bilmedikleri yatırımlar hakkında olumsuz yorumları çok fazla dikkate almaktadırlar.
- c. Bireysel yatırımcıların yatırım tercihi yaparken daha önce zarar ettiği bir yatırım aracını tercih etmekten kaçınırlar.
- d. Bireysel yatırımcılar riski azaltma düşüncesi ile herkesin yatırım yaptığı yatırım araçlarına yatırım yapmaya yönelebilmektedir.
- e. Bireysel yatırımcılar geçmişte karşılaştıkları risklerin gelecekte de devam edeceği endişesine kapılırlar (Keskin, 2020:379-380).

Deh ve Singh, 2018 yılında yapmış oldukları “Dynamics of Risk Perception Towards Mutual Fund Investment Decisions”(Yatırım Fonu Yatırım Kararlarına Yönelik Risk Algılama Dinamikleri) Hindistan Tripura’da 256 banka çalışanına yaptıkları çalışma sonucunda banka çalışanlarının yatırım fonu tercihlerine yönelik risk algısının ortaya düzeyde olduğu tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmaya göre banka çalışanlarının genel risk algısının boyutları olan yatırım yapma korkusu, bilgi eksikliği ve yatırıma ilişkin güvensizliklerinin yatırım tercihinde etkili olduğunu gözlemlemişlerdir (Deh ve Singh, 2018).

Singh ve Bhattacharjee, 2019 yılında Hindistan da yapmış oldukları “Measuring Equity Share Related Risk Perception of Investors in Economically Backward Regions” (Ekonomik Açıdan Geri Bölgelerdeki Yatırımcıların Özkaynak Payına İlişkin Risk Algısının Ölçülmesi) isimli çalışma ile yatırımcıların risk algısı üzerinde etkili olan dokuz faktörü tespit etmişlerdir. Bunlar “bilginin taranmasındaki güçlük, yetersiz yatırım eğitimi, yetersiz bilgi, yatırımların geri dönüşü ile ilgili şüpheler, temel uzmanlık düzeyi, teknik uzmanlık düzeyi, yatırım şirketine karşı aşinalık, bilgi asimetrisi ve yetersiz piyasa anlayışıdır. 358 yatırımcıya uyguladıkları anket çalışması sonucu hisse senedi yatırımcılarının genel risk algısının orta seviyede olduğu bulgusunu elde etmişlerdir(Singh ve Bhattacharjee, 2019).

Risk genellikle, belirli bir alternatifle ilgili kazanç veya kayıp olasılığıdır. Bir bireyin risk alma eğilimi karar verme üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilmektedir. Bireylerin riske karşı tutumları bilgi ve beceri düzeylerine göre farklılık gösterebilmektedir (Shahid vd., 2017:20). Risk bütün yatırım seçeneklerinde bulunan doğal bir özelliktir. Slovic’in 2000 yılında yapmış olduğu çalışma sonucu risk algısının yalnızca niceliksel gerçekler tarafından değil aynı zamanda niteliksel özellikler de içeren öznel bir yapı oluşturduğunu açıklamıştır. Ayrıca uzmanların zarar olasılıklarını ve büyüklüklerini niceliksel verilerle

gerçeklere dayandırırken, birey riske karşı duygusal tepkiler göstererek niteliksel davranabilmektedir (Sachse vd., 2012:438).

Finansal refah seviyesi, bireyin yaşam kalitesi ve zihinsel ve fiziksel sağlığı ile doğru orantılıdır. Bireyin karar vermesinde gelecekteki risk ve belirsizlikler etkili olabilmektedir. Yatırımcılar ancak seçimlerini rasyonel veya irrasyonel kararlara dayalı olarak yaparlarsa riski en aza indirebilirler. Risk algısı, yatırımcıların davranışları üzerinde temel rol oynayan unsurlar arasındadır. Risk algısı, yatırım yapmak isteyen bireyin taşıdığı endişe ve tecrübelerine dayanarak finansal varlıkların riskini nasıl anladıklarını ifade etmektedir. Risk algısı, riskli kararların oluşturulmasında belirleyici unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırımcıların risk algı seviyeleri inançları, düşünceleri ve yatırım araçlarına bakış açısıyla ilgili olarak farklılık gösterebilmektedir. Tüm yatırımcılar riski farklı şekillerde algılayabilmektedir. Risk algısı kavramı karar verme sürecinin en önemli bileşenidir. Yatırımcılar yatırım yapmaya karar verirken riski en aza indirmeye veya kontrol edebilecekleri bir düzeyde kalmasını arzu ederler (Wangzhou vd., 2021).

3. YATIRIM, YATIRIMCI KAVRAMI VE TÜRLERİ

3.1.YATIRIM VE YATIRIMCI

Ülkelerinin ekonomilerinin kalkınması açısından sınırlı kaynaklarının değerlendirilmesi ekonomik hedeflerine ulaşmalarında yatırımlar önemli bir yere sahiptir. Yatırımların doğru yönlendirilmesi ve karar verilmesi rasyonel olarak yapılan çalışmalara bağlıdır. Yapılan bu süreçlerde yatırımları üstlenen kişiler ise yatırımcılardır.

“Yatırım kavramı, sahip olunan paranın değerini korumak ya da arttırmak amacıyla gelir getirici finansal varlıklarda değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır" (Orçun, 2016: 6). "Yatırım zaman, getiri ve risk olmak üzere üç farklı bileşeni barındırmaktadır."Yatırım için şuanda maddi olarak bir para ve yatırımcının düşüncesi tüketilmekteyken, yatırım sonucu elde edilecek getiri veya zarar risklerine göre sonuçları gelecekte belli olacaktır. Yatırım bireyin gelecekte rahat tüketebilme amacıyla geliri üzerinde bir özveride bulunmasıdır (Özçelik, 2018: 62-63). Bir işletmenin bir işe başlama sermayesi veya tasarruf edinen bireylerin menkul ya da gayrimenkul satın alma durumları yatırıma örnek gösterilebilir (Güleç vd., 2019:27). Yatırım, bir veya birden fazla fonun elde tutulması sonucu taahhüt edilen getiri miktarıdır. Yatırımlar yatırım nedenine göre maddi duran varlıklara yatırım ve finansal varlıklara yatırım olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Yuliani, vd., 2017:348). “Yatırımcı ise yatırımları gerçekleştiren kontrol eden ve yatırımın sahibi olan gerçek veya tüzel kişidir” (Güvemli, 2001:5). Yatırımcılar finansal karar verirken rasyonel bir davranış sergilemekte ise etkin pazar kuramı, rasyonel olmayan seçimlerde bulunmaları halinde ise davranışsal finans teorisine göre karar vermektedir (Dizdarlar ve Şener, 2016:802). Yatırımcılar incelenmeleri bakımından kurumsal yatırımcılar ve bireysel yatırımcılar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.1.1. Kurumsal Yatırımcı

Tüm yatırımcıların amacı yatırımlarındaki getiri miktarını artırmaktır. Bu nedenle bireysel yatırımcılar mevcut tasarrufları için portföy oluşturmayıp yatırım fonları aracılığıyla değerlendirmektedir (Demir ve Kocabıyık, 2008:183). Kurumsal yatırımcılar küçük tasarruf sahiplerinin birikimlerini bir araya getirerek verimliliği yüksek yatırım alanlarına yönelten finansal kurumlardır. Kollektif bir yapıyla çalışan kurumsal yatırımcılar, bireysel yatırımcıların birikimlerinin yeterli büyüklüğe ulaşmadığı

durumlarda oluşan riskli portföyü dağıtmak ve profesyonel bir biçimde yönetmek amacıyla ortaya çıkmışlardır. Ayrıca kurumsal yatırımcılar sermaye piyasasının derinleşmesini ve ülke halkının tasarruflarının yatırımlara yönlendirilmesinde bir güç unsurudur. Akın ve İnce kurumsal yatırımcıları; finansal sistemin işlevlerini yerine getirmek için küçük yatırımcıların tasarruflarını bir araya toplayarak "kabul edilebilir risk, getiri maksimizasyonu ve vade uyumu" amaçlarına uygun şekilde yürüten ihtisaslaşmış finansal kurumlar olarak tanımlamışlardır (Akın ve İnce, 2010:26).

Ülkelerin ekonomik gelişimlerini sağlamlarında sürdürülebilir ekonomik planlar, tasarruf eğiliminin artması ve uzun vadeli yatırım fonları oluşturulması doğrudan etkili olmaktadır. Kurumsal yatırımcılardan beklenen uzmanlık alanları doğrultusunda portföy oluşturarak en iyi şekilde yönetmektir (Demir ve Kocabıyık, 2008:197). Kurumsal yatırımcılar çeşitli kaynaklardan topladıkları fonları alanında uzmanlaşmış kadrolarla getiri ve risk beklentilerine göre çeşitli sermaye piyasası araçlarına yönlendirerek değerlendirmektedir. Kurumsal yatırımcıların gelişimi ülkenin kişi başına gelir düzeyi ve gelir dağılımının düzenine bağlıdır. Nitekim kişi başı gelir seviyesi arttıkça yatırımcı sektörü büyümeye devam etmektedir(Zor ve Aslanoğlu, 2005:185).

3.1.2. Bireysel Yatırımcı

Bireysel yatırımcılar; genellikle kendi tasarruflarını kendileri yönlendirerek yatırım araçları ile buluşturmayı amaçlayan ve küçük çapta işlem yapan yatırımcılardır (Dizdarlar ve Şener, 2016:804). Bireysel yatırımcılar kendi nam ve hesabına yatırım yapan, yaptıkları işlem miktarları kurumsal yatırımcılara göre daha düşük olan yatırımcılardır. Bireysel yatırımcılar genel olarak kurumsal yatırımcılardan bazı noktalarda ayrılmaktadır. Bireysel yatırımcıların pazarı algılamaları, mevcut risk ve getiriye ilişkin düşünceleri, kurumsal yatırımcılar kadar profesyonel değildir. Bunun sebebi, bireysel yatırımcılar uzun vadeli, kısa vadeli ve al-sat mantığı ile hareket ettiklerinden dolayıdır. Bu husus da bireysel yatırımcıya sermaye piyasası araçları kullanımını vazgeçilmez hale getirmektedir. Bireysel yatırımcılar risk karşı göstermiş oldukları davranış bakımından üçe ayrılmaktadır. Muhafazakar yatırımcılar daha çok riskten kaçınan küçük getirili riski daha düşük yatırımlara yönelen bireylerden oluşmaktadır. İlimli yatırımcılar, riske karşı daha tolerans göstererek riski belirli bir oran da üstelenerek yatırım tercihinden bulunan bireylerden oluşmaktadır. Agresif yatırımcılar yüksek risk ve yüksek getiri içeren yatırımlara yönelen bireylerden oluşmaktadır (Yuliani, vd., 2017:348). Gelirlerinden artan kendi amaçları doğrultusunda yatırım yapmak amacıyla değerlendirenler bireysel

yatırımcı olarak adlandırılmaktadır. Bireysel yatırımcılar genel amaç itibariyle daha az riskin ve daha fazla getiri elde edebileceği yatırım araçlarını değerlendirme eğilimindedir. Bireysel yatırımcıların bu doğrultuda hareket edebilmesinin arkasında yer alan unsur ise doğru karar vermedir (Öztürk, 2021:97-98). Yatırımcıların davranışlarını açıklama bakımından yatırımcıların demografik ve psikolojik yapılarının incelenmesinde fayda vardır (Barak, 2008:31). Verdikleri yatırım kararı sonucu bireyler, başarılı sonuçlar elde etmeleri halinde kendi emin oldukları kararlara veya düzenli olarak yaptıkları çalışmalara yormakta olup, başarısız sonuçlar elde ettiklerinde ise talihsizlik ve dışsal etkilere kaynaklandığını düşünmektedirler (Aydın ve Ağan, 2016:98). Bireysel yatırımcılar yatırım yaparken geçmiş deneyimlerine göre kazanç elde etmişlerse daha çok risk alma eğitimi girerken, kayıplarla karşılaşmışlarsa daha temkinli davranarak riskten kaçınma eğilimi göstermektedirler (Aydın ve Ağan, 2016:99).

3.1.2.1. Bireysel Yatırımcıların Demografik Yapısı

Bireysel yatırımcılar, kendi adlarına daha küçük miktarda tutarlarla yatırım yapmaya çalışan yatırımcılardır. Bu anlamda profesyonel olarak yatırımcı değildirler (Cihangir vd., 2016:130). Yatırımcıların tercih edecekleri yatırımlarda demografik özellikleri önemli oranda etkili olmaktadır. Yatırımcıların yaş, cinsiyet gibi demografik özelliklerine bakarak risk ve getiri tercihlerini değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Yatırımcıların hayatları dört grupta incelenmektedir. Bunlar “biriktirme, serveti sağlama alma, harcama ve ödül dönemidir.” Biriktirme dönemi; genellikle bireylerin gençlik dönemini kapsamaktadır. Gençlik dönemlerinde bireylerin ev, araba, çocuk eğitimi gibi karşılaması gereken ihtiyaçları bulunmaktadır. Geleceğe yönelik uzun vadeli bir yatırım dönemi olduğu için riskli yatırımlara yönelmektedirler. Serveti sağlama alma dönemi; insanların kariyerlerinin sonuna yaklaştıkları gelirlerinde yüksek artışlarının da olduğu bir dönemdir. Gelirlerindeki artış yatırım yapmaya yönlendirmektedir ve ev, araba gibi riskli yatırımlara devam etmektedirler. Bunların yanı sıra düşük risk ve miktar içeren yatırımlara yönelim başlamıştır. Harcama dönemi; bu dönemde bireyler emekli olmuş ya da belli bir servete sahip olduklarından dolayı riski az yatırımları tercih etmektedirler. Ödül döneminde ise bireyler sahip olduklarıyla yetinerek çocuklarını destekleyecek ve kendilerine itibar kazandıracak yatırımlara yönelirler. Yatırım danışmanları tarafından ikna edilirse büyük yatırımlara girişebilirler (Barak, 2008:32; Aren vd., 2015: 34).

3.1.2.2.Bireysel Yatırımcıların Psikografileri

Psikografiler insanların psikolojik karakterlerini göstermektedir. Psikografiler insan ihtiyaçlarını ve kişiliklerini sınıflandırmak amacıyla kullanılmaktadır. MacGruder Bernewell on üç yılı kapsayan bir araştırma sonucu, yatırımcıları aktif ve pasif yatırımcı olarak gruplayacağı bir model oluşturmuştur. Aktif yatırımcılar; kendi servetlerini kazanan ve kendilerine güveni yüksek olan yatırımcılardır. Risk toleransına uygun olarak yatırımlarını kontrol etmek istemektedirler. Aktif yatırımcılar yatırım danışmanlığı hizmeti olsa bile nihai karar verici olarak yetkilerini danışmanına devretmek istememektedir. Bunun nedeni ise aktif yatırımcının profesyonel olarak kendi bilgisine güvenmesidir. Kendi işlerini kuran küçük işletme sahipleri, avukat, mali müşavir gibi girişimciler bu grupta yer almaktadır. Pasif yatırımcı; pasif olarak servet sahibi olan, miras yolu ile ya da kendi sermayesini riske etmeden başkalarının sermayelerini kullanarak servet sahibi olma yolunu izleyen yatırımcılardır. Genellikle belirli bir gruba dahil olan bu yatırımcılar; büyük işletmelerin yönetici ve uzmanları, politikacılar, gazeteciler, bankerler ve miras yoluyla servet edinenlerdir. Pasif yatırımcılar aktif yatırımcıların aksine yatırım danışmanlarına güvenmektedir ve riskten kaçınma olarak çeşitlendirilmiş portföyleri tercih etmektedirler (Barak, 2008:33).

Bireysel yatırımcılar kurumsal yatırımcılara göre piyasa algılamaları, risk ve getiri beklentileri profesyonel ve rasyonel olmamasından kaynaklı farklılık göstermektedir. Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında psikolojik ve demografik etkenler ön plandadır (Dizdarlar ve Şener, 2016:804). Bailard, Biehl ve Kaiser yatırımcı kişiliklerini, güven düzeyi ve eylem yöntemi olmak üzere iki davranış boyutunda sınıflandırarak beş farklı grup oluşturmuştur.

Şekil 1.2. Yatırımcıların Kişilik Özellikleri (Karan, 2001)

Karan(2001:690-692)' nin oluşturduğu ve yukarıda yer alan şekle göre bireysel yatırımcıların kişilik özellikleri Şekil 1'de yatırımcıların kişilik özellikleriyle alakalı iki boyut gösterilmiştir. Birinci boyut bir tarafta dikkatli kişiliği gösterirken diğer tarafta da duygusal kişilikleri göstermektedir. İkinci boyut ise bireyin kendine güven duymasından endişe duymasına uzanan bir kişilik çizgisidir. Güven ve endişe boyutları beş ayrı yatırımcı kişiliğini ortaya koymaktadır.

Şeklin sağ üst köşesinde serüvenci kişilik tipi bulunmaktadır. Serüvenciler bir iddiaya bütün servetlerini koyabilecek kadar kendilerine aşırı güvenmektedirler. Fakat duygusalıklarını geri plana itememekteydiler. Yatırım danışmanları ile ilişkilerinde risk almayı seven, ne istediklerini iyi bilen girişimci bir profil çizerler. Genellikle bir uzmanla birkaç yıldan fazla çalışmamaktadırlar. Çeşitlendirilmiş portföylerden uzak dururlar.

Şeklin sağ alt köşesinde yer alan şöhretli kişilik tipi ise hareketliliğin olduğu piyasaları sevmektedir. Bir oluşum varsa içerisinde yer almak isterler. Dişçiler, doktorlar, sanatçılar ve sporcular bu gruptadırlar. Son gelişmeleri yakından izlemeyi severler. Yatırım danışmanları ile ilişkilerinde yatırım yapacağı alan hakkında herhangi bir fikri bulunmamaktadır. Daha çok moda olan yatırım araçlarını tercih ederler. Riskten kaçınmayı seven şöhretli yatırımcılar yatırım danışmanları ile anlaşamazlar. Kazanabileceği ikna edilirse çalışılabilecek yatırımcılardır.

Girişimciler, işadamı, avukat, mali müşavir gibi profesyonel olarak kendi işini yürütenler bireyci kişilik grubunda yer almaktadır. Dikkatli, araştırmacı ve analitik düşünceye sahip olduklarından dolayı hayatları boyunca kendi kararlarını kendileri verirler. Yatırım danışmanları ile ilişkilerinde hızla karar vermeyen ve ne istediklerini bilen bir profil çizerler. Riskten kaçınmak adına kendi araştırmalarını kendileri yaparlar. Yatırım danışmanları için en ideal müşteri tipidir. Emekliliğe kadar bir uzmanla çalışırken emekli olduktan sonra kendi portföylerini yönetmek isterler.

Şekilde sol alt köşede bulunan muhafakar yatırımcı kişilik, genellikle yaşlı ve emekli kişilerden oluşmaktadır. Yaşları itibariyle kazanç sağlayabilecekleri zamanın kısıtlı olduklarını düşündüklerinden varlıklarını korumaya çalışırlar. Yatırım danışmanları ile ilişkilerinde riski ve heyecanı sevmediklerinden servetlerini korumaya çalışırlar. Yatırım danışmanlarını seçerken dikkat eder ve itimat ettikleri kişi ile uzun yıllar çalışabilirler. Devletin yönlendirdiği alanlara yatırım yaparlar.

Dengeli kişiliğe sahip herhangi bir gruba mensup olmayan yatırımcılar ise ortak yönlüdür. Orta düzeyde risk alırlar ve aşırıya kaçmayan özellikler taşırlar (Karan, 2001:690-692).

3.2.BİREYSEL YATIRIMCILARIN YATIRIM KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Elde ettiği gelirlerin tamamını harcamayarak, gelecekte kullanmak üzere belirli bir miktarını yatırım için ayıran kişiler tasarruf sahibi olarak adlandırılmaktadır. Yatırım yapmak isteyen tasarruf sahipleri kazanç beklentilerini dikkate alarak hareket etmektedirler(Güleç vd., 2019:27). Günümüzde ortaya çıkan çeşitli durumlar karşısında bireyler sezgisel kararlar verebilmektedir. Birçok yatırımcı ve fon yöneticisi sezgisel karar verme davranışında bulunmaktadır. Sezgisel karar vermenin temelinde bireylerin karşılaştıkları karmaşık veya belirsizliğin olduğu ortamlardır. Bireyler karşı karşıya kaldıkları bu ortamlarda geçmiş tecrübelerinden faydalanarak psikolojik olarak sezgisel karar verme yoluna gidebilmektedir (Kesbiç ve Yiğit, 2016:81; Ahmed, vd., 2011:39). Karar verme alternatifler arasından seçim yapma davranışdır. Bireyler karar verme sürecinde kişisel ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Ayrıca seçeneklerdeki belirsizlikler risk unsurları karar verme sürecinde bireyi yönlendirebilmektedir (Nas, 2010:44). Bireyler elde etmiş oldukları gelirlerinin bir kısmını tüketim harcamalarına yönlendirirken bir kısmını tasarruf etme eğilimindedir. Yapılan tasarruf menkul ve

gayrimenkul gibi yatırım araçlarına yatırılmasıyla piyasalara kazandırılmaktadır. Yatırım yapacak olan bireyler yatırım kararı verirken, finansal okuryazarlık bilgisi, kişilik özellikleri, inanç değerleri, cinsiyet, gelir düzeyi, ekonomik ve sosyal durumu, önyargıları ve diğer demografik faktörlerden etkilenebilmektedir (Köroğlu vd., 2022:2-3). Öztürk(2021), “Cinsiyetin Bireysel Yatırım Kararlarına Etkisi” adlı çalışmasında cinsiyet faktörünün riske bakış açısının yatırımcı davranışı açısından farklılıklar gösterdiğine dair bulgular elde etmiştir. Araştırmaya göre kadın yatırımcıların erkek yatırımcılara göre riski daha az sevdiğini tespit etmiştir (Öztürk E., 2021). Gümüş vd. (2013) yılında yapmış oldukları “Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkili Olan Demografik ve Psikolojik Faktörlerin Tespiti Üzerine Bir Çalışma: Türkiye ve Azerbaycan Uygulaması” araştırma sonucu göre yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve cinsiyet gibi unsurların yatırım kararlarında etkili olabileceğini saptamışlardır (Gümüş vd., 2013).

Keynes'göre bireylerin gelirlerinin tamamını harcamamasının temel sebepleri insanın doğası gereği temkinli oluşu ve içerisinde yaşadığı toplum olmasıdır. Keynes bireyin gelirinin elde tutmasını ve tasarruf yapmasını sağlayan nedenleri şu şekilde sıralamıştır (Keskin, 2020:378).

1. Beklenmedik durumlar karşısında bir fon oluşturmak,
2. Ortaya çıkabilecek olumsuz olaylar için hazırlı olmak.
3. Yatırım araçlarında meydana gelen artışlardan fayda elde etmek,
4. Bireyin yaşam standartlarını yükseltme isteği,
5. Bireyin gelecek planlaması içerisinde bağımsız ve güçlü olmak istemesi,
6. Elindeki nakiti piyasada ortaya çıkabilecek fırsatlarda kullanmak,
7. Çevresine miras bırakabilecek birikime sahip olmak,
8. Gereksiz olarak nitelendirdiği harcamaların önünü kesmek.

Bireysel yatırımcılar yatırım kararlarında çevresinin, sosyal statüsünün, inancının, cesaretinin veya hırsının etkisi altında kalmaktadır (Cihangir vd., 2016:131). Belirsiz durumlarla karşılaştıklarında bireyler, rasyonel davranışlar göstermek yerine irrasyonel davranışlarda bulunarak olasılık hesaplamalarına dayalı olarak değil kar veya zarara göre karar verebilmektedir. Davranışsal finansa göre, birey bir yatırıma karar verirken duyguları ve ruh halindeki değişimler etki edebilmektedir. Bunun sonucunda bireyler rasyonel davranışlardan uzaklaşmakta ve sistematik hatalar yapabilmektedir (Kelemci vd., 2021:922-923). Bireysel yatırımcılar genellikle yaptıkları işlemlerde irrasyonel davranışlar gösterebilmekte ve sürü psikolojisinden etkilenecek yatırım davranışında

bulunabilmektedir. Bu tür davranışlar içerisinde olması bireysel yatırımcıların piyasadaki çeşitli risklerden etkilenmesine yol açabilmektedir (Alalwani & Dayı, 2019:3290-3291). Yatırımcıların kararlarını etkileyen kişisel, finansal ve çevresel faktörler üzerine yapılan araştırmalarda bireylerin hem içsel hemde dışsal faktörlerden etkilenebileceğine ulaşılmıştır (Durmuşkaya ve Altınkaynak, 2017:146). Yatırımcıların yaş, cinsiyet, gelir düzeyi ve medeni durum gibi çeşitli özellikleri de yatırım kararlarını etkileyebilmektedir. Basın yayın organları, sosyal çevre, internet kullanımında yatırımcıların kararları üzerinde etkiye sahiptir (Gümüş vd., 2013:81-82). Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarına etki eden faktörler üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar kişisel, çevresel ve finansal faktörlerdir (Özaltın vd., 2015; Cihangir vd., 2016:132)).

3.2.1. Kişisel Faktörler

Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen temel etmen kişisel faktörlerdir. Kişisel faktörler literatürde; bilgi düzeyi ve zaman, yaş, eğitim, medeni durum, cinsiyet ve gelir düzeyidir (Ece, 2017; Özaltın vd., 2015; Usul vd., 2002 Cihangir vd., 2016).

3.2.1.1. Bilgi Düzeyi ve Zamanı

Günümüzde bireysel yatırımcılar yatırım kararları alırken bilgi sahibi olmak isterler. Bireylerin eğitim hayatları dışında kendi çabalarıyla veya kurslar yardımıyla öğrendikleri bilgiler yatırım kararlarında etkili olabilmektedir. Bireysel yatırımcılar yatırım kararları alırken bilgi sahibi olduğunda kendine olan güveni artmakta bu durum sayesinde de daha riskli yatırım kararları alabilmektedir (Ece, 2017:497). Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarının etkileyen faktörlerin başında bilgi düzeyi gelmektedir. Tasarruf yapacak bireyin ticari ve mali konularda belirli bir düzeyde bilgiye ve yatırım yapabileceği araçlar hakkında araştırma yapabilmek için yeterli zamana ihtiyaç duymaktadır. Bireysel yatırımcılar yatırım kararlarında sergiledikleri mali davranışları bireyin eğitim seviyesi ve bilgi birikimine bağlı olarak değişiklikler gösterecektir. Mali konularda yeterli bir düzeyde bilgi sahibi olmayan yatırımcılar yatırım yaparken çekimser kalabilmekte veya bilmediği bir yatırım aracına yatırım yapabilmektedir. İkinci bir durum ise bireysel yatırımcıların yeterli bir bilgi düzeyine ulaşsa bile yeterli zamana sahip olmadığından dolayı yatırım kararlarında geç kalabilmektedir. Zaman planlaması açısından bireysel yatırımcılar sorun yaşadıkları durumlarda yatırımcı danışmanlarından destek alabilmektedir (Özaltın vd., 2015:402).

3.2.1.2.Yaş

Bireylerin ihtiyaç, istek beklenti ve algıları yaşlarının ilerlemesi ile birlikte değişiklikler olabilmektedir. Bireylerin yaşları ilerledikçe risk alma eğilimleri azalabilmektedir. Genç yatırımcılar geleceğini düşünerek daha çok varlığını arttırabilmek amacıyla yatırım yoluna gidebilir. Yaşlı olan yatırımcılar ise yatırım yapmak yerine varlığını nakit veya nakde çabucak dönüştürebileceği yatırım araçlarına yönelebilmektedir (Özaltın vd., 2015:402). Yatırım uzmanlarına göre genç ve yaşlı yatırımcıların yatırımlarını farklı biçimlerde değerlendirmesinde bir takım sebepler bulunmaktadır. Bunlar; genç yatırımcılar yaşlı yatırımcılara göre geleceğe yönelik uzun vadeli yatırım planlarken yaşlı yatırımcılar kısa vadeli yatırım planları yapmaktadırlar. Yatırım için ayrılan miktarlar göreceli olarak bireyin orta yaşına denk gelmektedir. Orta yaş dönemindeki bireyler yatırımlarında istekli davranırlarken yaşlı tasarruf sahipleri ise isteksiz davranabilmektedir. Bunun temel sebebi ise yaşlı bireylerin finansal hedeflemelerinde yeterli bilgiyi araştıramamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Genç yatırımcılar uzun vadede tercih ettikleri yatırımlarında ortaya çıkan riskleri kontrol altına tutmanın yollarını ararken yaşlı yatırımcılar ise riski daha az olan yatırımları tercih ederek riskle mücadele etmekten kaçınabilmektedir (Usul vd., 2002:136-137).

3.2.1.3.Eğitim

Bireysel yatırımcıların yatırım kararında etkili olan faktörlerden biri de eğitim faktörüdür. Nitekim eğitim düzeyinin artış göstermesi ile bireylerin yatırım kararlarında araştırması ve sorgulaması arasında aynı seviyede bir yükselme bulunmaktadır. Mevcut şartlarını iyileştirmek isteyen bireyler sosyo-ekonomik değişiklikler yapabilmek için yatırım kararlarında risk alma yoluna gidebilmektedir. Finlandiya da yapılan bir araştırma sonucu eğitim düzeyinin artması ile risk alma eğiliminin de benzer şekilde arttığı gözlemlenmiştir (Ece, 2017:496). Bireysel yatırımcıların eğitim düzeyi yatırım araçları üzerinde riskleri değerlendirerek üstlenmesini olumlu etkileyebilmektedir. Bireylerin eğitim seviyelerinin artması daha araştırmacı ve bilgiyi sorgulayıcı yaklaşması yatırım kararlarında doğru yatırım araçlarına yönelimi sağlayabilmektedir (Özaltın vd., 2015:403). Bireysel yatırımcılar iktisadi konularda eğitim düzeyine ve bilgiye bağlı olarak yatırım kararları vermektedir. Ekonomi konusunda yeterince bilgi sahibi olmayan tasarruf sahipleri bilgi edinme veya bir danışmanla çalışma yoluna gidebilmektedir (Usul vd., 2002:136).

3.2.1.4.Medeni Durum

Bireyin kararları medeni durumundan etkilenebilmektedir. Evlendikten sonra bireylerin hayata karşı tutumları, tercihleri ve sorumlulukları değişir ve tüm bu durumlar alacağı kararlarda etkili olmaktadır (Yao ve Hanna, 2005). Bir bakış açısına göre evli olmayan kişiler evli olanlara göre daha az sorumluluk sahibi olduklarından dolayı evlilere nazaran daha çok risk alma eğilimindedir. Bundan dolayı önlerine çıkan yatırım tercihlerinde getirisi daha çok riskli yatırımları izlemektedirler. Evli olmayan bireyler beklenmedik sonuçlara karşı riski kabul etme yolunu tercih etmektedirler (Shahid vd., 2017:22). Bekar bireyler evli bireylere göre yatırım kararları verirken sorumluluklarının daha az olmasından dolayı risk alma eğilimindedir. Evli bireyler yatırım kararlarında artan sorumluluklarından dolayı daha az risk içeren yatırımlara yönelebilmektedir. Bekar bireyler riskten kaçınma eğilimi göstermezken evli bireyler yatırımlarda daha temkinli yaklaşarak riskten kaçınma eğilimi gösterebilmektedir.(Özaltın vd., 2015:403; Ece, 2017:496). Evli çiftlerde erkeklerin eşlerini risk almaya yönlendirmesi halinde kadınlar riskte kaçınırken, kadınların eşlerini risk almaya yönlendirdiği durumlarda erkekler daha fazla risk almaktadır (Aren vd., 2015:33).

3.2.1.5.Cinsiyet

Kadın ve erkeği biyolojik açıdan tanımlayan kavram cinsiyettir (Kahyaoğlu, 2011:31). Bireyin tercih edeceği her bir yatırım risk unsuru taşıdığından ötürü cinsiyet faktörü yatırım davranışları üzerinde etkili olabilmektedir (Ece, 2017:496). Cinsiyet bireylerin yatırım kararlarını etkileyen en önemli demografik faktörlerden biridir. Yapılan araştırmalarda kadınların erkeklere oranla daha çok riskten kaçınan bir davranış sergiledikleri ortaya konulmuştur. Erkekler ve kadınların biyolojik farklılıkları ve içinde bulundukları sosyokültürel nedenler karar verme sürecinde riske karşı olan tutumlarında değişimlere yol açabilmektedir (Shahid vd., 2017:21; Felton vd., 2010). Her faktör yatırımcıyı aynı derecede etkilememektedir. Bu durum ise bireyin yaşama biçimi, üstlendikleri roller, kişisel seçimlerle farklılaşabilmektedir. Örneğin erkek ve kadın yatırımcıların üstlendikleri sorumluluk ve kişisel eğilimleri birçok alana olduğu gibi yatırım tercihlerine de yansıyabilmektedir. Bireysel yatırımcılar üzerinde yapılan araştırmalara göre kadın yatırımcıların erkek yatırımcılara göre risk algısının daha yüksek olmasından kaynaklı daha az risk içeren yatırım tercihlerinde bulunabilmektedir (Öztürk E. , 2021:98).

3.2.1.6. Gelir Düzeyi

Yatırımcının karar vermesinde yatırım için ayırabileceği tasarrufları rol oynamaktadır. Gelir seviyesinin yüksek olduğu durumlarda yatırımcılar karar berirken kısa vadeli yatırımlar yerine uzun vadeli yatırımları tercih edebilmektedir. Gelir seviyesi yüksek olan yatırımcılar yatırım esnasında doğabilecek riskleri göze alabilmektedir (Usul vd., 2002:137-138). Gelir durumu yüksek olan yatırımcılar düşük bir gelire sahiip olan yatırımcılara göre daha fazla yatırım kararlarında daha fazla risk alabilmektedir. Bu konuda nitekim etkili olan unsur gelir seviyesi yüksek bireylerin gelirlerinin bir kısmını yatırım araçlarına ayırdıklarında zarar etseler bile yüksek olan gelirlerinin fazla etkilennememesidir. Gelir seviyesi düşük olan yatırımcılar ise zarar etme endişesinden fazlaca etkilendiklerinden dolayı yatırım kararlarında daha temkinli ve riskten kaçınma eğilimindedir (Özaltın vd., 2015:403).

3.2.2. Finansal Faktörler

Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında etkili olan faktörlerin başında finansal faktörler gelmektedir. Bireyler mevcut tasarruflarını korumak, düzenli, değer kaybı yaşamamak ve sürekli gelir sağlamak isteği taşımaktadır. Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen finansal faktörler; sermayeyi korumak, değer artışı sağlama ve sürekli gelir sağlamadır (Özaltın vd., 2015; Usul vd., 2002). Bireysel yatırımcılar riski iki farklı şekilde algılamaktadır. Risk bireysel yatırımcı açısından paranın kaybedilmesi veya rahatsız edici bir davranış içerisinde olmaktadır. Bireysel yatırımcılar bilinmeyen durumdan korkan ve daha önce zarar ettiği herhangi bir yatırım aracını tercih etmemektedir (Cihangir vd., 2016:130-131).

3.2.2.1. Sermayeyi Korumak

Süreklilik arz eden bir enflasyonun olduğu ortamlarda yatırımcılar tasarruflarını yatırım araçlarına yönlendirmesini olumsuz etkileyebilmektedir. Enflasyonun paranın satın alma gücünü düşürmesiyle yatırım için ayrılan tasarrufların değer kaybı yaşamasına yol açabilmektedir (Özaltın vd., 2015:403). Ekonomi alanında ön plana çıkan eğilimler yatırımcının karar vermesi üzerinde etkili olabilmektedir. Tasarruf sahipleri yatırım kararları alırken enflasyondan çekinmektedirler. Bireysel yatırımcılar enflasyondan ve faizden kaçınabilmek için alternatif olarak belirledikleri yatırım araçları içerisinde enflasyondan en az etkilenecek yatırım aracını tercih etmektedir (Usul vd., 2002:139).

3.2.2.2. Değer Artışı Sağlama

Bireysel yatırımcılar tasarruflarını yatırım araçlarını değerlendirirken enflasyon ve faizi göz önünde bulundurarak hareket etmektedirler. Yatırım tercihlerinde riskli kararlar vermemek için enflasyon oranı üzerinde getiri sağlayabilecek araçlarda değerlendirmeye çalışmaktadır (Özaltın vd., 2015:404). Yatırımcılar devamlı bir gelir elde edebilmek için alternatif yatırım araçlarının içerisinde enflasyona karşı en uygun olanı seçme eğilimindedir (Usul vd., 2002:140).

3.2.2.3. Sürekli Gelir Sağlama

Tasarruf sahibi olan yatırımcılar yatırım yaptıklarında sürekli ve belirli bir düzeyde de olsa gelir etme isteği taşımaktadırlar. Sürekli bir gelir elde etmek isteyen yatırımcılar yatırım kararlarında uzun vadede kendilerine getiri sağlayabilecek yatırım araçlarını tercih edebilmektedir (Özaltın vd., 2015:404; Akdağ, 2018). Yatırımcılar tasarruflarının sabit kalması yerine belirli bir oranda artış sağlamak istemektedirler (Usul vd., 2002:140).

3.2.3. Çevresel Faktörler

Bireysel yatırımcıların yatırım yapmaya yönlendiren temel etmenlerden biri de çevresel faktörlerdir. Çevresel faktörler; yatırımcıların içerisinde yer aldığı sosyal ve kültürel çevre, bulunduğu grup veya sosyal statüsü ve ailedir (Özaltın vd., 2015; Bayrakdaroğlu ve Şan, 2015; Usul vd., 2002).

3.2.3.1. Sosyal ve Kültürel Durum

Kültür, kişilerin ve toplumların psikolojik durumlarına ve somut deneyimlerini anlamlandıran değerler, semboller ve tasarımların tümüdür. Kültür tarihsel süreç içerisinde toplumların karşılaştıkları her türlü sorunlarını ve ihtiyaçlarını çözmek amacıyla geliştirmiş oldukları ortak paydadır. Genel olarak kültür maddi ve manevi olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Bireylerin manevi kültürleri maddi kültüre göre daha yavaş değişiklikler gösterebilmektedir. Maddi anlamda kültür ise endüstri toplumunun ve teknolojinin getirdiği unsurlardan dolayı daha hızlı olabilmektedir (Aktan ve Tutar, 2007:2-3). Kültürel değerler, bireyler tarafından sosyalleşme sürecinde öğrenilmektedir. Bireylerin tutum ve davranışları yaşadıkları kültür ve sosyal çevre ile yakından ilgilidir. Bundan dolayı bireyin yaşadığı sosyal ve kültürel çevre yatırım tercihlerinde etkili olabilmektedir (Usul vd., 2002:140). Kültürel değerler ve inancılar nesilden nesile aktarılırken genç bireyler kültürel değerlerle sosyalleşme içerisinde.

Toplum içerisindeki bireyin tutum ve davranışlarında içinde bulunduğu kültürün değer ve inançların yansımaları ortaya çıkabilmektedir. Bireylerin yaşamış oldukları kültürel ve sosyal çevre yatırım kararları üzerinde etkisini gösterebilmektedir (Özaltın vd., 2015:404). Nitekim Durmuşkaya ve Altınkaynak Türkiye genelinde yapmış oldukları gelir seviyesi ve risk eğilimi arasındaki ilişki ile alakalı çalışmada iç anadolu bölgesindeki yatırımcıların daha risk alma eğilimle olduğu doğu anadolu ve ege bölgesindeki bireylerin ise riskten kaçınma eğilimli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gerek bölgelerin yapısı gerek yatırımcı profilleri yatırımcıların kararları üzerinde sosyal ve kültürel çevrelerinden etkilenebilmektedirler (Durmuşkaya ve Altınkaynak, 2017).

3.2.3.2.Sosyal Statü ve Referans Grup

Statü bireyin veya grubun toplumdaki konumunu, yerinin ve mevkisini belirlemektir. Sosyal statü ise bireyin toplumsal bir yapı içerisindeki yeridir. Sosyal statü bireyin toplum içerisindeki yerinin anlamlandırarak değer yüklemesidir. Sosyal statü bireyin toplumla ilişki kurmasını sağlamaktadır (Ceylan, 2011:93). Bireyler aynı niteliklere sahip iki ürünü alırken toplum içerisinde yer aldığı statüden kaynaklı markası daha bilenen bir ürünü tercih edebilmektedir. Diğer taraftan toplumsal statüden kaynaklı herhangi bir kalitesine bakmadan birey fiyatı yüksek olan ürünlerin kendilerinin statüsünü belirlediğini düşünerek satın alabilmektedir (Şentürk ve Fındık, 2014:129-130). Bireylerin davranış ve tutumlarını birlikte yaşadığı insan topluluğu değiştirebilmektedir. Referans grup bireylerin tutum ve davranışlarında değişikliklere yol açan kişilerden oluşan topluluktur. Bireyler yatırım kararlarını değerlendirirken referans grubundan destek alma eğilimindedir. Bireyler referans grubuna danışarak rehberlik desteği alabilmektedir. Bireylerin birlikte yaşadığı grup içerisinde daha önceden yatırım konusunda tecrübeli olan bireyler yeni yatırım yapmaya başlayan bireyler üzerinde etkili olabilmektedir. (Özaltın vd., 2015:404; Usul vd., 2002:140).

3.2.3.3.Aile-Grup

Bireysel yatırımcılar toplum içerisinde bir aile ya da grupta yaşamlarını sürdürmektedir. Grup bireyin üyesi olduğu veya yüz yüze görüştüğü iki veya daha fazla kişiden oluşan insan topluluğudur. Grupların bireyler üzerindeki etkisi ise ortaya konulan normlar, değerler ve inançlarla doğru orantılıdır. Aile grup türü içerisinde yer alan iki veya daha fazla kişiden oluşan birincil gruptur. Aile veya bulundukları grup alacakları kararlarda etkisi olacaktır. Bireyler herhangi bir konu hakkında karar verirken yanlı karar verme

endişesinden dolayı kendilerini güvende hissetmeyerek aile veya gruba danışma ihtiyacı hissetmektedirler. Bireyler yatırım kararlarında bağlı bulundukları gruplardan yanlış karar alma eğiliminden uzaklaşmak için başvurabilmektedir. Bireyler yatırım kararları verirken ailesinden veya bağlı olduğu grup tarafından onaylanmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duyabilmektedirler. Bireysel yatırım yaparken bulunduğu aile veya grup içerisindeki diğer üyelerin yatırım yapmış oldukları alanlara sürü psikolojisinden kaynaklı yönelebilmektedir (Özaltın vd., 2015:404; Usul vd., 2002:141). Bireylerin aile içerisindeki konumları karar vermelerinde etkili olabilmektedir. Aile içerisinde sorumluluklar verilerek karar almasının sağlandığı bireyler karar verme sürecinde daha başarılı olabilirken daha az sorumluluk verilen bireylerde ise karar verme sürecinde problemler ortaya çıkabilmektedir (Şentürk ve Fındık, 2014:129). Bireyler içerisinde bulundukları toplulukların davranışlarını sergilemektedirler. Bireylerin oluşturduğu gruplarla birlikte grubu bir arada tutan sosyal normlarda ortaya çıkmaktadır. Grubun sosyal normaları yatırımcıların karar verme davranışlarını etkileyebilmektedir. Örneğin uzun vadeli yatırımların konuşulduğu gruplarda yatırım araçlarına ona göre tercih edilirken günlük alım satımın yapıldığı gruplarda ise tercihler kısa vadeli yatırımlardan oluşmaktadır (Bayrakdaroğlu ve Şan, 2015:510-511).

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yaşam deneyimi, güncel yaşamsal unsurların çeşitlenmesi ve değişen sosyal ilişkiler, yeni belirsizlikler ve bireyselleşmeyi beraberinde getirmiştir. Mevcut şartlar bağlamında insan faktörünün ön plana çıkması “neden nitel araştırmaya ihtiyaç duyarız ve mevcut şartlar nitel araştırma yapmaya uygun mu” sorularını tekrar ortaya çıkarmıştır. Bu noktadan hareketle dünyada giderek daha ön plana çıkan sosyal ve kültürel altyapıların etkileri ve bu etkilerin sonuçları nitel araştırma incelenmesi ile elde edilen araştırma bulgularından dolayı önem kazanmaktadır (Seggie ve Bayyurt, 2021:15-26). Yazında bireysel yatırımcıların karar verme sürecini ve risk algısının ölçülmesine ilişkin birçok araştırma yöntemi bulunmaktadır. Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını verirken risk algılarını ölçmek için kişinin duygu durumunu ve yatırım kararı verirken aldıkları risk algısına ilişkin veri sağlamak amacıyla bu araştırma nitel veriye dayalı olarak yürütülmüştür. Nitel araştırma, araştırma sorusuna ilişkin yorumlamacı bir yaklaşım içeren yöntemdir (Coşkun vd., 2015:303). Yatırım doğası gereği yatırımcılar açısından ellerindeki varlıkların değer kaybetmemesi için sürdürüleğelmış bir alışkanlıktır. Bu araştırma ile bireysel yatırımların karar verme süreçlerinde risk algılarını ölçümleyen araştırmacı sorularına verdiği cevaplar esnasındaki duygu ve paylaşımcı yaklaşımlarını da göz önünde bulundurmak için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Stewart ve Cash(1985) mülakatı “önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci” olarak tanımlamışlardır (Stewart ve Cash, 1985). Yapılandırılmış mülakat tekniği ile araştırmacı, bireylerin vermiş olduğu bilgiler arasındaki paralelliği ve farklılığı saptayarak bu duruma göre karşılaştırmalar yapmayı amaçlamaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine göre araştırmacı önceden hazırlamış olduğu araştırma sorularına sadık kalarak hem hazırladığı soruları hemde ek sorular sorarak daha ayrıntılı bilgiler elde edebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021:128-130). Bu tekniği seçmedeki amaç bireylerin deneyimlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede etkili olabileceğinin düşünülmesidir.

4.1.ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Finans alanında 20. Yüzyılın sonlarından itibaren yatırımcıların davranışlarında rasyonel özelliklerin daha az yer aldığına ilişkin teoriler ortaya koyulmuştur. Bu araştırmada gelirlerinden ayırmış oldukları tasarrufları ülke piyasalarında yer alan menkul veya gayrimenkul yatırım araçlarına yönlendirmek isteyen bireysel yatırımcılar evren olarak seçilmiştir. Bireysel yatırımcılar kendi birikimlerini kurumlar veya kendi tercih ettikleri yatırım araçları ile değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Araştırma evrenini Türkiye’de ikamet eden daha önce bireysel yatırımlarda bulunmuş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda örneklem seçerken, bir evrende olması gereken çeşitlilik ve farklılıklar da çalışmalara dahil edilerek bütüncül bir çalışma elde edilmeye çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2021:116). Bu çalışmada 15 bireysel yatırımcı daha önce yatırım araçlarında yatırımları bulunması baz alınarak kasti(kararsal) örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Kasti (kararsal) örnekleme oluşturan katılımcılar araştırmacının araştırma problemine cevap bulacağına inandığı bireylerden oluşur. Yani katılımcıların belirlenmesindeki ölçüt araştırmacının yargısıdır (Coşkun vd. 2015). Araştırmanın örneklemini coğrafi ve kültürel zenginlikleri ile ön plana çıkan ve daha muhafazakar bir yapıya sahip olması ve seçilen yatırım araçları bakımından faiz içeren yatırım unsurlarının daha az tercih edildiği düşünülen yatırımcı grubunun bulunduğu Konya ili seçilmiştir.

4.2.VERİLERİN TOPLANMASI, ANALİZİ VE YORUMLANMASI

Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan veri toplama araçlarının başında mülakat tekniği gelmektedir. Mülakat tekniğinin amacı diğer insanların bir konu hakkındaki bakış açılarına ulaşmaktır. Araştırmada verilerin toplanması için nitel araştırma tekniklerinden olan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan mülakat soru formu yaş, medeni durum, çocuk sayısı, meslek ve gelir durumu olmak üzere demografik faktörlerle birlikte alanında uzman kişilerin görüşleri alınarak hazırlanan 15 sorudan oluşmaktadır. İlgili formdaki sorular aracılığıyla araştırmacı iki kişi ile görüşerek soruların anlaşılabilir ve açık olması noktasında testler yapmış ve olumlu dönütler almıştır. Araştırmaya katılacak 15 katılımcı belirlenmiş ve her birinden ayrı ayrı randevu alınarak ortak zaman diliminde kendilerinden izin de alınarak ses kayıt cihazı ve araştırmacının notları ile mülakatlar kaydedilmiştir. Her mülakat 30

dakika sürmüştür. Mülakatlar esnasında literatür taraması sonucu oluşturulan sorular katılımcılara yöneltilmiş ve derinlemesine veri elde edebilmek için oluşturulan sorular katılımcının cevabına göre soru içerisinde tekrar yöneltilmiştir. Yüz yüze ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilen mülakatlarda soruların açık olmasına gayret edilmiş ve araştırmacı tarafından yönlendirici kapalı sorulardan kaçınılmıştır. Ayrıca yarı yapılandırılmış mülakat tekniği gereği mülakat sırasında ortaya çıkabilecek farklı cevaplar karşısında anlık gelişen ek sorularda yöneltilmiştir. Toplanan veriler, nitel analiz yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz ile elde edilen veriler daha önceden belirlenmiş olan başlıklar çerçevesinde özetlenmeye çalışılır ve yorumlanır (Coşkun vd., 2015:324).

4.3.GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK

Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği alanında uzman akademisyen değerlendirmelerinin yanı sıra araştırmacının dikkati ve çabası ile sağlanmıştır. Uzman görüşü alınarak oluşturulan 15 soruluk form ile her bir katılımcı ile uygun zaman diliminde ses kayıt cihazı ve not alarak mülakatlar gerçekleştirildi. Daha sonrasında araştırmacı katılımcı görüşlerinin notları ve ses kayıtlarını dinleyerek yazılı metne dönüştürdü. Araştırma sonuçları benzer araştırma sonuçları ile karşılaştırılarak benzerlik ve tutarlılıklar belirlendi. Mülakat esnasında katılımcılara görüşleri teyit ettirilerek verilerin güvenilirliği sağlandı. Geçerliliği sağlamak amacıyla cevapların birbiriyle örtüşüp örtüşmediği konusunda sondaj sorular sorulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak adına gönüllü esasına dayalı ve daha önce bir yatırım tecrübesi olan bireylerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Geçerliliği sağlamak amacıyla farklı yatırım araçlarına yatırım yapan bireysel yatırımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anlam karmaşasından ve yönlendirmeden uzak, açık uçlu sorular sorulmuştur. Sorular mantıksal bir sıralamada ve önceliğin cevaplanması kolay sorulara verildiği şekilde hazırlanmıştır. Katılımcının dikkatini dağıtmayacak şekilde birbiri ile alakalı sorular aynı bölümde sorulmuştur. Soruların araştırma amacıyla uyumlu olmasına ve çelişmemesine özen gösterilmiştir. Tüm bu hususlar kapsamında katılımcılara 15 görüşme sorusu yöneltilmiştir. Görüşme öncesi katılımcılardan randevu alarak ortak bir zamanda mülakatlar ortalama 30 dakika sürecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler kayıt altına alınmış ve önemli yerleri kaçırmamak adına araştırmacı tarafından notlar da alınmıştır.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çizelge 1.1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaşı	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	Mesleği	Gelir Durumu
Katılımcı 1	48	Evli	3	Şoför	15.000 ₺
Katılımcı 2	28	Evli	1	Memur	11.800 ₺
Katılımcı 3	40	Evli	2	Memur	14.000 ₺
Katılımcı 4	42	Evli	3	Memur	13.000 ₺
Katılımcı 5	36	Evli	2	Memur	14.000 ₺
Katılımcı 6	38	Evli	2	Memur	14.000 ₺
Katılımcı 7	51	Evli	3	Memur	15.000 ₺
Katılımcı 8	26	Evli	0	Memur	11.500 ₺
Katılımcı 9	27	Bekâr	0	Öğretmen	12.000 ₺
Katılımcı 10	30	Bekâr	0	Öğretmen	12.500 ₺
Katılımcı 11	26	Bekâr	0	Serbest Meslek	10-15.000 ₺
Katılımcı 12	27	Evli	0	Mühendis	20.000 ₺
Katılımcı 13	27	Bekâr	0	Mühendis	15.000 ₺
Katılımcı 14	28	Evli	2	İşçi	11.500 ₺
Katılımcı 15	27	Bekâr	0	Sigorta Teknikeri	15.000 ₺

Bu çalışmada 15 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin ortalama gelirinin asgari ücret seviyesinin üzerinde olduğu saptanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğunun üniversite mezunu olmasının yatırım tercihleri üzerinde etkisi gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması 34'tür. Araştırmaya katılan bireylerin 10 katılımcı evli iken 5 katılımcı ise bekardır. Bulgular oluşturulurken katılımcılar K1, K2, K3... şeklinde ifade edilecektir.

Risk ve Finansal Risk Kavramına Yönelik Katılımcı Görüşleri

Bu başlık altında katılımcılara risk kavramının kendilerine ne ifade ettiği sorulmuş ve açıklamalar sonucunda finansal riskin kendileri için ne ifade ettiği de sorularak konu derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır.

Katılımcılardan K4, K6, K9, K10, K12 ve K13 risk kelimesinin kendileri için belirsizlik içeren durum veya durumlarla karşılaşma hali olabileceğini ifade etmişlerdir. Belirsizliklerin kendileri için bir öngörememe durumu oluşturmasından kaynaklı risklere karşı temkinli olabileceklerini belirtmişlerdir. Öte yandan K7, K8, K11 ve K15 risk

kavramının genel hatlarıyla kendileri için herhangi bir olay ya da durum içerisinde kaybetme veya kazanma hali olabileceğini ifade etmişlerdir. Diğer katılımcılardan farklı olarak ise K2: *“Risk benim için korku içermektedir. Risk, tanımlayamadığım durumlarda ya da olaylarda karşılabileceğim zorluklardır.”* şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Bu başlıkta finansal riskin kendileri için ne ifade ettiği sorusuna tüm katılımcılar, gelirlerinin veya birikimlerinin kaybedilmesi ve değer kaybetmesi halinin kendileri için bir finansal risk oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların risk ve finansal risk kavramlarıyla ilgili görüşleri değerlendirildiğinde; genel anlamda risk ve belirsizlik hali durumunda kaybetme ve kazanma hali ile olumlu veya olumsuz anlamları bulunmaktadır. Finansal risk kavramında ise elde ettikleri gelir ve meslek grubu ile ilgili olarak kamu çalışanlarının genel itibarıyla birikimlerini kaybetme veya azalma korkusu ön plandayken diğer meslek gruplarının gelirin kaynağını kaybetme korkusu ön plana çıkmaktadır.

Riskli Durumlarda Yatırımcı Davranışları

Bu başlık altında katılımcılara riskli durumlarla karşılaşmaları halinde hissettikleri duygu durumu sorulmuştur. Örneklendirmeler sunularak konu hakkında derinlemesine çıkarım yapılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılardan K4, K7, K8, K9, K10, K11, K13, K14 ve K15 riskli durumlarla karşılaşmaları halinde kendilerini daha çok endişe ve korku hali içerisinde bulduklarını belirtmişlerdir. Bu durum karşısında ise kendilerini başta sakinleştirmeye çalıştıklarını sonrasında ise durumu kendi lehlerine çevirebilmek için bir çaba içerisinde girdiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan K2, K3, K6 ve K12 riskli durumlar karşısında soğukkanlı davranmaya, öncelikle riskin varlığının sınırlarını belirlemeye ve kendileri için ne kadarının kabul edilebilir ve ne kadarının devredilebilir olabileceğini tespit etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcılardan farklı olarak ise;

K1: *“Riskli durumlar karşısında gergin ve stresli hissederim. Hatalı karar verebileceğimi düşündüğümde kararımı ertelemeyi ve bir süre beklemeyi tercih edebilirim. Önceliğim tabiki bu durumdan bir an önce kurtulmaktır fakat sonuçları bakımından olumsuz şeyler yaşamak istemem. Bu tr durumlarda riski devretmenin veya konu hakkında birinden yardım almamın beni iyi hissettireceğini düşünürüm.”*

“K5: Riskli durumların zaman içerisinde ortaya çıktığına inandığım için riski olabildiğince zamana yayarak süreç içerisinde çözülebileceğini düşünürüm. Bu durumu bir nevi riskten kaçınırken zamandan yararlanma olarak da adlandırabilir.” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Katılımcı ifadelerinden yola çıkarak değerlendirildiğinde; katılımcıların riskli durumlar karşısında riski seven (üstlenen) riske karşı tarafsız davranan ve riskten kaçınan(devreden) davranışlarda bulundukları görülmüştür. Bu durum ise temelde, riske

karşı yatırımcıların duygu durumları veya riski algılayış biçimlerinde değişikliklere sebep olabilmektedir.

Karar Verme Sürecinde Yatırım Hedefi Beklentisine İlişkin Yatırımcı Görüşleri

Bu başlık altında katılımcılara hangi hedef için yatırım yapacağı ve yatırım araçlarından beklentileri sorulmuş ve verilen cevaplara binaen konuyu daha kapsamlı incelemek adına yatırım tercihlerinin uzun vadeli mi yoksa kısa vadeli mi olacağı sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, K4, K5 ve K7 temelde bir yatırım girişiminde bulunmalarının sebebinin, gelecekte ailelerine refah seviyesi yüksek bir yaşam standardı oluşturma çabası olduğunu belirtmişlerdir. Gelir kazanma ve tasarruf etme biçimlerini de yatırım hedeflerine yönelik düzenlediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K2, K3 ve K10 ise kendi geleceklerinde bilhassa emeklilik yaşamlarında kendilerine pasif gelir kaynağı olarak adlandırılabilir düzenli gelir sağlayan yatırım araçlarını tercih ederek daha rahat bir yaşam seviyesine ulaşmak istediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan K11 ve K14 yaşlarının henüz genç olduğunu bu durumdan dolayı da kendi işlerini kurmak için gelirlerinden tasarruf ederek yatırım yoluna gittiklerini belirtmişlerdir. Tüm katılımcılardan farklı olarak ise;

K13: *“Genellikle araştırma yapmak ve farklı ülkeleri gezebilmek için yatırım yaparım. Kısa süreli işlerde çalışırım. Elde ettiğim kazançları değerlendirir sonucunda da kendime yatırım yapmayı tercih ederim.”* şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Katılımcıların yatırım hedefi beklentisine ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; temel amacın yaştan ilerlemesi ve buna bağlı olarak gelirin azalması veya harcama kalemlerinin artacağı düşüncesine bağlı olarak geleceğe yönelik yatırım tercihlerinin daha ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca katılımcılar açısından büyük çoğunluk yatırım tercihlerinden beklentilerinin uzun vadeli olduğu ifade etmişlerdir. Bireylerin evli ve çocuklu olmaları durumunda harcamalarının artması ile tasarruf oranlarında düşüşler ve yatırımlarında azalmalar olmaktadır.

Bireysel Yatırımcıların Karar Verme Sürecinde Risk/Getiri Analiz Süreci

Bu başlık altında katılımcılara yatırımları için risk/getiri analizini nasıl yaptıkları ve hangi yöntem ve tekniklerden yararlandıkları sorulmuştur. Konuyu daha kapsamlı analiz edebilmek için tercih edebilecekleri yatırım aracının riskli olduğuna ve kazançlı olduğuna nasıl ve neye göre karar verdiklerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Katılımcılardan K2, K3, K6, K8, K10, K11, K12, K14 ve K15 yatırım tercihi belirlerken risk/getiri analizini teknik analiz yöntemini içeren yöntemleri tercih ettiklerini sadece

veriler üzerinden risk veya getiri hesapladıklarını belirtmişlerdir. Bu durumda yatırım aracının geçmiş performansı ile geleceğe dönük getiri beklentisinin tercih sebepleri arasında yer alabileceğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan K1 ve K7 yatırım yapacakları yatırım aracını belirledikten sonra risk/getiri analizini yatırım aracının ortaya çıkışından günümüze kadar olan performansını izlediklerini, yıllara göre getirilerini hesaplayarak geleceğe yönelik tahmin yürüttüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K4, K5 ve K9 yatırım aracının risk/getiri analizini başkalarından destek alarak(aile üyesi, arkadaş çevresi, yatırım danışmanı) yatırım tercihi belirleme yoluna gittiklerini ifade etmişlerdir.

Öte yandan bu durumlardan farklı olarak ise;

K13: Genellikle yatırım yapacağım ürünlerin somut varlıklar olmasına dikkat ederim. O yüzden fiziki olan yatırım araçlarını tercih ederim. İnternet ortamında yatırım yapacağım alanla ilgili bilgi toplamaya çalışırım. Topladığım bilgiler doğrultusunda yatırımın bana kazandırabileceklerini değerlendiririm ve yatırım yapıp yapmayacağıma karar veririm.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Katılımcıların risk/getiri analiz yöntemlerine ilişkin ifadeleri değerlendirildiğinde; finansal okuryazarlık düzeyine bağlı olarak teknik analiz içeren yöntemlerin yatırım aracı belirleme ve belirlenen araca bağlı olarak elde edebilecek getiri hesaplamalarında kullanılmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu durumunun dışında ise bireyin çevresinde yer alan aile üyeleri ve arkadaş çevresinin yanı sıra bireyin başvurabileceği yatırım danışmanına risk/getiri analizinde yardım aldıkları ortaya çıkmaktadır.

Riskli Yatırım Araçlarının Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara riskli yatırım araçlarının yatırım kararlarını nasıl etkilediği sorusu yöneltilmiştir. Konunun kapsamını genişletmek adına yatırımın kazanç ya da kayıp içermesi halinde davranışları da sorulmuştur.

Katılımcılardan K2, K6, K9, K10 ve K11 yatırımın içerdiği kazancın, taşıdığı riskten daha fazla olması halinde önceliğinin risk değil kazanç olduğunu belirtmişlerdir. Buradaki temel amacın daha çok getiri elde etme isteği olması, riski kabul etmeleri anlamı taşıdığını belirtmişlerdir.

Katılımcılardan K1 ve K14 yatırım aracına karar verirken riskli durumlar karşısında riski araştırarak çoğunlukla kabullenerek yatırım aracının getiri ve artan eğilimine odaklandıklarını belirtmişlerdir. Bu kararın sebebini ise riski olağan bir akış içerisinde gördüklerini ve bu durumunda yaşamlarında yatırım kararlarına yansıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K4, K5, K7, K8 ve K15 yatırım aracının risk içermesi halinde

yatırım yapmaktan çekindiklerini ve bu durumun temel sebebinin riskli gördükleri durumun kaybetme gibi olumsuz anlamları ifade ettiğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan K3 ve K13 ise yatırım aracının risk içerip içermediğine bakmaksızın karar verdiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun temel sebebinin ise riskin kendileri için nötr bir anlam içerdiğini ve yatırım kararlarında göz önünde bulundurmaya tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan K12: *“Yatırımlarında riskli ürünlerle risksiz ürünleri aynı portföyde tutarak dengelemeye çalışırım. Portföy çeşitlendirme yoluyla riskleri belirli bir düzeyde tutmaya bu durum aracılığıyla da paylaştırmaya çalışırım. Genellikle kendi analizlerimi kendim yaparım. Analizlerim doğrultusunda tercih edebileceğim alanları bir süre izlemeyi tercih ederim ve sonrasında karar veririm.”* şeklinde diğer katılımcılardan farklı bir görüş ortaya koymuştur.

Katılımcıların riskli yatırım araçlarına ilişkin tercihleri değerlendirildiğinde; amaçları getiri anlamında kazanmak olsa da riskten kaçınma, riske karşı tarafsız kalma ve riski kabul etme gibi durumların varlığı söz konusudur. Yatırımcılar karar verirken amaçlarının kazanç olması, kararlarının yönünü risk kavramı olmadan da değiştirebilmektedir. Burada yatırımcılar açısından neden yatırım yapıyorum sorusunu ortaya çıkarmış ve bunun cevabında da kazanç unsurları ön plana çıkmıştır.

Risk Algısının Kısa Veya Uzun Vade Yatırımcı Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara kısa veya uzun vadeli risk algınız nedir, sizin için kısa veya uzun vadeli riskler nelerdir soruları yöneltilmiştir.

Katılımcılardan K1, K2, K4, K7, K8, K11, K12 ve K13 kendileri için kısa veya uzun vadeli risk gözetmeksizin yatırımlarını kaybetmenin kendileri için bir risk unsur oluşturduğunu belirtmişlerdir. Kısa vadede yatırım yapmaya devam edememek uzun vadede ise yatırımlarında değer kaybı veya azalma durumlarını risk olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan K3, K5, K6, K9, K10 ve K14 kısa veya uzun vadeli riskin kendilerine gelir sağlamak amacıyla çalıştıkları işi kaybetmek olduğunu belirtmişlerdir. Temelde gelirin elde edilmesine ve tasarrufa yönelme eğiliminin gerçekleşmesini tamamen çalışarak kazanç elde etme odaklı olarak yapabildiklerini ifade etmişlerdir. Önceliklerinin kazanç sonrasında yatırım olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan K15: *“Kısa veya uzun vadeli yatırımı zaman açısından değerlendiririm ve kısa vade 3-6 ayı orta vade 6 ay-2 yıl ve uzun vade 2 ve daha uzun yıllar olarak belirlerim. Kısa vadeli risk, kripto para piyasasındaki yatırımlarımı kaybetmek ve uzun vadeli risk ise döviz ve altın gibi yatırımlarımı kaybetmektir.”* şeklinde farklı bir ifadeyle bulunmuştur.

Katılımcıları kısa veya uzun vadeli risk algısına ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; kısa vadeli risk algılarını mevcut gelir kaynaklarını kaybederek yaşam standartlarının

düşmesi ve yatırıma yönelik adımları olarak ortaya çıkmaktayken uzun vadeli risk algıları ise yaptıkları yatırımlarında değer kaybı yaşaması veya tamamen kaybedilmesi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca katılımcılardan K5 uzun vadede bir arazi veya arsa sahibi olamamanın kendisi için uzun vadeli bir risk oluşturduğunu belirtmiştir. Burada bireyin fiziki yatırımlara yönelme eğilimi orta çıkmaktadır. Bireysel yatırımcılar açısından riskin kısa veya uzun vade şeklinde ayrımının temelinde kişinin yaptığı mesleğin, elde ettiği gelirin taşıdığı endişeleri tetikleyici olarak ortaya çıkabilmektedir.

Riskli Durumların Karar Verme Sürecindeki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara riskli durumlarda karar sürecindeki davranışlarının nasıl olur sorusu yöneltilmiştir. Konuyu derinlemesine incelemek ve katılımcıların cevaplarını geniş bir biçimde analiz edebilmek için karar verme yöntemlerinden bahsedilmiştir.

Katılımcılardan K1, K4, K8, K10 ve K13 riskli durumlarda karar vermesi gerekmesi halinde öncelikli olarak riskin büyüklüğü ve sonuçlarına ilişkin tahminleri araştırarak başkalarından destek alma yoluna gidebileceklerini belirtmişlerdir. Buradaki temel amaçlarının kendilerini risklerden korumak için bilgili olan kimseleri tercih etmelerinin daha güvenli olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan K2, K3, K9, K11, K12 ve K14 riskli durumlarla karşı karşıya kalmaları ve bu durumda karar verecek olmaları halinde öncelikli olarak temel bir araştırma yaparak tahmini sonuçları göz önünde bulundurarak ayrıntılı analiz yoluna gittiklerini belirtmişlerdir. Bu tür durumlarda daha çok araştırma yaparak bilgi edinmenin, riski kabul ederek hareket etmelerinde olumlu bir yol açtığını ifade etmişlerdir. Tüm seçenekleri bilmenin kendileri için önemli olduğunu da eklemişlerdir. Katılımcılardan K5 ve K7 riskli durumlarda karar almaları gerektiğinde mümkün olduğunca karar verme davranışını erteleyerek son anda karar verme yoluna gittiklerini belirtmişlerdir. Riskten kaçınabilecek şekilde nasıl karar verebiliriz amacı taşıdıklarını da eklemişlerdir. Katılımcılar K6 ve K15 riskli durumlarda karar almaları gerektiğinde daha önceki tecrübelerinden yola çıkarak karar verirken sezgi ve duygularına başvurduklarını belirtmişlerdir. Daha önceki tecrübelerinin, duygu durumlarını kontrol etmeye faydalı olduğunu ve sonuç tahminlerine ilişkin sezgilerini de güçlendirdiğini eklemişlerdir.

Katılımcıların riskli durumların, karar verme sürecindeki yerine ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; ayrıntılı araştırma ve analiz yapma, sezgi, duygu ve tecrübelere dayanarak hareket etme, karar verirken başkalarından destek almak veya kararlarını onlara bırakmak, karar vermeyi son ana kadar erteleyerek son anda karar verme

davranışları gözlemlenmiştir. Bireysel yatırımcıların bilgi birikimi, araştırma becerileri ve zaman ayırması kararlara ilişkin tecrübelerinin bulunması riskli durumlarda farklı karar verme yöntemlerini ortaya çıkarabilmektedir.

Kişilik Özelliklerinin Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara kişilik özellikleri bakımından kendilerini nasıl tanımladıkları ve bu kişilik özelliklerinin yatırım kararlarında ne tür etkileri bulunduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan K1, K2, K4, K6, K10, K12, K13 ve K15 kişilik özellikleri bakımından kendilerini sakin, sabırlı ve planlı olarak tanımlamışlardır. Bu kişilik özelliklerinin yatırım kararlarında uzun vadeli yatırım araçlarını tercih etmelerini ve ani kararlara sebep olabilecek davranışlardan kaçınmalarını sağladığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K7, K9, K11 ve K14 kendilerini ani duygu değişimleri yaşayabilen, sinirli ve tez canlı olarak tanımlamışlardır. Bu kişilik özelliklerinin yatırım kararlarının yönünü daha kısa vadeli yatırımlara çevirirken zarar olasılıklarını artırdığını belirtmişlerdir. Tez canlı olmaları yanlış yatırım kararı vermeleri ya da zamanı iyi yönetememelerinden kaynaklı yatırımdan erken çıkmalarına yol açtığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K5: *“Kişilik özellikleri olarak sakin ve riski en az seviyeye indirebilecek şekilde yaşamaya çalışırım. Yatırım kararlarımda mümkün olduğunda risk içermeyen yatırım araçlarını tercih ederim. Yaşamımda huzurun ön planda olmasını istediğimden ani değişimlere gitmemeye gayret gösteririm.”* şeklinde görüşünü diğer katılımcılardan farklı olarak belirtmiştir. Öte yandan K3 kendini çok kararlı ve emin biri olarak tanımlarken bu kişilik özelliklerinin yatırım kararı verirken tüm yönleriyle araştırma yaparak rasyonel bir biçimde karar vermeye çalıştığını ifade etmiştir.

Katılımcıların kişilik özelliklerinin yatırım kararlarındaki yeri değerlendirildiğinde; sakin ve sabırlı kişilik özellikleri bulunan yatırımcıların daha çok uzun vadeli yatırım planları yaparak hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Öte yandan tez canlı ve sinirli kişilik özelliklerine sahip olan bireylerin yatırım araçlarından beklentisinin kısa vadede getiri sağlama amacı taşımalarından dolayı zarar olasılıklarının arttığını belirtmişlerdir. Nitekim alanyazında da daha önce belirtildiği gibi kişilik özellikleri bireylerin yatırım tercihi ve yatırım aracından beklentileri bakımında değişiklik ortaya çıkması söz konusudur. Bireysel yatırımcıların kişilik özellikleri yatırım aracı seçme öncesinden başlayarak yatırım aracını satana kadar geçen süreçteki karar davranışları üzerinde tıpkı tez canlı kişilik davranışının kısa vadeli satışlar yaptırması gibi etkileri bulunmaktadır.

Bireysel Yatırımcıların Önceliklerinin Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara yatırımları için öncelikleri unsurlarının önemi ve bu durumun kendileri için neden önemli olduğu soruları yöneltilmiştir. Ayrıca konuyu derinlemesine analiz edebilmek için “ana sermayeyi kaybetmemek mi önemli, sürekli getiri sağlamak mı önemli ve yatırımın değer kazanması mı önemli” sorusunda sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, K3, K7, K8, K11 ve K15 yatırım yaparken ilk önceliklerinin ana sermayeyi kaybetmemek olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar ana sermayeyi kaybetmeleri halinde yeniden yatırım yapma olanak ve cesaretlerinin azalacağını düşünmektedirler. Yatırımın devamlı olabilmesi için ana sermayeyi korumayı önceliklendiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K2, K5, K6, K10, K12 ve K13 yatırım yaparken önceliklerinin, yatırım yaptıkları varlığın değer kazanması olarak ifade etmişlerdir. Katılımcılar yatırımlarının değer kazanmasının hem enflasyon karşısında yatırımlarını koruduklarını hem de yeniden yatırım yapma cesareti bulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bir yatırımın değer kazanmasının onların orta ve uzun vadede yatırım yapmalarını sağladığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K4 ve K14 yatırım yaparken önceliklerinin düzenli bir gelir ve yatırım içim sermaye oluşturacağını düşündüklerinden sürekli getiri elde etmek istemektedirler. Katılımcıların temel amacı yatırımlarının devamlılığını sağlayarak uzun vadede daha büyük yatırımlara ulaşabilmektir. Öte yandan K9: *“Yatırım yapmamdaki amacım ülkemizin ekonomik şartlarından dolayı elimdeki miktarın değer kaybetmemesi için çabalıyorum. Yatırım bu durumda aslında benim için bir tercih değil zorunluluk olarak kendimi ikna etmeye çalışıyorum.”* şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Katılımcıların yatırım öncelikleri değerlendirildiğinde; yatırım önceliklerinin temelde ana sermayeyi korumak, yatırımlarının değer kazanması ve sürekli olarak gelir elde etme önceliklerinin bulunduğu ön plana çıkmaktadır. Bireysel yatırımcıların yatırım önceliklerinin bulunması yatırım aracı seçiminde, beklentilerine göre tercihlerinde farklılıklar ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda yatırımcıların geleceğe yönelik planları yatırım davranışlarında da belirleyici olabilmektedir.

Kültürel ve İnanç Değerlerinin Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara kültürel ve dini değerlerin (yatırım türü/şekli/yatırım yapılacak iş vs. gibi) nasıl etkilediği sorusu yöneltilmiştir. Ayrıca konuyu derinlemesine incelemek amacıyla kültürel ve inanç değerlerinin yatırım kararı üzerinde kısıtlayıcı etkisi de sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, K3, K4, K6, K9, K10, K12, K13 ve K14 yatırım kararı verirken kültürel değerler olan örf ve adetler ile dini değerleri dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kültürel ve dini değerleri kendileri için kısıtlayıcı bir unsur olarak olarak görmemekte, yönlendirici bir etkisi olduğu üzerinde durmaktadırlar. Yaşadıkları ülke ve ilin geçmişi, kendilerinin geleceğe yönelik beklentilerini kültürel değerleri bakımından düşündüklerinde, yatırım kararlarında göz önünde bulundurulması gereken unsurlar olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan K2, K5, K7 ve K11 yatırım kararı verirken kültürel değerler ve dini değerlerin herhangi bir etkisi bulunmadığını daha çok araştırma, analiz ve getiri ekseninde karar vermenin kendileri için ön planda olduğunu belirtmişlerdir. Kültürel ve inanç değerleri taşıdıklarını fakat yatırım alanında bu değerlerin getirmiş olduğu normları dikkate almak istemediklerini belirtmişlerdir. Getiri odaklı bir yaklaşım yürüterek kazancı artırmanın önüne belli başlı unsurlarla kurallar koymak istemediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan K15: *“Dini inancım yatırım tercihlerimi doğrudan etkilemekte ve belirleyici olmaktadır. Belli yönlerden her ne kadar kısıtlayıcı olsa da belirli bir taraftan yönlendirici olabilmektedir. Örneğin vadeli mevduattan uzak durmam arsa ve arazi gibi yatırımlara yönelmemi sağlamıştır. Bu durumun uzun vadede kazandırabileceğini düşünüyorum. Kültürel değerler ise yatırım kararlarımı orta vadede yatırım yaparken etkiler, onun dışında sadece piyasa koşullarına göre hareket ederim. Daha çok bilgiye dayalı kazanç ve risk durumuna göre karar veririm.”* şeklinde diğer katılımcılardan farklı olarak görüşünü belirtmiştir.

Katılımcıların kültürel inanç değerlerinin yatırım kararlarındaki yeri değerlendirildiğinde; kültürel ve dini değerleri gözeterek hayatına yön vermeye çalışan bireylerin yatırım kararlarında da bu durumu dikkate aldıklarını görmekteyiz. Ülkemizde İslam inancı çerçevesinde yaşamaya çalışan bireysel yatırımcılar İslam inancının faizi yasaklamasından dolayı yatırım kararı verirken faiz içeren unsurları tercih etmediklerini görmekteyiz. Bu durumda bireysel yatırımcılar açısından yönlendirici bir etkisi bulunmaktadır. Öte yandan kültürel ve dini değerleri kabul etseler bile bazı bireysel yatırımcıların yatırım yaparken kültürel inanç ve değerlerini göz önünde bulundurmadıklarını, tamamen kendilerinin belirlemiş oldukları strateji ile yatırım yaptıklarını belirtmişlerdir. Yüksek risk ve yüksek kazanç unsurlarının varlığının söz konusu olması bu yatırımcıların karar vermelerindeki temel etkenlerden biridir.

Rol Model Alınan Bireylerin Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara yatırım yaparken rol model aldığınız ve takip ettiğiniz kişiler var mı, bu kişiler sizin yatırım kararlarınızı nasıl etkiler sorusu yönetilmiştir.

Katılımcılardan K1, K4, K5, K7, K11, K12 ve K15 yatırım yaparken herhangi bir rol

model aldığı ya da takip ettikleri kişinin bulunmadığını, yatırım kararlarında daha çok araştırma ve analiz yaparak yatırım aracı seçtiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yatırım yaptıkları alanlarda eğitimler alarak finansal okuryazarlık düzeylerini artırarak yatırım tercihlerinin niteliğini de artırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılardan K2, K9 ve K10 yatırım yaparken aile üyelerini ve arkadaş çevresini rol model aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar burada kendisi ile birlikte ailesinin yatırım tercihlerinin sonuçlarından etkilenebileceğini düşündüğünden yatırım süreçlerine dahil etmeyi ve ailede tecrübeli bir birey varsa onu takip etmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılardan K3, K6 ve K8 takip ettikleri ekonomistleri yatırım kararlarında dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Buradaki amaçlarının o yatırım alanında daha fazla bilgi ve tecrübeye sahip olduklarına inandıkları ekonomistin görüşlerini güvenli bulmalarından kaynaklı olduğunu ifade etmişlerdir.

Öte yandan K13: *“Elon Musk'ı rol model olarak almaktayım. Elon Musk'ın yatırım tercihlerini ve yaptığı işleri sıkı bir şekilde yakından takip ederim. Ülkemizde benzer yatırımlar varsa onları yatırım alanlarıma dahil ederek değerlendirmeye çalışırım.”* ve *“K14: Kendime rahmetli Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ı örnek alırım. Her ne kadar kendisi rahmetli olmuş olsa da bıraktığı fikirleri, ağır sanayi ve bilişim teknolojilerine ilişkin yapmış olduğu yatırımlar üzerinden yatırım tercihlerimi düzenlemeye çalışırım.”* şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların rol modellerinin yatırım kararında yeri değerlendirildiğinde; rol modeli olmayan bireylerin daha çok finansal okuryazarlık düzeyinin yüksek olduğu bu durumda da yatırım konusunda seçtikleri alanın verilerini takip edip örnek yatırım kararı vermekte oldukları görülmüştür. Öte yandan rol modeli bulunan yatırımcılar ise yatırım alanında takip ettikleri kişilerle güvenerek zararlardan korunmak istemekte ve kazanç elde etme noktasında rol modellerini takip etmek istemektedir. Yatırımın olduğu yerde profesyonel yatırım danışmanlarının varlığı söz konusudur. Yatırımcılar bilmedikleri ya da kendilerinin daha fazla bilgiye ihtiyaç duydukları zamanda yatırım danışmanlarına başvurabilmektedir. Yatırımcıların kendilerine bir rol model seçmesi veya seçmemesinin temelinde kendilerine duydukları güven ve yatırım bilgisi belirleyici olabilmektedir.

Yatırım Kararlarına ve Karar Verme Sürecine Aile Üyelerinin Düşüncelerinin Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara yatırım kararı verirken aileniz veya akrabalarınız yatırım kararınızı nasıl etkiler sorusu yöneltmiştir. Ayrıca konuyu derinlemesine analiz etmek için aile bireylerinin yatırım kararlarında yönlendirici etkisi bulunup bulunmadığı da sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K13 ve K14 yatırım kararı verirken öncelikle çekirdek ailelerinin yatırım kararı üzerinde yönlendirici etkisi bulunduğunu belirtmişlerdir. Yatırım kararı verirken sürecin yatırım alanı araştırması, aile bireyleri ile istişare edilmesi ve yatırımın yapılıp yapılmayacağı şeklinde işlediğini ifade etmişlerdir. Ailenin bu sürece dahil edilmesinin ana sebebinin yatırım sonucunda kazanç olasılıkları doğabileceği gibi kayıp olasılığı varlığının da söz konusu olmasından kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan K2, K12 ve K15 yatırım kararı verirken aile üyelerinin herhangi bir etkisinin bulunmadığını, yatırım yaparken tamamen kendi araştırma, tecrübe ve analiz ekseninde karar vermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Aile üyelerini yatırım kararlarına katmamalarının temel sebebinin ise duygusal davrandıklarını ve riskler karşısında kaçınmacı bir tavır sergilediklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan K5: *“Aile üyelerinin yatırım kararlarım üzerinde herhangi bir etkileri bulunmamaktadır. Aksine benden yatırım tavsiyesi alırlar. Daha çok etkilenen değil etkileyen kısmında yer alırım. Uzun yıllardır yatırım yaptığımdan bu konuda tecrübeli olduğumu düşünürüm. Yatırım alanı seçimi, risk ve getiri hesaplama noktasında hem aile üyelerim hem de arkadaşlarıma sormaları halinde tavsiyelerde bulunurum.”* şeklindeki farklı görüşünde aile üyelerine kendisinin yatırım alanındaki katkısından bahsetmiştir.

Katılımcıların yatırım kararlarına aile üyelerinin düşüncelerinin yeri değerlendirildiğinde; katılımcılar yatırım kararı verirken kararın sonuçlarından ailesinin de etkilenebileceğinden dolayı, ailelerini yatırım süreçlerine dahil etme yoluna gidebilmektedir. Buradaki temel amaç yatırım sonucunda zarar edilmesi halinde bu tür durumlardan ailenin de etkileniyor olmasıdır. Ailelerinin dahil olduğu kararlarda süreç her ne kadar uzuyor veya zamanında karar verilemiyor gibi görülsede yatırım yapan bireylerin aileri tarafından desteklenmesi daha fazla kazanç elde edebilmek için daha fazla risk alabilmesini sağlamaktadır. Öte yandan aile üyelerinin davranışları sonucu hata yapmak istemeyen bazı yatırımcılar ailelerini sürece dahil etmemektedir. Bu tür durumlarda teknik bilgi ve becerilerine dayalı olarak duygusal durumları kararlarına katmadan yatırım kararlarına yönelmek istemektedirler. Buradaki temel ayrım aile

bireyleri kararlarda ne kadar yer almalı ve bu konuda ne kadar yönlendirici bir etkisi bulunmalı gibi sorular göz önünde bulundurulmalıdır.

Yatırım Yapılan Ülkedeki Yatırım Araçlarına Duyulan Güvenin Yatırım Kararlarındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara ülke ekonomisinde yer alan yatırım araçlarını ne kadar güvenli buldukları ve yatırım firmalarının yeterince denetlendiğini düşünüp düşünmedileri soruları yöneltilmiştir

Katılımcılardan K1, K2, K3, K4, K5, K9, K10, K11, K12 ve K15 ülkemiz ekonomisinde yer almakta olan yatırım araçlarını güvenli bulduklarını ve yatırım yaparken çekinmeden hareket etmelerinde ise yeterince denetlendiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Yatırımcılar ülkemiz yatırım araçları özelinde kıymetli maden vb. yatırım araçlarını güvenli, sermaye piyasası araçlarını daha az güvenli bulduklarını ifade etmişlerdir. Ülkemiz haricinde ise diğer ülkelerin ürünlerine yatırım yaparken; enflasyonun daha düşük, alım gücünün daha yüksek, katma değerli ürün üretiminde önde olan ülkeleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar farklı yatırım araçlarına tasarruflarını yönlendirerek portföy çeşitlendirmesi yoluna giderek riski dağıtmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan K6, K7 ve K8 ülkemizde yer alan yatırım araçlarına güven duymadıklarını ve bu araçlara ilişkin yatırım unsurları sunan firmaların yeterince denetlenmediğini düşünmektedirler. Ayrıca yatırım yaparken tasarruflarını ağırlıklı olarak döviz veya yabancı yatırım araçlarına yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi sorulduğunda ise güven ortamı olmamasından kaynaklı ana para dahil olmak üzere tüm tasarruflarını kaybedebilme endişesi taşıdıklarını ifade etmişlerdir.

Diğer katılımcılardan farklı olarak K13: *“Ülke ekonomisi içerisinde yer alan hiçbir yatırım aracını güvenli bulmuyorum. Birçok ürünün çok çabuk manipüle edilebildiğini ve el değiştirdiğini düşünüyorum. Yatırım firmalarının yeterince denetlendiğini düşünmüyorum. Çünkü piyasada meydana gelen dengesizliklere rahatlıkla mahal verebildiğini düşünüyorum. Yeterince kontrol edilemediğinden yabancı yatırımcılar büyük meblağlarla girip manipülasyon yapıp çıktıklarını görüyorum. Bu da ülkemizde yatırım yaparken dikkat ettiğim unsurlar arasındadır.”* ve *“K14: Kıymetli maden, döviz ve vadeli işlemleri güvenli bulmuyorum. Onun haricindeki yatırım araçlarını güvenli buluyorum. Kripto para borsası haricinde yatırım firmalarının yeterince denetlendiğini düşünüyorum. Kripto para borsasına ilişkin denetlemeye yönelik oldukça az faaliyetin bulunduğunu düşünüyorum. Bundan dolayı da kripto piyasasında ürün tercih ederken daha fazla araştırmaya çalışıyorum.”* şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların ülke ekonomisindeki yatırım araçlarına ilişkin güven ve denetimle ilgili görüşleri değerlendirildiğinde bazı yatırımcıların devletin kontrolünün yoğun ve güven

verdiği yatırım araçlarını tercih ederek kendilerini güvende hissettikleri görülmektedir. Bu durumdan hariç diğer yatırımcılar ise devlete güven duymadıklarını ve yeterince denetlenmediğini söylerken devletin piyasaya müdahale edebilecek konumda değil daha çok denetleyebilecek konumda olmasını beklemektedirler. Yatırımcıların temelde ihtiyaç duydukları güvenin sağlanması yatırımcıların riski algılama biçimlerinde değişikliğe yol açabilmektedir. Olumlu yönde hareketlenmelerin olabilmesi için finansal okuryazarlık düzeyinin ve yatırım araçlarına güvenin artabileceği adımların atılması yatırımcılar açısından önemli olabilmektedir.

6. SONUÇ

Karar verme sürecinde yatırımcı davranışlarıyla ilgili 1970'lerde başlayan araştırmalar günümüz ekonomik şartlarında yaşanan değişim ve dönüşümle beraber devam etmektedir. Sürekli bir karar verme sürecinde olan bireylerin karşılaştıkları riskler karşısındaki davranışları kararlarında belirleyici olabilmektedir. Bu araştırmada karar verme sürecinde bireysel yatırımcıların risk algısını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Yürütülen araştırma sonucunda bireysel yatırımcıların karar verme durumlarında risk algısını etkileyen birçok faktöre ulaşılmıştır. Bireysel yatırımcılara risk kavramının belirsizlik ve tehlike gibi anlamları çağrıştırmaları kararlarında risk faktörünü göz önünde bulundurduklarını ortaya çıkarmıştır. Yatırım için verilen her kararın sonucunda bir getiri elde etme veya sabit değerini koruma arzusu riskin algılanış biçimini değiştirebilmektedir. Araştırmaya katılan yatırımcıların yatırım kararlarını en temelde dünya görüşlerinin etkilediği, bu çalışma ile görülmüştür. Bu çalışmaya katılan bireysel yatırımcılar için inandıkları değerler ve yaşadıkları kültürel yapı yatırım kararı verirken tercih edebilecekleri yatırım araçları üzerinde belirleyici bir etkisi söz konusudur.

Risk algılama araştırmalarının amacı bireylerin riskleri nasıl değerlendirdiğini, risk alma ve riskten kaçınma davranışlarına nasıl karar verdiklerini kendi özgün risk anlayışlarıyla gerçek risk düzeyleri arasındaki uyumu nasıl algıladıklarını anlamaktır (Güler vd., 2011:22). Bireysel yatırımcılar karar verme süreçlerinde birçok faktörden etkilenebilmektedir. Bireyin yaşadığı ortamda aile ve arkadaş çevresi gibi kişilerin bulunması günlük kararlarında etkileri bulunduğu gibi yatırım tercihlerinde de etkileri söz konusudur. Yürütülen bu çalışmada bireysel yatırımcıların aile bireyleri ve arkadaş çevresi yatırımcıların hem yatırım aracı tercihlerinde hem de yatırım aracının barındırdığı riskleri kabul etme veya ret durumunda etkileri bulunmaktadır. Çoğunluk olarak araştırmaya katılan yatırımcılar yatırım aracı tercihlerinde ailelerinin görüşünü önemserken bazı yatırımcılar bu alanın dışında tutabilmektedir. Bireyin yaşadığımız dünyada bir ailesinin bulunması, normal yaşamındaki kararlarında olduğu gibi yatırım kararları üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Yapılan bu araştırma ile bireysel yatırımcılar karar verirken yatırım aracının içerdiği riskler ile orantılı olarak yatırım aracı hakkında aile bireyleri ile istişare etmekte ve bu minvalde karar vermeye çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar, aile bireyleri arasından rol model aldıkları bireylerin yatırım davranışları da kararları üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Bireysel yatırımcıların içerisinde bulunduğu coğrafi konumla bağlantılı olarak kültürel

değerler yatırım kararları üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri bulunabilmektedir. Yürütülen bu çalışma sonucu çoğunlukla bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde dini ve kültürel faktörlerin yatırım aracı tercihinde ortaya çıktığı saptanmıştır. Dini ve kültürel değerlere göre çoğunluk yatırımcılar faiz içeren yatırım araçlarını tercih etmezken bir kısım yatırımcılar ile risk ve getiri odaklı olarak dini ve kültürel değerlerin yatırım kararlarını etkilemediğini ifade etmişlerdir. Bireyin dünya görüşü yatırım tercihi üzerinde doğrudan etkisi bulunduğu gibi risk algılama biçimini de etkilediği bu çalışma ile ortaya konmuştur. Bireysel yatırımcılar gelecek yaşamları için tasarruf ederek daha konforlu bir yaşam için mücadele edebilmektedir. Araştırmaya katılan bireysel yatırımcılar tasarruflarının pasif bir şekilde kenarda durması yerine en azında altın gibi bilinen yatırım araçlarına yönlendirerek hem tasarrufların değerini koruyabilmek hem de değer kazanmasını arzu etmektedirler.

Yapılan bu araştırma sonucu evli olan bireysel yatırımcıların bekâr olanlara göre yatırım tercihlerinde riskin daha az olduğu araçları tercih edebildiği tespit edilmiştir. Ayrıca bireysel yatırımcıların yatırım araçları hakkındaki finansal okuryazarlık düzeylerinin yatırım kararlarında etkili olduğu ve riskli yatırım araçlarını tercih edebilecekleri bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Bireyin yatırım aracı hakkında bilgi düzeyi arttıkça daha fazla riski göze alabildiği ve daha fazla getiri elde edebileceği kanaati ortaya çıkmıştır. Bireysel yatırımcıların yaşları ilerledikçe ve ailevi sorumlulukları arttıkça riskli yatırım araçlarına daha temkinli yaklaştığı ve geleceklerini garanti edebilecek yatırım araçlarını tercih etmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Bireyin içerisinde bulunduğumuz dünyada hem kendi geleceği hem de ailesinin geleceğini düşünmesi, bu araştırmaya katılan yatırımcılarda, yatırım kararları üzerinde uzun vadeli yatırım araçlarını tercih etmesine yönelik etkileri söz konusudur. Bekâr olan bireylerin daha kısa vadeli hedefler koyarak kısa süreli beklentileri uzun vadeli yatırımlar için kullanma amacı bu araştırma ile katılımcılarda bulunduğu gözlemlenmiştir.

Bireysel yatırımcılar yatırımcı olmadan önce belirli bir gelire sahip olma ve bu gelirden yaşamını idame ettirecek şartları oluşturduktan sonra tasarruf etme yoluna gitmektedir. Elde edilen tasarrufların sabit kalmaması veya değer kaybı yaşamaması adına bireysel yatırım araçlarına yönelmektedirler. Yürütülen bu araştırma ile bireysel yatırımcıların yatırım araçlarından beklentisinin hem yatırım değerini korumak hem de belirli bir seviyede de olsa gelir elde etmeye çalışma durumu söz konusudur. Bireyler her ne kadar tasarruf etse de bazen bu tasarruflarını yatırım araçlarına yönlendirmek istememekte veya çekinceleri bulunmaktadır. Bu tür durumların belirleyicisi ise yatırım araçlarına duyulan

güvenle yakından ilgilidir. Bu araştırmaya katılan yatırımcılar tasarruflarını yatırım araçlarına yönlendirirken yatırım aracının güvenilirliği, denetlenmesi ve bilinirliğinin olmasının yatırım kararları ve risk alma davranışı üzerinde etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmaya katılan bireysel yatırımcıların yatırım yaptıkları alan hakkında bilgi ve birikimlerinin artması, finansal okuryazarlık seviyelerinin yükselmesi yatırım aracının içerdiği risk algısını etkilemektedir. Bu durumda bireyin risk algısı üzerinde finansal okuryazarlık düzeyi olumlu etkiler göstererek bireyin daha doğru karar vermeye çalıştığı bu araştırma ile ortaya çıkmıştır. Alanyazında yürütülen çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Her yatırımın bir risk içermesi ve riskli durumlarda yatırımcıların davranışlarında değişimler mümkündür. Araştırmaya katılan bireyler riskli durumlarla karşılaşması halinde genel anlamda riskten kaçınma davranışı içerisine girdiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan bazı yatırımcılar ise riskli durumun olmasının kendisinin elde edeceği getiriden küçük olması halinde bu durumu üstlenerek bertaraf edebileceğini düşünmektedir.

Bu araştırmaya katılan bireysel yatırımcıların karar verme türlerinden rasyonel, sezgisel, bağımlı, kaçınmacı ve anlık karar şekilleri ile kişilik özellikleri arasında bir bağlantı tespit edilmiştir. Bu bağlantıda örneğin kaçınmacı karar veren bireyin daha az risk içeren ve karar verme davranışını başkalarına devredebileceği yatırım araçlarına yönelme düşüncesi hâkimdir.

Bireyin yaşamı içerisinde her bir durum veya olay karşısında çeşitli tecrübeler kazanması veya başkalarının tecrübelerin şahit olması hayatın her alanında olduğu gibi yatırım alanında da kararlarında belirleyici olabilmektedir. Bu araştırmaya katılan yatırımcılar geçmişte tercih ettikleri yatırım araçlarının riskli olması veya kazanç elde etmiş olması halinde yatırım tercihlerinde etkili olabildiği bu çalışma ile tespit edilmiştir. Diğer taraftan yatırım miktarı arttıkça bireyin karar verme davranışı üzerinde risk algısını da etkilediği bu çalışma ile gözlemlenmiştir.

Daha önce alanyazında yapılan çalışmalar ise şu şekildedir:

Caner (2019), “Bireysel Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler” başlıklı çalışmada anket yöntemiyle 210 kişiyle yaptığı görüşme sonucu bireysel yatırımcıların çevresel faktörlerden daha çok etkilenirken teknik özelliklerin yatırım yaparken dikkate alınmadığı saptamıştır. Ayrıca demografik özellikler ve deneyim gibi unsurların da yatırımcı davranışı üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yaşı 20-29 aralığındaki yatırımcıların daha fazla risk aldığını ve evli olanların daha çok riskten kaçınma davranışında bulunduklarını tespit etmiştir (Caner, 2019).

Ayna (2022), 410 kişi ile yapmış olduğu anket çalışması sonucunda çalışma katılan bireysel yatırımcıların yatırım tercihlerine karar verirken çevresel faktörlerden etkilendiğini ve yatırımcıların kendileri gibi benzer karar veren bireylerin görüşlerini göz önünde bulundurdıklarını saptamıştır. Ayrıca riskli yatırımların getirisinin yüksek olması durumunda tercih edebileceklerini de tespit etmiştir (Ayna, 2022).

Görür (2017), Adana ilinde yapmış olduğu “Bireysel Yatırımcıların Karar Verirken Etkilendiği Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Adana İli Örneği” çalışmasında 338 katılımcıya anket uygulamıştır. Çalışma sonucu bireysel yatırımcıların karar verirken kazanç odaklı, kendilerine güvenen, aşırı iyimser davranışlarda bulunduklarını tespit etmiştir. Ayrıca yatırımcıların belirsizliğin olduğu alanlara yatırım yaparken daha temkinli davrandıklarını ortaya koymuştur (Görür, 2017).

Alanyazındaki araştırmalarla karşılaştırıldığına yapılan bu çalışma ile bireysel yatırımcıların karar verme sürecindeki risk algısını etkileyen faktörlerin başlıca aile, arkadaş grubu, finansal okuryazarlık bilgisi, riske bakış açısı ve bireyin dünya görüşü gibi özellikler etkili olabilmektedir. Bireysel yatırımcıların yatırım kararı verirken algıladıkları riskler yatırım tercihleri ve yatırımın büyüklüğu üzerinde etkisi, bu çalışma ile saptanmıştır. Yatırım yapabilmenin temel ölçütü tasarruf edilebilecek bir gelir kaynağının olması ile mümkün görünmektedir. Bireysel yatırımcıların gelirlerini yaşamlarını idame ettirecek seviyede ayırdıktan sonra tasarrufa gitmesi ve bunun sonucunda da pasif gelir etme ihtiyacı getirilerle birlikte riskin varlığını da ortaya koyabilmektedir. Yürütölen bu araştırma ile bireysel yatırımcıların karar verme sürecinde risk algısını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Aile, geçmiş deneyimler, finansal okuryazarlık, kişinin medeni durumu ve dünya görüşü gibi unsurların karar verme sürecinde risk algısını etkilediği belirlenmiştir. Bu alışma sonucu bireysel yatırımcı karar verirken finansal okuryazarlık düzeyine artırarak karar vermesi veya alanında uzman bir yatırım danışmanından hizmet alarak yatırım yapması risk paylaşımı açısından önem arz etmektedir. Bireysel yatırımcılar karar verirken kendi dünya görüşleri doğrultusunda hareket ederken, alabilecekleri riskleri belirlemesi gerekmektedir. Bireysel yatırımcıların karar süreçlerinde ailenin görüşleri etkili olduğu bu çalışma ile ortaya konmuş olup, kar veya zarar halinde aile bireyleri olmasından kaynaklı kararlara dâhil edilmelidir. Bireysel yatırımcılar yatırım araçları bakımında risk almaları gerektiren durumlarda elde edebilecekleri getiri ile orantılı olarak riskleri üstlenebilmelidir. Bireysel yatırımcılar herhangi bir ürün satın alırken yapmış olduğu araştırma ve analizleri de, tasarruflarını da değerlendirirken göz önünde bulundurmalıdır. Yatırım kararı verirken bireysel

yatırımcıların temelde amacı getiri sağlamak olsa da ne kadar getiri istediğini riski de göz önünde bulundurarak karar vermelidir. Daha az risk almak isteyen veya kaçınmak isteyen bireysel yatırımcılar alanında uzman olan yatırım kuruluşları aracılığıyla finansal işlemlerini yürütebilirler. Alanyazında yürütülecek çalışmalarda kurumsal yatırımcılarla da nitel çalışmalar yürütülerek finansal miktarların artması halinde yatırımcıların riske karşı olan tutumları incelenebilir. Ayrıca yatırımcıların karar verme davranışında ülke ekonomisinde gerçekleşen olayların etkisi risk algısını ne şekilde etkileyeceği ele alınabilir.

7. KAYNAKÇA

- A, A. M., & Hu, W. (2015). Impact of Individual Decision-making Styles on Marketing Information System Based Decision-Making. *International Journal of Innovation and Economic Development*, 36-42.
- Ahmed, N., Ahmad, Z., & Khan, S. K. (2011). Behavioral Finance: Shaping the Decisions of Small Investors of Lahore Stock Exchange. *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 38-43.
- Akbaş, E. (2020, 07 03). *Karar Verme Becerisi*. Terapi.com: <http://ertugrulakbas.terapi.com/2011/04/20/karar-verme-becerisi/> adresinden alındı.
- Akdağ, G. (2018). *TR 81 Düzey 2 Bölgesindeki (Bartın, Karabük, Zonguldak) Bireysel Yatırımcıların Finansal Okuryazarlığı ve Bireyleri Finansal Yatırım Kararına Yönlendiren Faktörler*. Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgüneş, A. O. (2021). *Bireysel Yatırımcılarda Risk ve Güvenin Yatırım Tercihine Etkisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akın, F., & İnce, N. (2010). Kurumsal Yatırımcılar ve Türk Sermaye Piyasasında Kurumsal Yatırımcıların Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *ABMYO Dergisi*, 25-39.
- Akkaya, M. (2021). *Finansal Risk Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aksoy, E. E. (2018). Türkiye'deki Bireysel Yatırımcıların Yatırım Riski Tercihlerini Etkileyen Bireysel Faktörlerin Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 874-891.
- Aksoy, T., & Şahin, I. (2015). Belirsizlik Altında Karar Alma: Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 1-28.
- Aktan, C. C., & Tutar, H. (2007). Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 1-11.
- Akyıldız, D. (2007, Mayıs 7). *Karar Verme Kavramı*. Bisiklet Forum: <https://www.bisikletforum.com/konu/karar-verme-kavrami.8817/> adresinden alındı.
- Alalwani, M., & Dayı, F. (2019). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Irak Menkul Kıymetler Borsası'nda Bir Uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3289-3313.
- Alalwani, M., & Dayı, F. (2019). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Irak Menkul Kıymetler Borsası'nda Bir Uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3289-3313.
- Altunöz, U., & Altunöz, H. (2022). *Hile Ekonomisi, Piyasalarda Yatırımcı Psikolojisi ve Finansal Skandallar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Alver, B. (2004). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Empatik Beceri ve Karar Verme Stratejilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 185-205.
- Anbar, A., & Eker, M. (2009). Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algılamalarını Etkileyen Demografik ve Sosyoekonomik Faktörler . *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 129-150.
- Aren, S. (2018). Davranışsal Finansa Kuramsal Bir Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 141-160.
- Aren, S., & Sibel Dinç Aydemir, A. R. (2015). Bireysel Emeklilik Fon Tercihlerini Etkileyen Unsurlar Üzerine Bir Çalışma. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, 21-50.
- Aşkun, İ. C. (1973). Karar Almada Nicelikli Araç ve Yöntemler. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi* , 1-12.
- Atik, M., Köse, Y., Yılmaz, B., & Erbaş, M. (2015). Şehirlerin İlerleme Yönlerinin Gayrimenkul Değerleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 443-458.
- Awais, M., Laber, M. F., Rasheed, N., & Khursheed, A. (2016). Impact of Financial Literacy and Investment Experience on Risk Tolerance and Investment Decisions: Empirical Evidence From Pakistan. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 73-79.
- Aydın, Ü., & Ağan, B. (2016). Rasyonel Olmayan Kararların Finansal Yatırım Tercihleri Üzerindeki Etkisi; Davranışsal Finans Çerçevesinde Bir Uygulama. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 95-112.
- Ayna, B. (2022). Davranışsal Finans Perspektifinden Bireysel Yatırımcıların Risk Algısı. *Yüksek Lisans Tezi*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Baker, H. K., & Ricciardi, V. (2014). *Investor Behavior: The Psychology of Financial Planning and Investing*. Washington: Wiley.
- Barak, O. (2008). *Davranışsal Finans Teori ve Uygulama*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bavel, R. V., Rodríguez-Priego, N., Vila, J., & Briggs, P. (2019). Using Protection Motivation Theory In The Design of Nudges to Improve Online Security Behavior. *International Journal of Human-Computer Studies*, 29-39.
- Bayrakdaroğlu, A., & Şan, F. B. (2015). Bireylerin Hisse Senedi Piyasasına Katılım Eğilimlerine Etki Eden Ekonomik Olmayan Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 507-530.

- Becker, C., Walker, D., & McCord, C. (2017). Intertemporal Choice: Decision Making and Time in Software Engineering. *2017 IEEE/ACM 10th International Workshop on Cooperative and Human Aspects of Software Engineering (CHASE)* (s. 23-29). Buenos Aires: IEEE.
- Berber, M. (2016). *Makro İktisat*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.
- Bermúdez, J. P., & Felletti, F. (2021). Introduction: Habitual Action, Automaticity, and Control. *Topoi*, 587-595.
- Bockarjova, M., & Steg, L. (2014). Can Protection Motivation Theory Predict Pro-environmental Behavior? Explaining The Adoption of Electric Vehicles in the Netherlands. *Global Environmental Change*, 276-288.
- Borgonovo, E., Cappelli, V., Maccheroni, F., & Marinacci, M. (2018). Risk Analysis and Decision Theory: A Bridge. *European Journal of Operational Research*, 280-293.
- Bozkurt, Ö., & Ercan, A. (2019). Çalışanların İşe Adanmışlıklarında Karar Verme Tarzları Belirleyici Olabilir Mi? *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 882-902.
- Bozok, S. (1973). İşletme Yönetiminde Anahatları ile Karar Teorisi. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 105-126.
- Böyükaslan, H. D., Özkara, B., & Özdemir, Ş. (2016). Kültürel Değerlerin Yöneticilerin Karar Verme Stiline Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 64-84.
- Caner, A. E. (2019). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler. *Yüksek Lisans Tezi*. Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceylan, T. (2011). Toplumsal Statü Analizinde Toplumsal Statü ve Rol. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 89-104.
- Cihangir, M., Şak, N., & Bilgin, Ş. (2016). Bireysel Yatırımcı Demografileri: Osmaniye İlinde Risk Getiri Tercihlerinin Multinomial Probit Modeliyle İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 129-142.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Çakar, R., & Özkan, O. (2019). Riski Seven ve Riskten Kaçan Yatırımcıların Optimum Portföy Seçimi Yapabilecekleri Piyasalar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23-38.
- Çavuş, M. F. (2015). Karar Verme Tarzı ve Tükenmişlik. *13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 1279-1284). Bakü: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Çavuş, M. F., & Biçer, M. (2016). Finans Yöneticilerinin Karar Verme Davranışları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 45-63.
- Çelik, S., Dönmez, E., & Acar, B. (2017). Risk İştahının Belirleyicileri: Türkiye Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 153-162.
- Çelikten, M., Gılıç, F., Çelikten, Y., & Yıldırım, A. (2019). Örgüt Yönetiminde Karar Verme Süreci: Bitmeyen Bir Tartışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 581-592.
- Çiftçi, G., & Reis, Ş. G. (2020). Risk İştahı ile Piyasa Likiditesi Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 390-403.
- Deb, S., & Singh, R. (2018). Dynamics of Risk Perception Towards Mutual Fund Investment Decisions. *Iranian Journal of Management Studies*, 407-424.
- de-Juan-Ripoll, C., Giglioli, I. A., Llanes-Jurado, J., Marín-Morales, J., & Alcañiz, M. (2021). Why Do We Take Risks? Perception of the Situation and Risk Proneness Predict Domain-Specific Risk Taking. *Frontiers in Psychology*, 1-12.
- Delaney, R., Strough, J., Parker, A. M., & Bruin, W. B. (2015). Variations in Decision-Making Profiles by Age and Gender: A Cluster-Analytic Approach. *HHS Public Access*, 1-17.
- Demir, G. T., Namlı, S., Hazar, Z., Türkeli, A., & Cicioğlu, H. İ. (2018). Bireysel ve Takım Sporcularının Karar Verme Stilleri ve Mental İyi Oluş Düzeyleri. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 176-191.
- Demir, Y., & Kocabıyık, T. (2008). Türkiye'de Kurumsal Yatırımcılar ve Kurumsal Yatırımcıların Portföy Oluştururken Gösterdikleri Davranış Şekillerine İlişkin Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 181-197.
- Demirci, E., & Köse, Ö. B. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Risk Alma Eğilimine Etki Eden Faktörler. Ş. Karabulut içinde, *İktisadi, Mali ve Finansal Uygulamaların Ampirik Sonuçları Cilt 2-Maliye ve Finans Uygulamaları* (s. 333-344). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demireli, E. (2007). Finansal Yatırım Kararlarında Risk Unsuru ve Riske Maruz Değer. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 122-134.
- Demirtaş, Ö., & Güngör, Z. (2004). Portföy Yönetimi ve Portföy Seçimine Yönelik Uygulama. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 103-109.
- Dizdarlar, H. I., & Şener, Ö. (2016). Yatırımcıların Risk Alma Davranışı Üzerine Bir Uygulama. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 801-814.

- Doğan, H. (2014). Çağdaş Kariyer Karar Verme Yaklaşım ve Modellerinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 100-130.
- Doğan, M. (1985). *İşletmelerde Karar Verme Teknikleri*. İzmir: Bilgehan Basımevi.
- Drucker, P. (2020, Mart 12). *Harvard Business Review*. Effective Decision: <https://hbr.org/1967/01/the-effective-decision> adresinden alındı.
- Durmuşkaya, S., & Altınkaynak, F. (2017). Türkiye'de Yatırımcının Gelir Seviyesi ve Risk Alma Eğilimi Arasındaki İlişki . 2. *International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)* (s. 145-157). Saraybosna/ Bosna Hersek: Center for Political, Economic and Social Research(PESA).
- Ece, S. (2017). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Davranışlarına Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 494-501.
- Emhan, A. (2007). Karar Verme Süreci ve Bu Süreçte Bilişim Sistemlerinin Kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 212-224.
- Emir, M., & Kurtaran, A. (2005). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Politisk Risk Unsuru. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 1-11.
- Ertürk, H. (2016). Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Risk Yönetimi. *Denetişim* , 62-70.
- Felton, J., Gibson, B., & Sanbonmatsu, D. M. (2010). Preference for Risk in Investing as a Function of Trait Optimism and Gender. *Journal of Behavioral Finance*, 33-40.
- Geisler, M., & Allwood, C. M. (2018). Relating Decision-Making Styles to Social Orientation and Time Approach. *Journal of Behavioral Decision Making*, 415-429.
- Genç, N. (1994). Örgütsel Davranış, Karar Süreci ve Karşılıklı Etkileşim. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 379-384.
- Govind, K., & Amalor, D. (2016). Decision Making Styles and Study Orientation. *European Journal of Social Sciences Studies*, 84-96.
- Göçoğlu, V., Kurt, İ. D., & Öktem, M. K. (2019). İdari Reformun Yüz Yılı: Türk Kamu Yönetimi Reformlarının Karar Verme Yaklaşımları Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 39-83.
- Görür, H. (2017). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararı Verirken Etkilendiği Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Adana İli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güleç, M., Babuşcu, Ş., & Hazar, A. (2019). Bireylerin Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye’de Banka Hisse Senetleri Fiyat Değişimi Üzerine Bir Çalışma. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 26-47.

- Güler, Ç., Çobanoğlu, Z., Vaizoğlu, S. A., & Tekbaş, Ö. F. (2011). *Risk Yönetimi ve İletişimi*. Ankara: Yazıt Yayıncılık.
- Güler, Ç., Zeki Çobanoğlu, S. A., & Tekbaş, Ö. F. (2011). *Risk Yönetimi ve İletişimi*. Ankara: Yazıt Yayıncılık.
- Güler, S. (2016). Bireysel Açından Yatırım. S. Güler, & N. Kayalı içinde, *Ekonomi ve İşletme Biliminde Yatırım* (s. 1-7). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gümüş, F. B., Koç, M., & Agalarova, M. (2013). Bireysel Yatırım Kararları Üzerinde Etkili Olan Demografik ve Psikolojik Faktörlerin Tespiti Üzerine Bir Çalışma: Türkiye ve Azerbaycan Uygulaması. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 71-94.
- Güngör, S., & Özcan, U. (2022). Karar Kuramı ve Karar Verme. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 119-125.
- Gürbüz, F. (2016). Bankacılık Sektöründe Müşteri Değerlendirme Kriterleri Seçiminde Örnek Bir Karar Verme Süreci. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 167-184.
- Gürgün, G. (2020). Belirsizlik Kavramı, Belirsizlik Ölçütleri ve Belirsizliğin Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21-38.
- Gürkan, N. Z. (2020). *Kurumsal Risk Yönetimi Türk Kamu Kesiminde Uygulanması(Kamu Üniversiteleri Örneği) Teori ve Politika*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gürsakal, N., & Aykaç, M. (2015). *Karar Verme*. Bursa: Dora Yayınevi.
- Güvemli, O. (2001). *Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi, Değerlendirilmesi ve İzlenmesi*. İstanbul: Atlas Yayıncılık.
- Hansson, S. O. (1994). *Decision Theory A Brief Introduction*. Stockholm: Royal Institute of Technology (KTH).
- Hedlund, J. (2000). Risky Business: Safety Regulations, Risk Compensation, and Individual Behavior. *Injury Prevention*, 82-89.
- Howard, R. A. (2007). The Foundations of Decision Analysis Revisited. W. Edwards, R. F. Jr., & D. v. Winterfeldt içinde, *Advances in Decision Analysis From Foundations to Applications* (s. 32-56). California: Cambridge University Press.
- İmrek, M. K. (2003). *Yöneticiler İçin Karar Verme Teknikleri El Kitabı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Institute, C. (2017). *Risk Perception: Theories, Strategies and Next Steps*. Wellington: Campbell Institute.
- İslamoğlu, M. (2015). Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi. *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* (s. 385-406). İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Janmaimool, P. (2017). Application of Protection Motivation Theory to Investigate Sustainable Waste Management Behaviors. *Sustainability*, 1-16.
- Kahyaoğlu, M. B. (2011). Yatırım Kararlarına Etki Eden Çeşitli Duygusal ve Psikolojik Faktörlere Maruz Kalma Düzeyi Üzerinde Cinsiyetin Rolü: İMKB Bireysel Hisse Senedi Yatırımcıları Üzerine Bir Uygulama. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29-51.
- Karahoca, D., & Aygün, M. A. (2019). Kişisel Akıllı Teknolojilerin Sağlık Amaçlı Kullanımlarının Kabulünün Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 493-520.
- Karalar, R. (1975). Yönetmel Karar Sürecinde Ortamlar ve Öğeler. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 11-23.
- Karamustafa, K., & Erbaş, E. (2011). Satın Alma Karar Sürecinde Algılanan Risk: Paket Turlara Yönelik Bir Araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 103-144.
- Karan, M. B. (2001). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaya, A. (2021). Menkul Kıymet Yatırımcılarının Risk Alma Eğilimleri. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 261-287.
- Kaya, A., Güngör, B., & Özçomak, M. S. (2014). Politik Risk Yatırımcının Dikkate Alması Gereken Bir Risk Midir? Borsa İstanbul Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 74-87.
- Kayalıdereden, D., & Şen, A. (2021). Online Satın Alma Kararı ile Siber Risk Algısı Arasındaki İlişkinin Kuşaklar Aracılığında İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Studies - Economy*, 1333-1359.
- Kelecek, S., Altıntaş, A., & Aşçı, F. H. (2013). Sporcuların Karar Verme Stilllerinin Belirlenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21-27.
- Kelemci, G., Köse, G. G., & Polat, M. U. (2021). Yatırımcı Odaklı Marka Denklığı Algısı, Yatırım Yapma Eğilimi ve Finansal Risk Toleransı İlişkisinde Borsa İstanbul Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 918-943.
- Kesbiç, C. Y., & Yiğit, M. (2016). Bireysel Yatırım Tercihlerinde Risk Faktörünün Önemi; Manisa İli Yatırımcı Profili Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 79-94.
- Keskin, S. (2020). Dolarizasyona Neden Olan Yatırımcı Davranışı Analizi: Kırşehir Çalışması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 377-392.
- Kıral, E. (2015). Yönetimde Karar ve Etik Karar Verme Sorunsalı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 73-89.

- Kıyat, B. D., & Ayyıldız, M. (2019). Marka Kişiliği ile Karar Verme Tarzlarının Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 543-558.
- Korkmaz, S. (2018). Uluslararası Finansal Risklerin Yönetimi: Türev Piyasaları. G. Delice, & İ. Ege içinde, *Uluslararası Finans Teori, Politika ve Uygulama* (s. 257-194). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kozak, M., & Coşar, Y. (2014). Karar Verme Stratejilerinin Öğrencilerin İşletme Seçimleri Üzerindeki Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 341-349.
- Köroğlu, Ç., Kazan, H. G., & Temel, E. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Finansal Yatırım Alışkanlıkları ve Davranışsal Finans Eğilimleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 1-25.
- Krantz, D. H., & Kunreuther, H. (2017). Goals and Plans in Decision Making. *University of Pennsylvania; Operations, Information and Decisions Papers*, 137-168. Penn Libraries. adresinden alındı.
- Kurumu, T. D. (2020, 02 27). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. TDK Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Küçükay, A. (2018). Karar Vermenin Psikolojisi. *TAAD*, 607-640.
- Lamba, M. (2014). Karar Vermeyi Etkileyen Yapısal Faktörler Bakımından Yönetim ve Organizasyon Teorilerinin İncelenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8-18.
- Lu, J., Yan, Z., Han, J., & Zhang, G. (2019). Data-Driven Decision-Making (D3M): Framework, Methodology, and Directions. *IEEE Transactions on Emerging Topics in Computational Intelligence*, 286-296.
- Muharemovic, A. (2020, Mart 12). *The Elements of Effective Decision Making by Peter F. Drucker*. LinkedIn: <https://www.linkedin.com/pulse/elements-effective-decision-making-peter-f-drucker-muharemovic-mba> adresinden alındı.
- Mühendisliği, E. (2016, Ekim 10). *Mühendisendüstri.com*. Karar Verme ve Karar Verme Kavramına Genel Bir Bakış: <http://www.muhendisendustri.com/2016/10/karar-ve-karar-verme-kavramina-genel-bakis.html> adresinden alındı.
- Naktiyok, A., & İşcan, Ö. F. (2004). Örgütlerde Farklı Karar Verme Modelleri ve Yöneticilerin Performans Değerlendirme Kriterleri İle Bireysel Karar Verme Süreçleri Arasındaki İlişki. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 287-306.
- Nas, S. (2010). Karar Verme Stillerine Bilimsel Yaklaşımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 43-65.
- Neto, I. R., & Iida, I. (2018). Intuition and Wisdom in Decision Making. *Production*, 1-8.

- Nguyen, L., Gallery, G., & Newton, C. (2019). The Joint Influence of Financial Risk Perception and Risk Tolerance on Individual Investment Decision-Making. *Accounting and Finance*, 747-771.
- Nicolas, R. (2004). Knowledge Management Impacts on Decision Making Process. *Journal of Knowledge Management*, 20-31.
- Orçun, Ç. (2016). *Bireysel Yatırımcı Ne İster? Finansal Risk Algısı Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Ekin Yayınevi.
- Özaltın, S., Ersoy, E., & Bekci, İ. (2015). Kar Dağıtım Politikasının Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 397-411.
- Özbolat, M. (2006). *Temel Sigortacılık*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özcan, K. (2011). Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonelite Tartışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 297-326.
- Özçelik, H. (2018). *Bireysel Yatırımcıların Finansal Yatırım Tercihlerinin Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi: İstanbul İli Örneği*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, M. A. (2016). Herbert Simon'un Yönetim Bilimine Katkıları Üzerine Değerlendirmeler. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 160-185.
- Öztopçu, A. (2019). Ekonomik Karar Vermede Duyguların Rolü. *International Conference on Eurasian Economies* (s. 153-159). Bakü: Eurasian Economists Association.
- Öztürk, E. (2021). Cinsiyetin Bireysel Yatırım Kararlarına Etkisi. *PressAcademia Procedia*, 97-101.
- Öztürk, N. (2016). *Para Banka Kredi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Paek, H.-J., & Hove, T. (2017, 02 28). *Risk Perceptions and Risk Characteristics*. Oxford: Oxford Research Encyclopedias. Oxford Research Encyclopedias: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.283> adresinden alındı.
- Plotnikoff, C. R., & Trinh, L. (2010). Protection Motivation Theory: Is This a Worthwhile Theory for Physical Activity Promotion? *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 91-98.
- Rençber, B. A. (2012). Karar Vermede Oyun Teorisi Tekniği ve Bir Uygulama. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 97-108.
- Renn, O., Burns, W. J., Kasperson, J. X., Kasperson, R. E., & Slovic, P. (1992). The Social Amplification of Risk: Theoretical Foundations and Empirical Applications. *Journal Of Social Issues*, 137-160.

- Sachse, K., Jungermann, H., & Belting, J. M. (2012). Investment Risk – The Perspective of Individual Investors. *Journal of Economic Psychology* , 437-447.
- Saraç, M., & Kahyaoğlu, M. B. (2011). Bireysel Yatırımcıların Risk Alma Eğilimine Etki Eden Sosyo-Ekonomik ve Demografik Faktörlerin Analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 135-157.
- Saraç, M., & Kahyaoğlu, M. B. (2011). Risk Algısını Tarihsel Gelişimi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 31-43.
- Savaşkan, E. (2020). Davranışsal Ekonomi Yaklaşımında Yönetim ve Karar Verme Olgusu. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 61-72.
- Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (2021). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz Ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Semerci, N. (2000). Yönetimde Karar Vermenin Kritik Düşünmeyle İlişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 191-201.
- Shadlen, M. N., & Kian, R. (2013). Decision Making as a Window on Cognition. *Neuron Perspective* , 791-806.
- Shahid, S., Ahmad, B., & Badar, M. (2017). Association Of Demographic and Behavioral Characteristics on Financial Decision Making. *Corporate Governance and Sustainability Review*, 20-29.
- Sheeran, P., Harris, R. P., & Epton, T. (2014). Does Heightening Risk Appraisals Change People's Intentions and Behavior? A Meta-analysis of Experimental Studies. *Psychological Bulletin*, 511-543.
- Singh, R., & Bhattacharjee, J. (2019). Measuring Equity Share Related Risk Perception of Investors in Economically Backward Regions. *Risks*, 2-20.
- Singh, R., & Bhowal, A. (2010). Imparting Investment Education to Employees By The Employer: An Expectation-Experience Gap Study. *Amity Management Analyst*, 57-65.
- Skagerlund, K., Forsblad, M., Tinghög, G., & Västfjäll, D. (2020). Decision-making Competence and Cognitive Abilities: Which Abilities Matter? *Journal Of Behavioral Decision Making*, 1-18.
- Slovic, P., & Peters, E. (2006). Risk Perception and Affect. *Current Directions In Psychological Science*, 322-325.
- Soydemir, S. (2011). Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 169-178.

- Spicer, D. P., & Smith, E. S. (2005). An Examination of the General Decision Making Style Questionnaire in Two UK Samples. *Journal of Managerial Psychology*, 137-150.
- Stewart, C. J., & Cash, W. B. (1985). *Interviewing: Principles and Practies*. Dubuque: IO: Brown Pub.
- Sundu, M., & Yaşar, O. (2020). Doğal Karar Verme Ölçeği (DKVÖ): Kavramsal Tanım ve Ölçek Geliştirme Çalışması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 101-115.
- Süer, Ö. (2007). Yatırım Kararlarında Alınan Risk Düzeyinin Belirlenmesine İlişkin Ampirik Bir Çalışma. *Öneri Dergisi*, 97-105.
- Sürsal, G. (1976). İşletmelerde Karar Verme Süreci. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 110-115.
- Şentürk, F., & Fındık, H. (2014). Rasyonel Karar Alan Ekonomik Birimim Risk Altında Verdiği Kararlara Davranışsal Yaklaşım: Kahneman-Tversky Beklenti Teorisi Perspektifinden Eleştirel Bir Bakış . *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 127-139.
- Tanrıöven, C., & Aksoy, E. E. (2021). Sistematik Riskin Belirleyicileri: İMKB'de Sektörel Karşılaştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 119-138.
- Taş, A., & Boztoprak, H. (2012). Karar Modelleri Çerçevesinde Türk Firmalarının Strateji Araç Tercihlerinin İncelenmesi: Dilovası ve Sakarya 1 Nolu Organize Sanayi Bölgelerindeki İşletmeler Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 291-318.
- Taşdelen, A. (2001). Öğretmen Adaylarının Bazı Psiko Sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40-52.
- TDK. (2021, Ocak 02). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Güncel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Tekin, B. (2016). Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel Finans - Davranışsal Finans Ayrımı. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 75-107.
- Timur, H. (1990). Yönetimde Karar Verme ve Problem Çözme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17-36.
- Torunlar, M. (2018). Yönetim Eyleminin Bir Parçası Olarak Karar Verme Süreçlerinde Belge/Bilgi Yönetiminin Önemi ve Katkıları. *Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetimi Dergisi*, 32-43.
- Tozlu, A. (2016). Karar Verme Yaklaşımları Üzerinde Herbert Simon Hegemonyası. *Sayıştay Dergisi*, 27-45.

- Uluğ, F. (1996). Yönetimde Karar Verme. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-23.
- Ural, M. (2018). Getiri, Risk ve Risk Çeşitleri. T. Münyas içinde, *Finansal Yönetim ve Portföy Yönetim Teorisi* (s. 317-325). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Usta, Ö., & Demireli, E. (2010). Risk Bileşenleri Analizi: İMKB'de Bir Uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 25-36.
- Usul, H., Bekçi, İ., & Eroğlu, A. H. (2002). Bireysel Yatırımcıların Hisse Senedi Edinimine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Etkenler. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 135-150.
- Verma, N., & Rangnekar, S. (2015). General Decision Making Style: Evidence From India. *South Asian Journal of Global Business Research*, 85-109.
- Wangzhou, K., Khan, M., Hussain, S., Ishfaq, M., & Farooqi, R. (2021). Effect of Regret Aversion and Information Cascade on Investment Decisions in the Real Estate Sector: The Mediating Role of Risk Perception and the Moderating Effect of Financial Literacy. *Frontiers in Psychology*, 1-15.
- Wilson, R. S., Zwickle, A., & Walpole, H. (2019). Developing a Broadly Applicable Measure of Risk Perception. *Risk Analysis*, 777-791.
- Wubie, A. W., Dibabe, T. M., & Wondmagegn, G. A. (2015). The Influence of Demographic Factors on Saving and Investment Decision of High School Teachers in Ethiopia: A Case Study on Dangila Woreda. *Research Journal of Finance and Accounting*, 64-69.
- Yao, R., & Hanna, S. D. (2005). The Effect of Gender and Marital Status on Financial Risk Tolerance. *Journal of Personal Finance*, 66-85.
- Yapraklı, S., & Güngör, B. (2007). Ülke Riskinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB 100 Endeksi Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 199-218.
- Yarman, S. B., & Ünal, A. N. (2015). *Stratejik Karar Verme Boyutunda Bilgi Toplama/İşleme Amaçlı Karar Destek Sistemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yaşar, O. (2015). Davranışsal Karar Verme Modelleri: Teori ve Uygulamadaki Süreçlerin Karşılaştırmalı Analizi. 3. *Örgütsel Davranış Kongresi* (s. 1-5). Tokat: <https://www.researchgate.net/publication/312893587>.
- Yaşar, O. (2016). *Davranışsal Karar Verme Düşünme, Problem Çözme*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yaylacı, A. F., & Beldağ, A. (2015). Karar Verme Sürecinde Okul Yöneticileri ve Değerler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 165-176.

- Yazıcı, M. (2018). *İşletmelerde Risk Yönetimi ve Karar Verme*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, M. (2015). Getiri, Risk ve Risk Türleri. F. Kaya içinde, *Finansal Yönetim* (s. 443-458). İstanbul: BETA Basım Yayım Dağıtım.
- Yılmaz, M., & Talas, M. (2010). Bilgi Merkezinde Karar Verme Süreci. *Journal of World of Turks ZfWT*, 197-216.
- Yuliani, Isnurhadi, & Jie, F. (2017). Risk Perception and Psychological Behavior of Investors in Emerging Market: Indonesian Stock Exchange. *Investment Management and Financial Innovation*, 347-358.
- Yücel, R., Gökdeniz, İ., & Erbaşı, A. (2006). İşletmelerde Karar Verme Sürecinde Populasyon Ekolojisi Yaklaşımından Yararlanılması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 211-219.
- Yücel, T., Mandacı, P. E., & Kurt, G. (2007). İşletmelerin Finansal Risk Yönetimi ve Türev Ürün Kullanımı; İMKB 100 Endeksinde Yer Alan İşletmelerde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 106-114.
- Zor, İ., & Aslanoğlu, S. (2005). “Kurumsal Yatırımcı Olarak Özel Emeklilik Fonları: Türkiye’de Oluşturulan Sisteme Yönelik Değerlendirme ve Geleceğe Yönelik Bir Tahmin. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 184-196.

8. EKLER

Araştırma Soruları

Yaşınız:.....

Medeni Durum:.....Çocuk

Sayısı....

Mesleğiniz:.....

Gelir Durumunuz:.....

1. Risk kavramı size ne ifade ediyor. Birkaç cümle ile açıkla mısınız? Peki finansal risk deyince aklınıza ne geliyor?
2. Riskli durumlarla karşılaştığınızda hissettiğiniz duygu nedir? Kendinizi nasıl hissedersiniz?

Sondaj soru: Örneğin, riskli durumlarda korku ve endişe ile kabuğunuza çekilir misiniz ya da hemen destek alacak kişileri aramaya mı başlarsınız ya da kendi çözümünüzü bulmak için araştırmalar mı yaparsınız.

3. Hangi hedef için yatırım yaparsınız? Yatırım yaparken beklentiniz nedir? (Uzun vadeli mi / kısa vadeli mi kazanç elde etmeyi tercih edersiniz.)
4. Yatırımlarınız için risk/ getiri analizini nasıl yapıyorsunuz? Hangi teknik ve yöntemleri kullanırsınız? (Yatırım yapmayı düşündüğünüz de bu yatırımın riskli olduğuna veya kazançlı olduğuna nasıl ve neye göre karar verirsiniz?)
5. Peki yatırım riskli (kazanç da olabilir, olmaya da bilir) ise nasıl davranırsınız? Kararınız ne olur ve niçin?
6. Kısa / uzun vadeli risk algınız nedir, sizin için kısa/ uzun vadeli riskler nelerdir?
7. Bu riskli durumlarda karar almanız gereken konular olduğunda, karar sürecindeki davranışlarınız nasıl oluyor, açıkla mısınız?
8. Kişilik özelliklerinizi kısaca tanımlasanız kendinizi nasıl birisi olarak tarif edersiniz?
9. Bu kişilik özelliklerinin sizin yatırım kararınızda ne tür etkileri olmaktadır?
10. Aşağıdakilerden hangisi sizin yatırımınız için öncelikli olarak önemlidir? Peki bu sizin için neden önemlidir?

- Ana sermayeyi kaybetmemek önemlidir,
- Yatırımdan sürekli bir getiri kazanmak mı önemlidir
- Yatırımın değer kazanması önemlidir

11. Kültürel değerleriniz yatırım kararınızı (yatırım türü/ Şekli/ yatırım yapılacak iş vs.) nasıl etkiler? Niçin?
 12. Yatırım yaparken rol model aldığınız ve takip ettiğiniz kişiler var mı, bu kişiler sizin yatırım kararlarınızı nasıl etkiler?
 13. Yatırım kararı verirken aileniz/akrabalarınız yatırım kararınızı nasıl etkiler?
(Sondaj: Ailenizin yatırım kararınız ile ilgili düşünceleri sizi nasıl yönlendirir?)
 14. Dini yapınız yatırım kararınızı nasıl etkiliyor? (Kısıtlama ve yönlendirme nasıl oluyor)
 15. lke ekonomisinde yer alan yatırım araçlarını (kıymetli maden, döviz, vadeli, hisse vs) ne kadar güvenli buluyorsunuz? Yatırım firmalarının yeterince denetlendiğini düŐünüyor musunuz?
-

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mükremin ÖZKARA
Yabancı Dili : İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik	Düzce Üniversitesi	2023
Lisans	Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik	Düzce Üniversitesi	2018
Lise	Muhasebe ve Finansman Alanı/Bilgisayarlı Muhasebe Dalı	Develi Anadolu Ticaret Meslek Lisesi	2014